

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
SOCIALINIO DARBO KATEDRA**

LEOKADIJA KUTKAUSKIENĖ

**SOCIALINIO DARBO SU PRIKLAUSOMYBĘ NUO ALKOHOLIO TURINČIŲ TĖVŲ
VAIKAIS YPATUMAI**

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovė -
Dr. Ž. Jonynienė**

Vilnius, 2005

TURINYS

PRATARMĖ	
ĮVADAS	4
1. SOCIALINIO DARBO POREIKIS LIETUVOJE	9
1.1. SOCIALINIS DARBAS KAIP ATSAKAS Į ŽMONIŲ POREIKIUS	10
1.2. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOS SAMPRATOS ANALIZĖ	12
1.2.1. KA REIŠKIA SVEIKA ŠEIMA	12
1.2.2. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMA	13
1.2.3. ŠEIMA IR ALKOHOLIZMAS	14
1.2.4. DISFUNKCINĖ ŠEIMA	15
1.3. ŠEIMOS ĮTAKA VAIKO SOCIALIZACIJAI BEI JO SOCIALINEI RAIDAI	17
1.3.1. VAIKO SOCIALIZACIJA	17
1.3.2. PAAUGLIO SOCIALINĖS RAIDOS YPATUMAI	18
1.4. ALKOHOLIKŲ VAIKAI – SOCIALINĖS RIZIKOS VAIKAI, JŲ PAGRINDINIAI BRUOŽAI	21
1.4.1. ALKOHOLIZMO PASEKMĖS VAIKO VYSTYMUISI	21
1.4.2. ALKOHOLIKŲ VAIKŲ BRUOŽAI	23
1.4.3. ALKOHOLIKŲ VAIKŲ TIPAI	26
1.5. SOCIALINIŲ PROGRAMŲ ALKOHOLIKŲ VAIKAMS TAIKYMAS	27
2. ALKOHOLIKO ŠEIMOSE AUGANČIŲ VAIKŲ PATIRIAMAI SUNKUMAI BEI SOCIALINIO DARBO SU JAIS YPATUMŲ ANALIZĖ	32
2.1. TYRIMO METODIKA	32
2.2. VAIKŲ, AUGANČIŲ ALKOHOLIKŲ ŠEIMOSE, PSICHOLOGINĖS BŪSENOS ANALIZĖ	34
2.3. SOCIALINIO DARBO SPECIALISTŲ APKLAUSOS REZULTATAI	46
APIBENDRINIMAS	58
IŠVADOS	61
REKOMENDACIJOS	63
LITERATŪROS SARAŠAS	64
SANTRAUKA	67
SUMMARY	68
PAGRINDINĖS SĄVOKOS	69
PRIEDAI	70

PRATARMĖ

Prancūzų humanistas Antuanas de Sent Egziuperi ragino visuomenę “matyti vaiką, kuris džiaugiasi, užgaudamas stygas ir juokiasi stebėdamasis savo galia”. Nors nuo autoriaus gyvenimo laikotarpio užaugo kartos, pasikeitė santvarkos, pasaulį užvaldė technika ir informacinės technologijos, materialiniai dalykai ir vartotojiškas požiūris nustumė dvasines vertybes, tačiau į šiuos žodžius aktualu įsiklausyti ir šiandien. Mylėti vaiką – tai mylėti save tokį, koks buvai kadaise, tai mylėti savo gyvenimą, savo lizdą, savo šaknis, kitaip tariant, mylėti savo šeimą, kurioje gimei ir iš kurios išsinešei gyvenimiškąją bagažą. Meilė vaikui – tai mūsų ugdomoji veikla, saugumo garantas.

Visapusiškos ekonominės, socialinės, kultūrinės permainos koreguoja kiekvienos Lietuvos šeimos, kaip ir kiekvieno asmens gyvenimą. Ekonominė transformacija, socialinės sąlygos atsispindi ir koncentruojasi šeimose, lemia socialinės rizikos šeimų atsiradimą. Socialiai pažeistose šeimose neužtikrinamas tinkamas vaikų auklėjimas, materialinis jų išlaikymas, sveikatos priežiūra, saugumas ir kt.. Krizės ištiktos šeimos izoliuojasi, nesugeba pasinaudoti valstybės bei bendruomenės resursais, o tuo pačiu ir savo vaikais. Tokiose šeimose augantys vaikai socialiai ir pedagogiškai apleidžiami, tampa socializacijos ar kriminogeninio pasaulio aukomis. Nuolat pažeidžiamos šių vaikų teisės, blogėja vaikų gerovė, t.y. apsauga, aprūpinimas, saugumas, dalyvavimas visuomeniniame gyvenime. Didžiajai daliai vaikų būdingas sumažėjusio pažangumo sindromas, polinkis į gatvės gyvenimą, laisvalaikio skyrimas subkultūrai, įsitraukimas į alkoholio, kvaišalų vartojimą arba nusikalstamą veiklą. Tokioms šeimoms, o ypač vaikams reikalinga profesionali socialinio darbo specialistų pagalba.

Pagrindinis temos “Socialinio darbo su priklausomų nuo alkoholio tėvų vaikais ypatumai” pasirinkimo motyvas – sužinoti, kokius sunkumus patiria alkoholikų šeimose gyvenantys vaikai, ir, ar taikant įvairias socialinės programos alkoholikų vaikams lengviau nugalėti emociniame lygmenyje patiriamus sunkumus.

IVADAS

Kokius sunkumus patiria vaikai, gyvenantys šeimoje, kur vienas ar abu tėvai piktnaudžiauja alkoholiu, kaip tai įtakoja jų socializacijai, socialiniai raidai ir kokia socialinio darbo srities specialistų pagalba jiems teikiama?

Pastaruoju metu daug kalbama ir rašoma apie alkoholizmą, jo žalą vartojančiajam, bei jį supantiems žmonėms. Tačiau kaip bebūtų skaudu, nuo to alkoholio vartojimas nesumažėjo ir daugelis besaikį jo vartojimą priima kaip vienintelį bendravimo būdą, normą. Alkoholis įėjo į žmonių gyvenimą prisidengęs apgaulinga ramintojo ir guodėjo kauke, kaip priemonė suteikianti džiaugsmą ir linksmumą (Misiūnas, Stašinskas, 1981). Bet tai dažnai labai neteisingas požiūris, nes alkoholis veikia mūsų nervų sistemą - paralyžiuoja valią, gniuždo sąmonę. Palaipsniui prie alkoholio priprantama, įsitraukiama į girtavimą, o metams bėgant susiformuoja liga, t.y. priklausomybė nuo alkoholio.

Sisteminis spirituotų gėrimų vartojimas neretai priveda iki aštrių alkoholinių psichozių. Būtent dėl šių ir daugelio kitų priežasčių alkoholio vartojimas buvo ir yra smerktinas dalykas. Su juo būdavo kovojama įvairiais būdais ir priemonėmis. Pvz. : senovės Indijoje girtuokliams į gerklę buvo pilamas išlydytas metalas, o Egipte tokius žmones išvarydavo iš šalies.

Liga sužlugdo girtaujantį žmogų, palaipsniui naikindama jo asmenybę. Pats sergantis kenčia matydamas, kaip liga keičia jo santykius šeimoje, kaip žlunga jo karjera, pasitikėjimas. Alkoholizmas - labai sunki liga, pažeidžianti ne tik sergantįjį, bet ir visą šeimą. Remiantis užsienio šalių statistikos duomenimis, kiekvienas alkoholizmu sergantis žmogus įvairiais būdais veikia maždaug 4 - 5 aplinkos žmonės (Nissen, 1997). Tačiau labiausiai nukenčia mažiausiai apsaugoti, nesugebantys savimi pasirūpinti - vaikai.

“Alkoholikų vaikai” – vaikai, kurie gyvena šeimoje, kur vienas ar abu tėvai yra priklausomi nuo alkoholio (Alateen, nadzieja dla dzieci Alkoholików, 1997).

Remiantis šalies statistikos duomenimis, 1990m. Lietuvoje buvo užregistruoti 4507 nusikaltimai, kuriuos padarė neblaivūs asmenys, tuo tarpu 1999 m. šis skaičius išaugo iki 6893 (Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2000). Paskutiniaisiais metais nusikaltimų skaičius sumažėjo ir 2003 metais užregistruoti 6162 o 2004 – 5634 nusikaltimai (Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2005). Neblaivių asmenų padarytų nusikaltimų skaičius, neretai susijęs su vaikais, nuolat auga.

Taip, pavyzdžiui, Švedijoje socialinio departamento komisijos alkoholio politikos klausimais 1993 metais atliktas tyrimas rodo, kad 10 – 15 % visų Švedijos vaikų auga šeimose, kur vienas ar abu tėvai piktnaudžiauja alkoholiu. O tai reikštų, kad 150 000 vaikų nuo gimimo

iki 12 metų gyvena alkoholikų šeimose (Стокгольмский университет Факультет социальной работы, 1996).

Liga sužlugdo girtaujantį žmogų, palaiapsniui naikindama jo asmenybę. Pats sergantis kenčia matydamas, kaip liga keičia jo santykius šeimoje, kaip žlunga jo karjera, pasitikėjimas. Alkoholizmas - labai sunki liga, pažeidžianti ne tik sergantįjį, bet ir visą šeimą. Remiantis užsienio šalių statistikos duomenimis, kiekvienas alkoholizmu sergantis žmogus įvairiais būdais veikia maždaug 4 - 5 aplinkos žmonės (Nissen, 1997). Tačiau labiausiai nukenčia mažiausiai apsaugoti, nesugebantys savimi pasirūpinti - vaikai.

Nelengva suvokti, ką šiems vaikams tenka iškentėti gyvenant kartu su tėvais alkoholikais. Šie vaikai beveik niekada nepasakoja pašaliniesiems apie tai, kad tėvai geria, nes bijo būti atstumti, išjuokti. Šią šeimos "gėdą" jie laiko paslapyje, manydami, kad tik jie vieni turi tokių problemų, o tai tik stiprina gėdos, baimės jausmus. Todėl šiems vaikams yra būtina pagalba. Vaikai yra per maži, kad pakeisti situaciją šeimoje, tačiau grupėje būdami tarp tokių pačių, kaip ir jie bei padedami kompetentingų socialinių darbuotojų, jie gali keisti požiūrį į alkoholizmą, tėvus, save.

Šis magistrantūros baigiamasis darbas skirtas socialinio darbo specialistams, savo profesionaliomis pastangomis bandantiems palengvinti paauglystės amžiaus vaikų, augančių alkoholiko šeimoje, socialinę raidą ir padedantiems jiems nugalėti jų patiriamus įvairius emocinius sunkumus.

Socialinio darbuotojo veikla šioje srityje nėra lengva. Visų pirma, išsireiškiant psichologų terminija, paauglystės amžius jau pats savaime yra "sunkus" vaiko gyvenimo periodas, nes paauglystė yra pereinamasis laikotarpis iš vaikystės į suaugusiojo amžių. Šiuo laikotarpiu vaikas rengiasi suaugusiojo žmogaus gyvenimui, siekia emocinės ir ekonominės nepriklausomybės, todėl jam tampa itin svarbu įgyti socialinių įgūdžių, svarbių ne tik šeiminiam gyvenimui bei darbinei veiklai, bet ir pilietinei kompetencijai palaikyti (Zaleckienė, 1997; Žukauskienė, 1996).

Gaudami kvalifikuotų socialinių darbuotojų pagalbą jie gali tapti visaverčiais, pasitikinčiais savimi piliečiais. Juk puikiai žinome, kad tik efektyvus darbas, o ne darbuotojų kiekybė gali laiduoti aukštus darbo rezultatus bei pasiekimus. Vadinasi, pilietiškai aktyvaus žmogaus ugdymo siekis yra vienas iš pagrindinių mūsų šalies valstybinio lygmens socialinės politikos, kartu ir socialinio darbo srities specialistų veiklos uždavinių.

Verta paminėti, jog vaikų patiriamus įvairius jų raidos sunkumus ir socialinio ugdymo ypatumus nagrinėjo R. Žukauskienė (1999), I. Leliūgienė (1997, 2004), R. Želvys (1994, 1995), G. Valickas (1997), G. Navaitis (2001, 2002) bei daugelis kitų. Minėti mokslininkai aiškino bei nurodė vaiko raidai būtinas šeimos ir aplinkos sąlygas.

Taip pat svarbu paminėti tokius mokslininkus kaip L. Bulotaitė (1998, 2003, 2004), T. Lindstein (1996), J. G. Woititz (1992, 1999), kurie savo moksliniuose darbuose nagrinėjo, ką patiria vaikai, augantys alkoholiko šeimoje, kokią gilų randą palieka jiems ši šeimos liga. Tačiau

tiek paminėtų, tiek kitų autorių darbuose vargu ar rasime atsakymą į mums rūpimą klausimą, nes jų tyrinėjamų problemų, taip pat ir siektinų tikslų ratas buvo ne tik platesnis, bet ir savo kryptingumu skirtingas už šiame darbe numatytus siekius.

Medicininėje ir psichologinėje literatūroje labai dažnai sutinkamas terminas “alkoholikų vaikai”. Šia teise pasinaudosime ir mes, todėl šiame magistrantūros baigiamajame darbe šis terminas bus minimas.

Šio magistrantūros baigiamojo darbo *tikslas* – atskleisti socialinio darbo su priklausomybę nuo alkoholio turinčių tėvų vaikais ypatumus. Norint vaikui padėti, svarbu žinoti kaip įtakoja alkoholizmas šeimoje, su kokiais sunkumais susiduria alkoholikų vaikai ir kokie pagalbos būdai yra galimi. Todėl tikslui pasiekti iškeliamos šios *užduotys*:

1. apklausiant alkoholikų vaikus iširti, kokius jausmus išgyvena vaikai gyvendami šeimoje, kur vienas ar abu tėvai yra priklausomi nuo alkoholio.
2. apklausiant alkoholikų vaikus bei socialinio darbo specialistus išanalizuoti, kokie veiksniai įtakoja vaiko, kurio vienas ar abu šeimos nariai yra priklausomi nuo alkoholio, socializaciją bei socialinę raidą;
3. apklausiant alkoholikų vaikus iširti, ar jie jaučiasi išskiriami savo klasiokų bei bendraamžių tarpe;
4. apklausiant vaikus iširti, kaip jie jaučiasi tarp grupinius užsiėmimus lankančių vaikų;
5. apklausiant socialinio darbo specialistus iširti, kaip pasikeičia vaikai, besilankantys grupiniuose užsiėmimuose.

Šiandien neabejodami galime pripažinti, kad brandžios ir visavertės asmenybės ugdymas turi ne menkesnę svarbą, negu ekonomikos kėlimas. Šalies perspektyva priklauso nuo jos piliečių, kurių turimos vertybės formuoja principus kitų visuomenės narių atžvilgiu. Dėl to šiuolaikiniame pasaulyje vaiko teisių ir pareigų išmanymas, tinkamas jų įgyvendinimas yra vienas svarbiausių demokratinės valstybės požymių. Visuomenės ugdymas, vadovaujantis pagarbos žmogui ir ypač vaiko apsaugai bei atsakomybės mažiau apsaugotų visuomenės narių atžvilgiais, yra neatsiejama demokratinės valstybės pilietinė tradicija.

Tačiau vaiko padėtis ir gerovė priklauso ne tik nuo valstybės vidaus politikos, bet ir nuo šeimos gyvenimo būdo, tradicijų, prioritetų, motyvacijos, priklausomybių, ekonominio pagrindo - trumpai tariant, nuo šeimos gyvenimo modelio.

O ką, jei tas modelis, ne pats tinkamiausias? Ne visi tėvai rūpinasi vaikų auklėjimu ir ugdymu. Dažnai vaikas tėvams tampa tiesiog nereikalingas.

Pastebima, kad Lietuvoje vis daugiau vaikų netenka tėvų globos. Kasmet apie trims tūkstančiams vaikų nustatoma globa (rūpyba). Viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurios vaikai netenka tėvų globos – netinkamas tėvų elgesys ir pareigų nevykdymas, dėl ko terminuotai ar

neteterminuotai apribojama tėvų valdžia. Tik maždaug kas dešimtas vaikas – našlaitis (Valstybės žinios, 2005). Tai reiškia, jog alkoholizmu sergančios šeimos sukelia papildomus sunkumus, kuriuos socialiniams darbuotojams būtina nugalėti dirbant taip, kad būtų ne tik laikomasi šalies įstatymų bei Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodekse (1998) apibrėžtų principų, bet ir įgyvendinta vaiko gerovės užtikrinimo misija, laiduotos autonomiškos asmenybės tapsmui palankios sociumo sąlygos. Vadinasi, pilietiškai aktyvaus žmogaus ugdymo siekis yra vienas iš pagrindinių mūsų šalies valstybinio lygmens socialinės politikos, kartu ir socialinio darbo srities specialistų veiklos uždavinių.

Lietuvoje pagalba alkoholikų vaikams nėra plačiai taikoma. Jos poreikis labai didelis. Kaip minėta anksčiau, kai kurie vaikai tiesiog lieka be priežiūros, o ir tiems, kurie lieka gyventi su geriančiais tėvais taip pat reikia specializuotos pagalbos. Vadinasi, vaiko patiriamus sunkumus, įtakojančius jo socialinei raidai, negalima atskirti nuo alkoholikų šeimoje vyraujančio psichologinio klimato, darančio įtaką asmens tapsmui autonomiška asmenybe. Iš čia išryškėja tyrimo *objektas* – alkoholikų šeimose gyvenantys vaikai o tyrimo *dalykas* – vaikų, gyvenančių alkoholikų šeimose, patiriami sunkumai bei jiems teikiama socialinę pagalbą.

B. Bitino (1996), R. Braslaskienės (1999), L. Bulotaitės (2004), I. Leliūgienės (1997), J. Misiūno ir J. Stašinsko (1981), A. Suslavičiaus (1995), G. Valickio (1997), Vaznelytės (2003), J. G. Woititz (1999), R. Žukauskienės (1999) bei kitų mokslininkų šaltinių pagalba buvo analizuojami tokie apibūdinimai, kaip “šeima”, “alkoholizmas ir šeima”, “šeimos reikšmė socializacijai”. Šių bei kitų mokslininkų požiūriai leido suvokti vaiko patiriančio alkoholiko šeimoje sunkumus, įtakojančius jo socializaciją bei socialinę raidą. Visų šių teorinių pažiūrų analizė leido išskirti šias tyrimo *hipotezes*:

1. Alkoholikų šeimose augantiems vaikams būdingas žemas savęs vertinimas bei uždarumas.
2. Alkoholikų vaikai savo bendraamžių bei klasiokų tarpe jaučiasi išskiriami.
3. Alkoholikų vaikai, lankantys grupinius užsiėmimus pagal socialinės programos “Linus”, “Alateen” ir kt. keičiasi: tampa atviresni, drąsesni, ne taip skaudžiai reaguoja į tėvų piktnaudžiavimą alkoholiu.

Prieš atliekant tyrimą buvo parengta organizacinė programa, atlikta mokslinių šaltinių studija bei jų analizė, leidusi apibrėžti konceptualiuosius tyrimo pagrindus, jais remiantis parengti tyrimui būtinus instrumentus.

Tyrimo dalyvavo SBĮ socialinės paramos centro tarnybos “Parama” grupinius užsiėmimus lankantys alkoholikų vaikai bei Vilniaus, Kauno, Panevėžio, Šiaulių, Švenčionių miestų socialinio darbo specialistai, dirbantys su alkoholikų vaikais. Apklausoje dalyvavo 55 vaikai nuo 13 – 18 metų amžiaus, gyvenantys šeimose, kur tėvai piktnaudžiauja alkoholiu ir 32

socialinio darbo specialistai, dirbantys su alkoholikų vaikais. Tyrimas atliktas taikant anketinės apklausos metodą.

Taip pat buvo stebimi minėtų paauglių grupiniai užsiėmimai, stebėjimas natūraliomis sąlygomis (lauko stebėjimas). Taip pat buvo pravedami trumpi pokalbiai su respondentais (socialinio darbo specialistais) tyrimo metu. Visa tai buvo daroma planuojant atlikti kiekybinę ir kokybinę tyrimų analizę, palyginti, ar yra prieštaravimų tarp atskirų grupių bei visa tai apdoroti statistiškai.

Šio tyrimo rezultatai padės susidaryti realų vaizdą apie alkoholikų šeimose gyvenančių vaikų patiriamus sunkumus bei socialinio darbo su jais ypatumus.

Šiame magistrantūros baigiamajame darbe bus sutelktas dėmesys į empirinio tyrimo teorinių pagrindų bei gautų faktinių rezultatų analizę. Ji bus atlikta pagal dviejų pagrindinių šio magistrantūros baigiamojo darbo dalių struktūrinę logiką.

Pirmoje dalyje, kurią sudaro penki skyriai, bus aptariamos teorinės prielaidos, kuriomis remiantis bus atskleidžiama, kaip alkoholiu piktnaudžiaujantys žmonės įtakoja šalia gyvenančius artimuosius, o ypač vaikus. Antroji darbo dalis skirta alkoholiu piktnaudžiaujančiose šeimose augančių vaikų analizei. Šios dalies trejuose skyriuose taikant statistinių duomenų, lyginamosios ir vertinamosios analizės metodus, bus aptariami minėto tyrimo metu gauti empiriniai duomenys, atskleidžiami alkoholikų šeimose augančių vaikų patiriami sunkumai.

Darbo pabaigoje bus pateiktos išvados bei rekomendacijos. Darbas papildomas (1, 2) priedais, atskleidžiamas 59 vienetus apimantis tyrime naudotų mokslinių šaltinių sąrašas, anglų kalba pateikiama darbo santrauka.

1. SOCIALINIO DARBO SU VAIKAIS POREIKIS LIETUVOJE

Pirmiausia vertėtu įvertinti situaciją Lietuvoje. Svarbu apžvelgti šias tris pagrindines sritis:

1. ekonominė – socialinė situacija;
2. politinė situacija;
3. teisinė situacija.

Šios trys pagrindinės sritys išpėja apie esamas problemas šalyje. Kadangi šiame darbe pagrindinis dėmesys telkiamas į darbą su vaikais, stengsimės nagrinėti aukščiau minėtas sritis, ieškodami sąsajų su vaikų padėtimi visuomenėje.

Reikia pripažinti, kad ekonominis šalies vystymasis vyksta netolygiai ir tai palieka ilgalaikes pasekmes labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių tarpe. Teisės instituto mokslo tiriamajame darbe (Gečėnienė, Mališauskaitė, 2003) rašoma, kad po 2000m. Lietuva baigė vykdyti pereinamojo iš centralizuotos į rinkos ekonomiką laikotarpio reformas. Įstojus į Europos Sąjungą, realus BVP padidėjo 3,9 procentų. Tačiau neaukštas pragyvenimo lygis ir didėjantis struktūrinis nedarbas kėlė daug rūpesčių eiliniams šalies piliečiams. Vienam gyventojui tenkanti BVP dalis nesiekė 35 procentų Europos Sąjungos šalių vidurkio, todėl net ir toliau sparčiai augant ekonomikai, reikia daug pastangų ir laiko, kol ekonominė ir socialinė gerovė prilygs išsivysčiusių Vakarų Europos valstybių pragyvenimo lygiui. Susiklosčiusi makroekonominė aplinka, ūkio struktūra, valstybės investicijų į socialinį kapitalą dydis ir efektyvumas bei skirtingų kartų ir gyventojų grupių interesų suderinimas valstybės politikoje įtakojo socialinių problemų mastą. Lietuvoje ekonominę – socialinę situaciją charakterizuoja negatyvūs pastarųjų metų statistiniai rodikliai. Vis dar aukštas socialinės rizikos šeimų bei joje augančių vaikų skaičius. 2004m. gruodžio 31d. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, Lietuvoje buvo 16869 socialinės rizikos šeimų ir jose 36895 vaikų, nors jis paskutiniaisiais metais nežymiai sumažėjo. Be to, labai didelis globos namuose gyvenančių vaikų skaičius lyginant su kitomis išsivysčiusiomis šalimis (Lietuvos Statistikos metraštis, 2003). Besaikis noras bet kokia kaina prasigyventi ir pademonstruoti gerą savo materialinę padėtį neretai atveda prie katastrofų: darbas 10 – 12 valandų per dieną, paliekant vaikus auklėtis gatvėje, bankrotas, skolos, nelegalus darbas užsienyje, prekyba žmonėmis ir t.t. Tokiomis vertybėmis gyvenantys žmonės, patekę į aklavietę, sutrinka, o neretai degraduoja (pasirenka alkoholį ar narkotikus) arba nusižudo. Taip nuolat gausėja asocialių šeimų. Toks antivertybių įsitvirtinimas šiuolaikinėje visuomenėje skatina šeimų asocializaciją, suicidines tendencijas, degradaciją ir t. t. Daugelį metų diegta komunistinė ideologija sugriovė tradicinėje šeimoje vyravusią vertybių sistemą, dabar išgalėjęs liberalus požiūris į šeimą sudaro prielaidas tolesnei skurdo patologijos plėtrai (Leliugienė, Klemkaitė, 2004).

Remiantis Vaiko gerovės valstybės koncepcija (Žin.,2003,Nr.52-2316), “nestabili socialinė ir ekonominė aplinka bei pirminės prevencijos paslaugų šeimoms, auginančioms vaikus, stoka ar jų finansavimo mažinimas lemia plačiai paplitusią vaikų nepriežiūrą, apleistumą ir smurtą prieš vaikus. Esant tokiai situacijai, akivaizdžiai trūksta paslaugų krizėje atsidūrusioms šeimoms ir vaikams, nepakankama esamų paslaugų kokybė”. Taip pat Vaiko gerovės valstybės koncepcijoje (Žin.,2003, Nr.52-2316) rašoma, kad daugėja probleminių šeimų, kurios nesugeba pasinaudoti socialinės apsaugos garantijomis vaiko labui. Be to, kaip rodo socialinės apsaugos išlaidų struktūra, per didelė dalis tenka piniginiams išmokoms ir per maža socialinėms paslaugoms bei natūrinei paramai, nors tokia galimybė įstatymuose yra numatyta. Todėl apibendrinant norėtuši pasakyti, kad vien tik valstybinės institucijos Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, negali patenkinti nuolat didėjančių bei atsirandančių naujų socialinių paslaugų poreikių. Dėl to, po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, susidarius tokiai situacijai, po truputį ėmė rasti žmonės ir organizacijos gebančios pagelbėti. Vieni iš tokių organizacijų – NVO bei vaikų dienos centrai. Šiuo metu dienos centrai įsikūrę mokyklų ar kitose patalpose (dažniausiai nuomojamose ar išlaikomose savivaldybių). Jie padeda spręsti vaikų maitinimo, priešmokyklinio ir mokyklinio ugdymo, pamokų ruošos, laisvalaikio organizavimo problemas.

Taigi, apibendrinant norisi pasakyti, kad dienos centrų veikla atitraukia vaikus nuo neigiamos socialinės aplinkos ir iš dalies tenkina vaikų poreikius.

1.1. SOCIALINIS DARBAS KAIP ATSAKAS Į ŽMONIŲ POREIKIUS

Paskutinis dvidešimto amžiaus dešimtmetis pasižymėjo nebūtu narkomanijos ir alkoholizmo augimu (Егоров,2002). Manoma, kad pasaulyje 10 % vyrų ir 3 – 5 % moterų piktnaudžiauja alkoholiu. Pasaulinės Sveikatos Organizacijos (1977) duomenimis pasaulyje buvo 120 mln. žmonių sergančių alkoholizmu. Paskutinis dvidešimto amžiaus dešimtmetis pasižymėjo nebūtu narkomanijos ir alkoholizmo augimu (Егоров, 2002). Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis 2004 metais Lietuvos medicininėse įstaigose yra užregistruota 60852 alkoholikų (Priedas 4, lentelė 2). Deja, oficiali statistika neatspindi realios padėties, nes fiksuojami tik tie, kurie kreipėsi pagalbos į medicinos įstaigas ar buvo atsiųsti policijos. Daug jų ieško pagalbos anonimiškai, tačiau žymiai daugiau nesikreipia niekur, todėl apie tikrus skaičius galime tik numanyti. Mokslininkai teigia, kad norint priartėti prie tiesos, šį skaičių reikia dauginti iš 10 – ties. Taigi, Lietuvoje yra virš 600 000 alkoholikų. O dabar galime įsivaizduoti, kiek vaikų gyvena šiose šeimose. Kaip ir kiekviena liga, alkoholizmas atima iš žmogaus pilnavertiško gyvenimo ir savęs realizavimo galimybes. Tačiau ši liga pasižymi dar ir tuo, kad ji tarpusavio santykiuose su priklausomu nuo alkoholio žmogumi keičia, sargdina, iškreipia,

žlugdo, griaua, pasiglemžia jėgas ir sveiką nuovoką tų žmonių, kurie gyvena ar dirba su alkoholiku, t. y. griaua šių žmonių socialinį tinklą. To pasekoje, išderintas žmogus negali normaliai funkcionuoti, bendraudamas su kitais, dirbdamas, ilsėdamasis, kurdamas. Nuo alkoholio priklausomas žmogus ardo ir iškreipia socialinius santykius, sukuria keblią situaciją visiems su juo palaikantiems santykius ar turintiems reikalų. Šeimos nariams alkoholikas palieka dvi galimybes: arba gyventi su juo ir prisitaikyti prie jo gyvenimo būdo savo gyvenimo ir psichinės sveikatos sąskaita, arba visiškai nutraukti su juo bet kokius santykius. Paskutinis pasirinkimas, galima manyti, padidina palankias sąlygas atsirasti asocialiems visuomenės nariams. O prisitaikymas gyventi su alkoholiku stumia jį supančius žmones į priklausomybę nuo jo alkoholizmo (Nissen, 1997).

Taigi, alkoholizmas, galima sakyti, yra kaip “piktybiškai veikiantis auglys”, vis daugiau aprėpiantis ne tik priklausomo žmogaus, bet ir plačiosios visuomenės socialinį tinklą. ESPAD tyrimo duomenimis, alkoholio vartojimas Lietuvoje tarp moksleivių nuo 15 iki 16 metų amžiaus ir tai darančių kas trečią dieną ar dažniau ženkliai didėja nuo 1995 iki 2003 metų.

Profesorius A. J. Jegorovas pažymi, kad “cheminės priklausomybės besitęsiančio augimo fone visuomenė susiduria su globaline augančios kartos išsigimimo problema. Vien tik remiantis statistiniais duomenimis, tampa akivaizdu, kad jau šiuolaikinė paauglių karta nesugebės turėti normalių palikuonių. Sekanti mažai skaitlinga ir mažiau sveika karta, paliks dar mažiau ir labiau potencialiai liguistų savo gretose vaikų. Tokie procesai vadinami degradacija ir degeneracija (Егоров, 2002. P.17).

Socialinio tinklo pokyčiai vieno žmogaus gyvenime paliečia bei įtakoja ir visuomenės gyvenimą visose jos srityse. Alkoholizmas, kaip socialinė problema, yra ne tik praktinė, bet įgyjanti vis didesnę visuotinumą pobūdį, reikalauja tobulesnio, naujesnio ir efektyvesnio sprendimo būdo, pasitelkiant mokslinių tyrimų duomenis ir įvairių mokslo šakų specialistų pasiekimus, o tai reiškia, kad ji yra ir mokslinė problema (Mikalkevičius, Banaitis, Kurtinaitis, 1998).

Apibendrinant norima pasakyti, jog tokia Lietuvos padėtis alkoholizacijos srityje suponuoja žodžiais neišsakytą, bet akivaizdžiai matomą, visuomenės poreikį, jog reikia atkreipti veiksmingą dėmesį į susiklosčiusią padėtį mūsų šalyje ir pradėti efektyviau spręsti šias problemas. Svarbu yra pripažinti alkoholizmą kaip ligą, be išankstinio ligonį bei jo šeimos narių žeminančio ir teisinančio požiūrio, būtina ir plačiajai visuomenei, jei norima padėti sukurti palankias sąlygas priklausomiems nuo alkoholio žmonėms, jų šeimos nariams pripažinti savo ligą, gyti iš jos integruojantis į gyvenimą.

1.2. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOS SAMPRATOS ANALIZĖ

1.2.1. KĄ REIŠKIA SVEIKA ŠEIMA?

Šeima – maža socialinė grupė, susidedanti iš drauge gyvenančių tėvų ir vaikų, kartais giminaičių, pagrįsta santuoka arba kraujo ryšiais. Jos nariai tvarko bendrą ūkį, tarpusavio santykius daugiausia grindžia dorovine atsakomybe, savitarpio supratimu ir pagalba (Sociologijos žodynas, 1993).

Šeima – pati mažiausia visuomenės ląstelė, todėl visos socialinės institucijos turėtų jai padėti. Juk šeimoje formuojami žmogaus charakterio bruožai, požiūris į darbą, į dorovines, kultūrinės vertybes. Visuomenė suinteresuota tvirta, dvasiškai ir doroviškai sveika šeima. Šeimos dėmesys vaiko socialiniam ugdymui yra išskirtinis. Normali šeima savo ugdymo galimybėmis yra aukščiau socialinių institucijų. (Leliūgienė, 1997).

Šeima yra daugiau negu vientisinis, visuomeninis, ekonominis vienetas, tai – meilės, solidarumo bendruomenė, unikaliai suderinta ugdyti ir perduoti kultūrinėms, etinėms, visuomeninėms, dvasinėms bei religinėms vertybėms, kurios yra esminės jos narių ir visuomenės vystymuisi bei gerovei (Matulienė, 1997).

Šeima – pirmoji ir natūrali visuomenės institucija, atsakinga už vaikų globą, socialinių įgūdžių formavimą, kultūros vertybių perdavimą, emocinį šeimos narių palaikymą.

Darnioje šeimoje tėvas ir motina, o iš čia - motinystė ir tėvystė - dvi vertybės, viena kitą papildydamos, sudaro harmoniją. Bendraudami su vaikais, jie ir patys praturtina savo dvasinį pasaulį: dar kartą sugrįžta į savo vaikystę (Adamonienė. R., Daukila S., Krikščiūnas B., Maknienė I., Palujauskienė A., 2003).

Pagrindinė tėvų pareiga - užtikrinti savo vaiko visapusišką auklėjimą. “Tėvų teisė ir pareiga - auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti” – tai įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnyje.

Deja, ne visos šeimos sugeba tinkamai auklėti savo vaikus, kad šie taptų visuomenei naudingais piliečiais. Vienos tų šeimų ir yra alkoholikų šeimos. Vaikas yra bejėgis ir nesubrendęs išgyventi vienas be suaugusiųjų pagalbos ir priežiūros. Valstybės rūpestis – surasti žmones, galinčius jais rūpintis bei globoti. Socialinio darbuotojo rūpestis – sugebėti jiems padėti.

Šeimos skiriasi tuo, koks yra socializacijos mechanizmų turinys. Yra šeimų, kuriuose tėvai stengiasi ne tiek “formuoti” vaiko asmenybę, kiek padėti jam individualiai vystytis, siekia emocinio artumo, supratimo. Kitose šeimose vaikas ruošiamas gyvenimui ugdant jo valią, mokant reikalingų ir naudingų dalykų. Kai kuriuose šeimose dar siekiama visiškai kontroliuoti ne tik vaiko veiksmus, bet ir jo vidinį pasaulį, mintis, norus. Visose šiose šeimose vaikai geriau

ar blogiau ugdomi, tačiau yra daug tokių šeimų, kuriose vaikai ne tik neprižiūrimi, bet auga antisocialinėje, kriminogeninėje aplinkoje (Leliūgienė, 1997).

Vadinasi, šeima yra tam tikra mini bendruomenė, turinti savo struktūrą, funkcionavimo dėsningumus, lemiančius vaikų auklėjimą, ugdymą ir socialinę gerovę. Šeimos apibrėžimas apima šios mini bendruomenės normą ir nukrypimus nuo jos. Kai kalbame apie šeimos apibūdinimą, pabrėžiantį mini bendruomenės nukrypimus, suprantama, turime mintyje probleminę šeimą.

Kaip matome iš pateiktų apibrėžimų, įvairūs autoriai, apibūdindami šeimą, pasiskirstė tarsi į du blokus. Kai kuriuose šaltiniuose labiau akcentuojama šeima kaip visuomeninė institucija, o kitų autorių dalis išryškina šeimos kaip socializacijos instituto vaidmenį.

Taigi, apibendrinant galima sakyti, kad šeima yra žmonių bendruomenė, kuri turi savo pareigas ir atsakomybę. Šeima, kaip bendruomenė, atlieka funkcijas, apimančias visas gyvenimo sritis, ko negali jokia kita visuomenės struktūra. Šeima yra svarbiausia emocinio ir materialinio rėmimo institucija (struktūra), jos narių augimo ir gerovės garantas. Nesveika šeima savo šeimos nariams viso to suteikti negali. Visi autoriai neginčijamai teigia, kad žmogaus socializacija prasideda šeimoje, kur formuojasi asmenybės pagrindai. Norint išsiaiškinti vaiko socializacijos ypatumus socialinės rizikos šeimoje, šiuo atveju nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, pirmiausia reiktų apžvelgti, su kokiomis problemomis susiduria pati šeima.

1.2.2. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMA

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis arba (ir) yra priklausomi nuo azartinių lošimų, arba (ir) naudoja psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, arba (ir) gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams (Žin., 2004, Nr. 88 – 3208).

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose labai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, labai prastai save vertina, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių (Žin., 2004, Nr. 9 – 254).

Kaip teigia C. Sutton (1999), vaikams naudinga augti šeimoje. Palyginti net su geriausiomis įstaigomis, šeimos aplinka ir jos siūlomos galimybės paprastai suteikia vaiko raidai be galo svarbių ryšių ir patirties. Tačiau šiandieninėje visuomenėje daugėja šeimų, kuriuose patiriamos vienokios ar kitokios problemos. Plintant nedarbiui, alkoholizmui, daugėja šeimų,

kurios neatlieka socialinės vaikų auklėjimo funkcijos (Leliūgienė, 1997). Tokių šeimų grupę dažniausiai sudaro pakrikusios šeimos, apniktos tokių sunkumų, kaip nesutarimai dėl vaikų auklėjimo, smurtas, vaikų nepriežiūra ir kt. Tai probleminės, nedarnios šeimos, neatliekančios savo pareigų vaikų atžvilgiu. Remiantis socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis 2004 m. pabaigoje buvo 16900 socialinės rizikos šeimų ir jose augo 36900 vaikų (Priedas 6, lentelė 4). Kaip alkoholizmas išdanko šeimos gyvenimą, paanalizuosime sekančiame skyrelyje (Sutton, 1999).

1.2.3. ŠEIMA IR ALKOHOLIZMAS

Lietuvoje kas dešimtas suaugęs žmogus serga alkoholine priklausomybe, iš viso sergančiųjų alkoholizmu užregistruota 83,6 tūkstančio (Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje, 2003). Vis dėl to pateikti duomenys neparodo tikrosios padėties ir tiksliai nustatyti šio reiškinio mastą gana sudėtinga, nes žmogaus priklausomybė nuo alkoholio dažnai yra užslėpta ir už šeimos ribų neatskleidžiama. Neblaivių asmenų padarytų nusikaltimų skaičius, neretai susijęs su vaikais, nuolat auga. 1990m. Lietuvoje buvo užregistruota 4507 nusikaltimai, kuriuos padarė neblaivūs asmenys, tuo tarpu 1999 m. šis skaičius išaugo iki 6893 (Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2000). Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis šimtui tūkstančių gyventojų 2002 m. teko 70144 priklausomybės ligomis sergančių žmonių, 2003 – 69031, 2004 – 68653 (Priedas 3, lentelė 1).

Alkoholizmas – tai chroniškas potraukis gerti alkoholinius gėrimus, psichinė ir fizinė priklausomybė nuo jų, sukianti įvairius psichinius ir somatinius sutrikimus (Psichologijos žodynas, 1993).

Alkoholizmas - klastinga, lėtinė, progresuojanti ir mirtina liga, pasireiškianti asmens fizine ir psichologine priklausomybe nuo alkoholio. Tai organizme vykstančių procesų, kurių ligonis nesugeba kontroliuoti, pasekmė. Ne kiekvienas daug geriantis tampa alkoholiku. Dažnai alkoholikas visiškai nepanašus į prie alaus baro nuolat stovinčią ar girtą patvoryje besivoliojančią būtybę.

Alkoholizmo ligos esmė – kontrolės praradimas išgeriamam alkoholio kiekiui. Ją apsprendžia du požymiai: įkyrus potraukis, kai alkoholikas neįsivaizduoja gyvenimo be alkoholio bei fizinis poreikis, kylantis tuoj po pirmojo alkoholio lašo ir įkyriai slopinantis kontrolę (Gorski i Miller, 1991).

Medicinos mokslų daktaras B. T. Voronovičius pastebi, kad alkoholizmas - tai dvasios liga, nes vystantis alkoholizmo ligai, alkoholis tampa pačiu svarbiausiu gyvenimo faktoriumi. Jis tampa centru, kur susitelkia visos dėmesys, tampa bendravimo priemonė. Alkoholio pagalba

bandoma susitvarkyti, susidoroti su pavojumi (baimė), patenkinti artumo, pasitikėjimo, reikšmingumo jausmus, patenkinti gyvenimo vakuumą, bet tuo pačiu metu jie nepastebi, kad alkoholis išstumia iš jų sąmonės reikšmingus dalykus, neleidžia pasireikšti įgimtiems talentams ir dovanoms, tuo pačiu padidindamas dvasinę tuštumą. Laikinas jėgos, vienybės ir draugystės jausmas išnyksta kartu su alkoholio poveikio baigme. Atsiranda vis labiau augantis vienatvės – socialinės atskirties – pojūtis, nuo kurio pabėgti padeda sekanti alkoholio porcija (Воронович, 1999).

Stephanie Brown - alkoholizmo gydymo teorijos autorė ir, anot jos, liga traktuojama kaip ilgalaikis procesas, susidedantis iš keletos fazių, ir kiekvienai iš jų būtina ypatinga terapija. Ji nustatė, kad alkoholizmas veikia ne tik fizinę ligonio būklę, bet ir jo elgseną, mąstymo būdą, jausmus bei visą žmogišką vertybių sistemą, o taip pat paliečia visus alkoholiko šeimos narius ir giminaičius (Vaznelytė, 2003). Liga sužlugdo girtaujantį žmogų, palaipsniui naikindama jo asmenybę. Pats sergantis taip pat labai kenčia matydamas, kaip liga keičia jo santykius šeimoje, kaip dingsta pagarba, meilė, sutarimas, pasitikėjimas, kaip žlunga jo paties karjera. Šeima jo nebesupranta, jis lieka nelaimingas, vienišas, pasmerktas pačių artimiausių žmonių. Tuo tarpu šeima jaučia didžiulę gėdą, kad jų tėvas ar vyras, žmona ar motina, tokie nevykėliai, ir kaip įmanydama slepia savo nelaimę nuo aplinkinių akių (Dodziuk, Kamecki, 1994). Alkoholikai, tai žmonės, kurie ne tik patys yra aukos, bet daro žalingą poveikį visai šeimai. Ir visgi didžiausias dėmesys skiriamas alkoholizmui, piktnaudžiavimui alkoholiu ir patiems alkoholikams. Šeima domimasi mažiausiai, o juo labiau alkoholiko namuose gyvenančiais vaikais. Bet dažnai ir patys vaikai varžosi apie tai kalbėti, nesupranta, jog alkoholizmas yra liga. Jie nemoka įvertinti nemalonios tikrovės ir apsisaugoti nuo jos. Alkoholiko šeimos nariai tampa priklausomi nuo alkoholiko lygiai taip pat, kaip ir geriantysis nuo alkoholio (Woititz, 1999). Šeima nustoja normaliai funkcionuoti, todėl alkoholikų šeima yra prilyginama disfunkcinei šeimai. Ši tema pasirinkta neatsitiktinai. Šeši metai darbo praktikos leidžia daryti išvadas, kad alkoholiko šeimai mūsų šalyje yra skiriamas labai mažas dėmesys. Šiems žmonėms yra būtina pagalba, o ypač tose šeimose gyvenantiems mažiausiems, labiausiai pažeidžiamiems visuomenės nariams – vaikams.

1.2.4. DISFUNKCINĖ ŠEIMA

Alkoholiko šeima dažnai apibrėžiama kaip disfunkcinė šeima. “Tai šeima, kuri nefunkcionuoja kaip turėtų, nes kažkas kitas užima didžiąją dalį šeimos narių laiko, šiuo atveju - priklausomybė nuo alkoholio”. Dar šeimos priklausomybė vadinama netiesiogine priklausomybe (angl. co-dependent). Ši sąvoka buvo pavartota aiškinant, kaip priklausomybe sergančių asmenų

šeimoms nariai tampa sergantys "emociškai". Netiesioginė priklausomybė – tai savo individualybės, asmenybės praradimo liga (Bulutaitė, 2004). Gyvenant šalia alkoholiko, dažnai kyla problemų dėl jo nenuspėjamos nuotaikos, egoizmo, neatsakingo elgesio, netesėtų pažadų, pykčio, finansinio neatsakingumo. Šeimoms nariai gyvena kito žmogaus gyvenimą, rūpinasi juo ir pamiršta save, savo poreikius, interesus bei emocijas. Sunkiausia šeimoms nariams išmokti gyventi savo gyvenimą, užuot gyvenus alkoholiko diktuojamomis sąlygomis. Gyventi "čia ir dabar" jie nesugeba. Patirtis jiems nuolat primena, kad laimė greit baigsis alkoholikui vėl grįžus prie butelio (Nissen, 1997). Taigi, jie stengiasi apsaugoti priklausomybe sergantį asmenį nuo jo paties elgesio pasekmių. Šeimoms narių santykiai ir funkcionavimas priklauso nuo geriančio šeimoms nario. "Alkoholikas kenčia nuo savo ligos, o šeima kenčia dėl jo. Visos šeimoms gyvenimo turinys, jo būdas ima vis labiau priklausyti nuo alkoholiko būsenos: jei jam gera – gera visai šeimai, bet jei alkoholikas jaučiasi blogai – blogai visiems šeimoms nariams. Jiems pasireiškia ir fiziniai, ir psichologiniai simptomai. Štai kodėl alkoholizmas labai taikliai vadinamas šeimoms liga". Viskas šeimoms vyksta atsižvelgiant į geriančio žmogaus būseną (Wojdyło, 1998).

C. Black (1981) išskyrė tris pagrindines taisykles, galiojančias alkoholikų šeimoms:

1. *Nepasitikėjimas*. Tokiose šeimoms pažadai dažnai užmirštami, šventės atšaukiamos, o tėvų nuotaikos keičiasi nenuspėjamai. Vaikai net neišsivaizduoja, kad galima pasitikėti kitais, jiems sunku suprasti, kad kiti gali jais rūpintis ir tesėti pažadus.
2. *Jausmų slėpimas*. Alkoholikų šeimoms išreiškiamos emocijos dažniausiai yra žeidžiančios ir iššauktos gėrimo. Tokie protrūkiai neturi jokių teigiamų pusių, ir jau kitą dieną visa, kas buvo pasakyta, yra neigiama. Tokie pasikeitimai ir nepastovumas ragina užsisklęsti savyje ir nerodyti jausmų.
3. *Nutylėjimas*. Vaikai pripranta nekalbėti apie vieną didžiausių savo tikrovės dalių – tėvų girtavimą. Taip atsitinka dėl šeimoms polinkio neigti, kad egzistuoja problema, susijusi su alkoholiu. Apie tai neleidžiama garsiai kalbėti. Yra slapta, neišsakyta viltis, kad jei apie šią problemą niekas nekalbės, ji daugiau nepasikartos.

Tačiau su tėvais, kai jie yra išgėrę, pasikalbėti vaikas neturi jokių galimybių. Tuo tarpu, kai tėvai negeria, visi stengiasi apie tai, kas buvo, pamiršti. Taip atsiranda nerašyta taisyklė nekalbėti apie tai, kas yra nemalonu, t.y. geriančius tėvus (Black, 1981).

Kasdien matant tėvus tokius, kokie jie yra išgėrę, vaikui sunku suprasti, kokie jie turėtų būti. Vaikas netenka savo pagrindinio tikslo, būdingo visiems vaikams - užaugus būti panašiam į tėvą ar motiną. Lyginant su šeimomis, kur nė vienas iš tėvų negeria, alkoholikų šeimoms pasižymi žemesniu šeimoms ryšio, saviraiškos ir nepriklausomybės lygiu.

Vaikam sunku ne tik namuose, bet ir mokykloje. Čia pagrindinė bėda – negalėjimas susikaupti. Dažnai vaikas ima fantazuoti, kaip gerai būtų gyventi normalioje šeimoms, kur abu

tėvai juo nuoširdžiai rūpinasi. Arba pradeda galvoti, kas jo laukia ateityje, ar viskas bus gerai? Tokiam vaikui dažnai atrodo, kad jeigu jis mokytojo ir paprašys pagalbos, jis pažadės padėti, bet tai ir liks tik pažadais. Niekas neturės laiko jam padėti. Jis pripranta prie to, kas vyksta šeimoje, nekalbėti ir visas savo mintis užsklęsti savyje. Tokiu būdu alkoholikų vaikai stengiasi išvengti bet kokio kontakto su mokytojais ir bendramoksliais. Jie stengiasi išlikti ramūs ir tylūs, niekam nekelti rūpesčių. Kartais vaikai atvirkščiai, tampa klasės juokdariais ir nors tokiu būdu sulaukia dėmesio. Tiesa, ne tokio, kokio iš tėvų norėdavo, bet nors taip būdavo pastebėti (Woititz, 1999). Kiekvienas alkoholiko šeimos narys prisiima tam tikrą vaidmenį, kuris jam padeda išgyventi, tačiau apie tai vėliau, o apie tai, kaip alkoholizmas įtakoja šeimoje auganti vaiką, panagrinėsime sekančiame skyriuje.

1. 3. ŠEIMOS ĮTAKA VAIKO SOCIALIZACIJAI BEI JO SOCIALINEI RAIDAI

1.3.1. VAIKO SOCIALIZACIJA

B.Bitinas (1996) socializaciją apibūdina kaip biologinio prado tapsmą socialiniu turiniu: vaikas gimsta biologine būtybe, tampa asmenybe, socialiniu veiksmu.

A.Suslavičius (1995) asmenybės socializaciją tapatina su socialiniu brendimu, vykstančiu veikiant grupei, kai formuojasi žmogaus pasaulėžiūra, charakterio savybės; tai išmokymo procesas, apskritai trunkantis visą gyvenimą ir apimantis tiek vaiko, tiek suaugusiojo elgesį.

Pagal Z. Froidą socializacija – tai tėvų vertybių, normų įsisavinimo ir vaiko “superego” formavimo procesas.

Socializacija – individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe. Pagrindiniai socializacijos mechanizmai – mėgdžiojimas, įtaiga, konformizmas, sąmoningas siekimas pavyzdžiu, masinių komunikacijos priemonių ir kultūros poveikis. Socializacijos faktoriai – asmenys, grupės, organizacijos, institucijos, veikiančios socializacijos procesą (Sociologijos žodynas, 1993).

Nuo pat pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirų prasideda jo socializacijos procesas, kurį galima apibūdinti kaip egzistuojančių elgesio normų ir vertybių sistemą, socialinių vaidmenų interiorizaciją, socialinės patirties perėmimą (Sakalauskas, 2000).

Žmogaus socializacija prasideda šeimoje, kur formuojasi asmenybės pagrindai, charakterio bruožai, požiūris į dorovines, kultūrines vertybes, darbą. Tačiau žmogaus socializacija sėkminga tada, kai kartu tobulėja ir jo asmenybė. Kiekvienas vaikas šeimoje auga skirtingomis sąlygomis, tačiau kiekvienam svarbu, ar jis jaučiasi esąs mylimas ir reikšmingas, ar atstumtas ir nereikalingas.

Šeima – pagrindinis socializacijos veiksnys, kurio dėka vaikas įgyja esminių socialinių žinių, susiformuoja įgūdžius bei gebėjimus, perima vertybes ir idealus, taisykles ir normas, būtinas gyvenant jį supančioje visuomenėje. Šeimos reikšmė formuojantis asmenybei yra didžiulė ir neginčijama. Jos įtakos diapazonas kur kas platesnis, negu bendrojo lavinimo, profesinėje mokykloje ar net aukštojoje mokykloje. Šeimoje auga, bręsta, formuojasi absoliuti dauguma vaikų, kurie taip pat jau mokykloje turi rengtis šeimyniniam gyvenimui (Braslauskienė, 1999). Gera šeimos atmosfera laiduoja gerus ir šiltus santykius. Vaikams, augantiems tokioje šeimoje, paprastai būdingi šie bruožai: visuomeniškumas, džiaugsminga nuotaika, optimizmas, užuojauta kitiems žmonėms, saiko jausmas. Nesveikoje šeimos atmosferoje augantys vaikai turi daug negatyvių bruožų – jie priešiški, pavydūs, agresyvūs (Plužek, 1996).

Apžvelgiant įvairių autorių pateiktus socializacijos apibūdinimus, matyti, kad socializacijos procese pastebimi du reikšmingi etapai, formuojant asmenybę nuo gimimo iki mirties. Pirmajame etape vaikas išmoksta tapti, būti pilnaverčiu visuomenės nariu (patiria vaikystėje), o antrasis – tai savęs atskleidimo, supratimo procesas (padedantis jau socializuotam individui įsitraukti į naujas visuomenės sritis).

Tačiau analizuojant, kaip socialinė aplinka veikia paauglį, svarbu pažvelgti į pačios paauglystės socialinės raidos ypatumus.

1.3.2. PAAUGLIO SOCIALINĖS RAIDOS YPATUMAI

Paauglystė, pirmiausia, yra fiziologinis procesas, prasidedantis lytiniu brendimu. Šiuo laikotarpiu žmogaus organizmas patiria įvairių biologinių pokyčių, kurie galiausiai vaiką paverčia suaugusiuoju. Pradeda bręsti paauglio kūnas ir dėl vykstančių fiziologinių pokyčių paaugliai gali pasijusti nerangūs. Dažniausiai tai sukelia kai kurių psichologinių reiškinių: paauglys suvokia savo kampuotumą, jo drovisi, stengiasi paslėpti savo nerangumą, bando apsimestiniu šiurkštumu atitraukti savo dėmesį nuo išorės. Paauglystės amžiaus ribos labai sąlygiškos, dažniausiai tarp 12 ir 18 metų amžiaus. D. A. Bernsteinas, į paauglio raidą skatina žvelgti per šią teorinę prizmę:

- Amžiaus tarpsnis - jaunesnysis paauglys (11-15 m.), vyresnysis paauglys (16-20 m.);
- Fiziniai pokyčiai - fizinis brendimas lemia kūno pokyčius;
- Pažintinių procesų pokyčiai - geba atlikti formalias operacijas, kai kuriais atvejais priimti moralinius sprendimus;
- Socialiniai ir psichologiniai pokyčiai - vyksta socialinis ir emocinis sukrėtimas, didėja seksualinis sąmoningumas, būdinga nuotaikų kaita, konfliktai su tėvais;

- Vyresniame paauglystės periode toliau vyksta fizinis brendimas, dauguma šio amžiaus paauglių jau gali atlikti formaliąsias operacijas, moraliai apsispręsti (Beresnevičienė, 2003. P. 47).

Iškyla tapatybės klausimas, itin aktuali tampa profesinio pasirinkimo baigus mokyklą problema.

Psichologiniu požiūriu paauglystė baigiasi tada, kai individas suranda savo tapatumą, susikuria savo vertybinę sistemą, sugeba užmegzti ir palaikyti tarpusavio draugystės ir meilės santykius, numato ateities perspektyvas (Beresnevičienė, 2003; Žukauskienė, 1996). Paaugliai dažnai išgyvena taip vadinamą "subrendimo jausmą", save laiko beveik suaugusiais ir reikalauja, kad ir su jais būtų elgiamasi kaip su suaugusiais. Su tais, kurie *nepripažįstą* šio jausmo ir ignoruoja jų savarankiškumą, paaugliams kyla didesnių ar mažesnių konfliktų.

Svarbus psichologinis procesas paauglystėje – asmenybės identifikacijos formavimasis. Paauglystėje persitvarko emocinis ir protinis patyrimas, elgesys tampa savarankiškesnis, bandoma atsisakyti vaikiškos priklausomybės, į pasaulį žvelgti suaugusiojo akimis, sustiprėja vienatvės pojūtis (Beresnevičienė, 2003; Žukauskienė, 1996; Želvys, 1995).

Išsireiškiant psichologų terminija, paauglystės amžius jau pats savaime yra "sunkus" vaiko gyvenimo periodas, nes paauglystė – pereinamasis laikotarpis iš vaikystės į suaugusiojo amžių, reikalaujantis tam palankių sąlygų: "pasirengti suaugusiojo žmogaus gyvenimui - pasiekti emocinę ir ekonominę nepriklausomybę, įgyti socialinių įgūdžių, reikalingų pilietiniam kompetentingumui palaikyti, profesijai pasirinkti ir pasirengti darbinei veiklai bei vedybiniam ir šeimyniniam gyvenimui" (Žukauskienė, 1996. P. 46).

Paauglystę visada reikia sureikšminti kaip svarbų individo perėjimo į kitą gyvenimą ritualą. Paauglys turi išsiugdyti pasitikėjimą savimi ir išbandyti savo gebėjimus.

Deja, kaip žinome, pernelyg daug paauglių mano, kad iš tiesų niekas jų nemyli, niekam jie nerūpi, todėl dauguma jų jaučiasi niekam tikę, išgyvena neviltį, bejėgiškumą, nepilnavertiškumą, numenkina save (Campbell, 2000. P. 14). Dėl to šiandienos paaugliai neretai vadinami "apatiška karta", mėgdžiojančia suaugusiųjų tarpusavio santykius bei pamatines vertybes. Tai reiškia, jog paauglystės metu tėvai ir vaikai išgyvena sunkų ir rizikingą laikotarpį.

Nepaisant daugybės kliūčių, namai paauglio gyvenime turi didžiausią įtaką. Paauglys gali būti didesnis, stipresnis, greitesnis ir kitais atžvilgiais pranašesnis už savo tėvus. Bet emociškai jis vis dar yra vaikas. Jo kalbėsena ir eisena panaši į suaugusiųjų, jis dažnai vartoja vulgarius žodžius, ima rūkyti, jei turi blogų pavyzdžių šeimoje - neretai ima vartoti alkoholinius gėrimus (Campbell, 2000). Paauglys dažnai prieštarauja įvairiems apribojimams, juos traktuoja kaip jo laisvės suvaržymus, neleidžiančius jam savarankiškai priimti sprendimų. Suaugusieji nuogaustauja dėl beatodairiško paauglių savarankiškumo ir nepriklausomybės, tėvams daug kas

kelia nerimą: kelionė į mokyklą, pažintys, kurias užmezga šeimos, paslaptys, kurių paaugliai nelinkę niekam sakyti, matomas atitolinimas nuo šeimos (Želvys 1994. P. 64).)

Nors paauglystėje bendraamžių bendravimas gali būti itin intensyvus, tačiau tiek pat ir problemiškas. Kaip nurodo G. Navaitis (1999), 34-46% į psichologinę konsultaciją besikreipiančių paauglių skundžiasi problemomis, kilusiomis dėl bendravimo su bendraamžiais ir dėl kitų sunkumų. Labai svarbūs yra paauglio santykiai šeimoje. “Kuo santykiai su tėvais blogesni, tuo paauglį lengviau paveikia bendraamžiai”, teigia R. Žukauskienė (1996, P. 322). Išsilaisvinęs nuo tėvų įtakos, paauglys nori vis daugiau prisiiinti bendraamžių vertybių.

Paaugliai greitai pasiduoda autoritarinių asmenybių įtakai, skatinančiai sukilti prieš teisėtą vyresnybę. Dėl to paaugliai gali tapti neskrupulingų asmenų, išnaudojančių jaunos žmonės, aukomis (Campbell, 2000. p. 14).

Dauguma psichologų sutaria, kad bendraamžių grupės priėmimo rodiklis dažnai leidžia numatyti socialinę bei psichologinę paauglio adaptaciją ar dezadaptaciją (Navaitis, 1999). Dėl bendraamžių atmetimo ar priėmimo paauglys patiria didesnių ar mažesnių psichologinių nesklaidumų. Bendraamžių grupės atmetimas susijęs su paauglio konfliktiškumu, itin aktyviu elgesiu ar kitomis nebrandaus bendravimo formomis. Ignoruojami paaugliai vengia socialinės sąveikos su bendraamžiais situacijų, jaučiasi vieniši, ieško kitų savęs realizavimo būdų, kartais pradeda ieškoti tų būdų net asocialiose grupėse. Veikiant asocialių grupių pastiprinimui, formuojasi įvairios atstumtų paauglių asocialaus elgesio formos: alkoholizmas, narkomanija, prostitucija.

G. Navaičio (2001, p. 13) teigimu, nepakankamai materialiai aprūpintoje šeimoje paauglys neretai gyvena jo emocinei raidai ir identifikacijai nepalankioje aplinkoje, dėl to paauglys negali patirti visaverčio poilsio, jam nelengva plėtoti savo gabumus, pakankamai tenkinti fiziologinius poreikius.

Labai dažnai tokios šeimos gyvena panašų į savo tėvų gyvenimą, taip sulaukdami visuomenės pasipriešinimo ir atstūmimo. Asocialiose šeimose kasdien vyrauja bėrimai. Tokie namai negali apginti vaiko, kita vertus, jie negali sukurti jokių bręstančiam asmeniui būtinų elgesio ribų. Vaikai, G. Ignotavičienės ir R. Žukauskienės (1999) teigimu, augantys probleminėse šeimose, yra priskiriami rizikos grupės vaikams, kurie pasižymi tokiais savybėmis, kaip nepasitikėjimas savimi ir suaugusiais, baimės ir nerimo pajauta, primityvi kalba, neigiama mokymosi motyvacija, gera orientacija įvairiose socialinėse situacijose (yra apsukrūs, aktyvūs), interesų siaurumas, nesugebėjimas valdyti savo emocijų.

R. Želvio (1995), D. Beresnevičienės (2003) ir G. Navaičio (2001) darbų studija leidžia teigti, jog paauglys nėra savarankiškas ir nepriklausomas. Jam būdingi tokie jausmai, kaip baimė būti atstumtam, nesuprastam, vidinis susikaustymas, nepasitikėjimas žmonėmis.

Jie susiranda draugų, turinčių panašių problemų, kurie juos supranta ir niekada nepažemins dėl to, ką padarė tėvai, o ne jie patys. Tai ne visais atvejais vaikui naudinga, todėl būtina, kad vaikas, augantis alkoholikų šeimoje, tvirtai žinotų, jog kažkur yra toks suaugęs žmogus, su kuriuo jis gali atvirai pasikalbėti, nepriklausomai ar tas žmogus yra šeimos narys ar ne. Kažkas turi užpildyti psichologines tuščias vietas protiniame ir emociniame vystymesi, kurios atsirado dėl nuolatinio tėvų neigimo ir ignoravimo (Lindstein, 1996).

Tuo žmogumi, kuris gali padėti vaikui atsiremti bei pakilti, gali būti socialinio darbo specialistas, turintis žinių bei patirties, savo darbo praktikoje naudojantis metodikas bei socialines programas skirtas šiems vaikams.

1.4 ALKOHOLIKŲ VAIKAI – SOCIALINĖS RIZIKOS VAIKAI, JŲ PAGRINDINIAI BRUOŽAI BEI YPATUMAI

1.4.1. ALKOHOLIZMO PASEKMĖS VAIKO VYSTYMUISI

Vaikai iš sergančių alkoholizmu šeimų dėl įvairių nervinių ir psichinių sutrikimų išskiriami į padidintos rizikos grupę. Kad alkoholis žaloja vaisių, yra žinoma jau seniai, tai, beje, yra įrodyta ir eksperimentiniais tyrimais. Tėvų alkoholizmo įtaka vaikams, be abejo, priklauso nuo vaikų amžiaus, lyties, nuo to, kuris iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, kokie vaiko santykiai su negeriančiu tėvu/motina.

Alkoholis dažniausiai pakenkia vaisių, kai tėvai girtauja nuolatos. Tačiau nenormalus kūdikis gali gimti vien dėl to, kad buvo pradėtas išgėrusių tėvų. Be to, motinos girtumas dvigubai pavojingesnis vaisiui negu tėvo. Nėštumo metu geriančioms moterims dažnai gimsta vaikai, turintys specifinius požymius, kurie sudaro alkoholinės embriopatijos sindromą, susidedantį iš keturių simptomų:

- Įgimtos hipotrofijos (sunkus kūdikio mitybos sutrikimas);
- Veido ir galvos sklaidos trūkumų;
- Kūno sklaidos defektų;
- Psichikos ir intelekto pakitimų.

Šie simptomai ne visada pakankamai pastebimi, nustatomi. Kartais, kad vaikai yra negabūs, atsilieka jų intelekto raida, pastebima tik mokykliniame amžiuje. Remiantis statistiniais duomenimis įrodyta, kad pagal užregistruotų nuolatos svaigalus vartojančių moterų skaičių alkoholinė embriopatija turėtų pasitaikyti 2-3 iš 100 naujagimių (Bulotaitė, 1986).

Dar viena dažna problema alkoholikų šeimose yra prievarta. Žmonės, dirbantys su vaikais, augančiais alkoholikų šeimose, žino, jog su prievarta tokie vaikai susiduria beveik kiekvieną dieną. Jei ne su fizine, tai su psichologine. Daugelio šių vaikų motinų taip pat susiduria su prievarta ir tai vaikams daro nemažesnę įtaką, nei tiesioginis susidūrimas su smurtu.

Vaikai, kurie buvo prievartos liudininkai, dažnai kenčia dėl žemo savęs vertinimo, depresijos, streso, jausmų protrūkio, nesugebėjimo valdyti emocijų. Jie daug dažniau nei kiti pradeda vartoti alkoholį ar narkotikus, dažnai bėga iš namų, vengia bendravimo ar netgi yra linkę į savižudybę. Vaikai, kurių motinos yra mušamos šeimoje, net 15 kartų dažniau nei kiti, patys patiria prievartą.

Kadangi tėvas ar kitas šeimos narys, naudojantis smurtą prieš motiną, neretai tai pateisina blogu vaiko elgesiu ir nesugebėjimu jį auklėti, vaikas pradeda jaustis kaltas dėl šių įvykių (Jaffe, Wolfe and Wilson, 1990).

Prievarta yra išmokstamas elgesys, o kadangi vaikas mokosi stebėdamas, ji greitai atsiranda ir jo elgsenoje. Vaikai, užaugę namuose, kuriuose buvo smurtaujama, išmoksta kartoti šiuos šeimos elgesio pavyzdžius ir perkelia juos į bendravimą su bendraamžiais bei į vėlesnį savo šeimos gyvenimą. Pavyzdžiui, yra įrodyta, kad berniukai, vaikystėje išgyvenę smurto panaudojimą prieš jų motiną netgi 10 kartų dažniau naudoja prievartą prieš savo žmoną (American Medical Association, 1993)

Sergančių alkoholizmu tėvų vaikai turi daug bendravimo sunkumų tiek mokykloje, tiek bendraamžių tarpe. Tai susiję su bendravimo įgūdžių neturėjimu, emocinių ryšių šeimoje stoka, su gėdos dėl tėvo ar motinos alkoholizmo jausmu. Vaikai bijo, kad draugai, bendraklasiai sužinos apie jų šeimą, todėl vengia artimesnių draugysčių. Tai lemia šių vaikų uždaramą bei baikštumą. Jie taip pat daug blogiau pasirodo mokykloje, ženkliai skiriasi jų rašymo, skaitymo bei skaičiavimo įgūdžiai. Lyginant su ne alkoholikų vaikais, jie pirmąją praleistą pamoką skaičiumi, išėjimu iš mokyklos dar jos nebaigus bei kreipimuisi į mokyklos psichologą dažnumu (Sher, 1997).

Remiantis statistiniais duomenimis teigiama, kad 41 % alkoholikų vaikų nors kartą buvo palikti toje pačioje klasėje antrus metus, 19 % savavališkai praleidinėjo pamokas ir net 30 % buvo iš viso pašalinti iš mokyklos (Kolar, 1994)

Tyrimais įrodytas stiprus koreliacinis ryšys tarp tėvų ir jų vaikų polinkio į alkoholio vartojimą. Tėvų alkoholizmas formuoja vaiko požiūrį į šį reiškinį. Nustatyta, kad dauguma paauglių, kasdien matydami išgėrimus, gėrimą laiko įprastiniu, normaliu reiškiniumi.

Susiformavęs alkoholizmas iki 18 metų pasitaiko gana retai, todėl paauglystės amžiuje svarbesnė ir aktualesnė ne alkoholizmo, o požiūrio į jį problema. Paaugliai, teigiamai ar net indiferentiškai vertinantys girtavimą ir alkoholizmą, sudaro padidintos rizikos grupę tapti

alkoholikais (Bulotaitė, 1986). Neretai tokie vaikai, sulaukę 15-16 metų patys pradeda gerti ar vartoti narkotikus, taip ieškodami atsipalaidavimo ir užuojautos. Jie, matę kiek dėmesio šeimoje sulaukdavo geriantis tėvas/motina, tokiu pat būdu bando atkreipti dėmesį ir į save (Woititz, 1999). Yra įrodyta genetinio faktoriaus įtaka alkoholio vartojimui, tačiau daugiausia tam turi namų aplinka ir auklėjimas. Psichologai pripažįsta, kad siekiant užkirsti kelią įvairioms socialinėms negerovėms – nusikalstamumui, alkoholizmui, savižudybėms – neužtenka vaikus bei visuomenę apie tai informuoti. Svarbu formuoti vaikų gebėjimą ir pasirengimą atsisipirti socialiniam spaudimui, suvokti ir įveikti savo psichologines problemas (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996).

Taip pat, lyginant alkoholikų vaikus su psichinėmis ligoms sergančiais vaikais, buvo pastebėta, kad abi šios grupės pasižymi dėmesio stokos ir hiperaktyvumo simptomais. Vaikams iš sergančių alkoholizmu šeimų dažniau nei vaikams iš kitų šeimų pasireiškia įvairios neurotinės būsenos: naktinis šlapinimasis lovoje, miego sutrikimai, naktinės baimės, mikčiojimas, tikai. Šie sutrikimai sunkiai išgydomi, ypač jei ir toliau šeimyninė situacija nepalanki – t.y. tėvas ar motina toliau girtauja. Dažniausiai alkoholikų šeimose į šiuos vaikų sutrikimus nekreipiama dėmesio, jie laikomi praeinančiais, būdingais tik tam tikram amžiaus tarpsniui ir į gydytoją nesikreipiama (Bulotaitė, 1986). Taip pat alkoholikų vaikams būdingas nepakantumas kitiems, sumažėjusi socialinė ir tarpasmeninė adaptacija, žemas savęs vertinimas ir nesugebėjimas kontroliuoti aplinkos poveikio sau (Earls, Reich, 1988).

Medicininėje bei psichologinėje literatūroje naudojamas terminas “alkoholiko vaikas” pats už save pasako, apie kokius sutrikimus bei nusiskundimus bus kalbama, tačiau išsamiau tai paanalizuosime sekančiame skyrelyje.

1.4.2. ALKOHOLIKŲ VAIKŲ BRUOŽAI

Alkoholikų šeimose augančių vaikų problemos yra labai įvairios. Kai kurie save kaltina dėl to, kad vienas ar netgi abu tėvai geria. Taip yra dėl nuolatinio tėvų priekaištavimo dėl jų elgesio. Ką vaikas darytų, viskas yra peikiama, jis niekada nesulaukia pagyrimo. Vaikai jaučia nuolatinę įtampą dėl to, kas vyksta namuose. Jie bijosi, kad geriantys tėvai gali susirgti ar susižeisti eilinių tarpusavio barnių metu. Paprastai apie tai, kas vyksta namuose nekalbama su kitais. Vaikai bijo pasikviesti draugus į namus ar kam nors dėl viso to pasiskųsti. Netgi, jei šeimoje geria tik vienas iš tėvų, vaikas nesulaukia reikiamo dėmesio iš negeriančiojo, nes šis būna per daug užsiėmęs ir susirūpinęs šeimos bėda. Taigi, vaikai vienodai jaučia pyktį abiem tėvams - vienam dėl to, kad jis geria ir sukelia visas tas problemas, o kitam - dėl per mažo dėmesio. Kartais netgi geriantis tėvas sulaukia mažiau neapykantos, nes tuo metu, kai alkoholis

nėra vartojamas, jis tampa mylinčiu ir rūpestingu - būtent tokiu, kokį vaikas visada ir norėjo turėti. Pajutęs, kad yra visame tame bejėgis ką nors pakeisti, vaikas dažnai tampa prislėgtas ir vienišas. Kartais jis pradeda agresyviai elgtis su kitais vaikais, taip tarsi nenorėdamas išsiduoti. Nors toks jo elgesys dažnai dar labiau pablogina situaciją. Jis iš viso atsiriboja nuo žmonių ir bet kokio atviresnio bendravimo.

Daugelis autorių teigia, kad vaikas, augdamas alkoholikų šeimoje, tiesiog praranda teisę būti vaiku. Kadangi vaikas alkoholikų šeimoje auga dviprasmiškoje aplinkoje, kur susiduria du visiškai priešingų polių pasauliai – blaivių ir geriančių tėvų – vaikui kyla daugybė klausimų, į kuriuos atsakymų taip ir nerandama (Wojdyło, 1998).

Woititz išskiria problemas, iškylančias vaikams gyvenantiems alkoholikų šeimose ir išskiria tokius pagrindinius bruožus:

- Alkoholikų vaikai nežino, kas yra “normalu”.
- Uždarumas ir sunkumai užmezgant artimus ryšius.
- Sunku atlikti kokį nors darbą nuo pradžios iki galo.
- Vaikai meluoja netgi tada, kai būtų paprasčiau sakyti teisybę.
- Vaikai sau yra negailestingi.
- Vaikai nemoka linksmintis.
- Vaikų požiūris į save pernelyg rimtas.
- Vaikams sunku artimai bendrauti.
- Vaikai perdėtai jautriai reaguoja į permainas, kurioms neturi jokios įtakos.
- Nuolat laukia pritarimo ir pripažinimo.
- Jaučiasi esą kitokie negu visi žmonės.
- Yra pernelyg pareigingi, arba visai nepareigingi.
- Nepaprastai atsidavę, net jei akivaizdu, kad kiti to prieraišumo neverti.
- Yra impulsyvūs, juos nuolat lydi vidinė maišėtis, baisėjimasis savimi, bejėgiškumas prieš aplinkinius.

Kad ir kaip alkoholikų vaikai trokšta artimų santykių, juos išlaikyti jiems yra sunku dėl daugelio priežasčių. Pagrindinė ir akivaizdžiausia priežastis yra ta, kad jie neįsivaizduoja, kokie iš tiesų turi būti tie artimi santykiai, kuo jie turėtų remtis ir ko iš jų tikėtis. Taip yra dėl tėvų, kurie vaikystėje turėjo būti tokių santykių pavyzdžiu, tačiau taip nebuvo.

Vaikystėje patirti santykiai su tėvais buvo labai nenuoseklūs. Vieną dieną jie būdavo mylimi ir lepinami, o kitą atstumiami ir žeminami. Taip pragyvenus didžiąją dalį savo gyvenimo, jiems sunku sukurti nuoseklius pastovius sveikus santykius. Juos nuolat persekioja baimė būti paliktiems, todėl jie neatskleidžia savęs kitiems tiek, kiek patys to norėtų. Net su artimiausiais

žmonėmis, draugais jie stengiasi išlaikyti tam tikrą atstumą, kad negalėtų būti įžeisti ar įskaudinti.

Vaikai vienu metu domisi daugeliu dalykų ir tai kliudo pasiekti norimų rezultatų. Taip nutinka dėl to, kad tipinėse alkoholikų šeimose nestinga pažadų, kurie dažniausiai ir lieka tik pažadais. Darnioje šeimoje vaikas gauna elgesio ir požiūrio į darbą pavyzdį. Vaikas mato, kaip dirbama, ir netgi gali ko nors apie tai paklausti, pasitikslinti. Galbūt jis nėra mokomas darbo, bet turi galimybę mokytis matydamas deramą pavyzdį (Woititz, 1999).

Melavimas yra dar viena pamatinė blygybė šeimose, kur vartojamas alkoholis. Jis iš dalies užmaskuoja nemalonią tikrovę, sulaužytus pažadus bei nenuoseklų elgesį. Melas alkoholikų namuose tampa gyvenimo dalimi ir vaikui daugybe atveju būna netgi naudingas. Naudojantis tuo visas gyvenimas tarsi supaprastėja.

Galbūt negeriantis šeimos narys nuolat pabrėždavo, kad sakyti tiesą yra dorybė, tačiau vaikas suprato, kad tai tik žodžiai. Taigi, jam tiesa lyg ir prarasdavo prasmę ir vertę. Meluoti pamažu tapo įpročiu, tai jie pradėdavo daryti netgi kai sakyti tiesą būtų daug paprasčiau. Iš to melavimo nebūna jokios naudos, tiesiog visą gyvenimą savo aplinkoje jį girdėjęs vaikas paprasčiausiai nesugeba sakyti tiesos. Psichologai, apibūdindami šiuos vaikus, pabrėžia kaltės, gėdos jausmą, nepasitikėjimą savimi, nemokėjimą atsipalaiduoti, džiaugtis gyvenimu, linksmintis, užmegzti artimus santykius su kitais žmonėmis. Deja, net ir suaugę, tapę savarankiški, sukūrę savo šeimas, šie asmenys lieka “alkoholikų vaikais”, kuriems būdingi tam tikri elgesio, asmenybės ypatumai (Lietuvos sveikata, 1997). Tai ir noras nusišnepti tiesą apie savo šeimą ir siekimas sulaukti daugiau dėmesio nei įprastai, ir netgi pastangos išvengti darbo ar kiek įmanoma jį supaprastinti.

Taigi, suaugus vaikų problemos išlieka nemažiau svarbios nei paauglystėje. Dėl to jie kaltina save, savo charakterio bei asmenybės bruožus ar tiesiog nesugebėjimą prisitaikyti visuomenėje. Kai tuo tarpu viso to priežastis yra daug sudėtingesnė, todėl svarbu tai suvokti ir kreiptis pagalbos.

Sąmonėje išlieka vaikystėje girdėti nuolatiniai priekaištai, kaltinimai. Galbūt jie buvo visai nepagrįsti, bet ilgą laiką juos girdint, vaikas pagaliau iš tiesų tuo patiki ir įsisąmonina. Vėliau šis menkavertiškumo jausmas persekioja žmogų visą gyvenimą ir gali būti ne vienos anksčiau minėtos problemos priežastimi. (Woititz, 1999).

Kuo skiriasi alkoholiko vaikas nuo kitų vaikų? Danijos konsultacinės firmos AI – Consult tyrimų duomenimis, alkoholikų vaikai niekina šeimą, kurią turėtų mylėti. Jie myli šeimą, kurią turėtų niekinti. Jie tik svajoja apie vakar dienos ir rytdienos laimę ir bijo džiaugtis ta laime šiandien, dabar. Jie būdavo kiekvieną kartą įskaudinti, kai norėdavo džiaugtis, kad jiems gera su mama ir tėčiu. Dėl nuolatinio nesaugumo jie tampa aktoriais, vaidinančiais “ant lūžtančio ledo”.

Bet jie atsargūs ir laukia savo eilės (Gimtasis kraštas, 1997). Kiekvienam iš jų yra skirtas savas vaidmuo šioje šeimos tragedijoje.

1.4.3. ALKOHOLIKŲ VAIKŲ TIPAI

Jau taip priimta, kad vienais ar kitais kriterijais remiantys žmonės yra skirstomi į tam tikrus tipus. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į žmogaus požiūrį į save bei aplinkinius ir jiems suteikiamą svarbą savo gyvenime, jie skirstomi į intravertus ir ekstravertus. Tam daug dėmesio skyrė psichologas Jungas. Vienos ar kitos savybės labiau išlavėjusios charakteryje, jų pagalba žmogus lengviau prisitaiko prie esamų sąlygų, integruojasi į visuomenę.

Panašiai ir psichologė Sharon Wegscheiger savo knygoje “Kita galimybė: alkoholikų šeimų viltis ir sveikata” (1981) išskiria alkoholikų vaikų tipus:

a). Šeimos didvyris - tai dažniausiai vyriausias vaikas šeimoje. Ant jo pečių gula visi namų rūpesčiai, jis jaunesniems savo broliams ir seserims atstoja tėvus, stengiasi suteikti taip trūkstamos meilės ir supratimo. Dažnai sakoma, kad tai “vaikas, neturėjęs vaikystės”. Nuo jaunų dienų prisiima atsakomybę, o tai priverčia daug greičiau suaugti (Lindstein, 1996). Vėliau jų požiūris į save būna pernelyg rimtas. Vaikystėje neišmokęs žaisti su kitais savo bendraamžiais ir suaugęs retai kada linksminasi, atsipalaiduoja (Woititz, 1999).

b). Atpirkimo ožys – tai paprastai antras arba vidurinis vaikas šeimoje. Jis dažniausiai ištraukia į nederamą veiklą tiek mokykloje tiek ir kitose situacijose. Šeimoje jis nuolatos kaltinamas, kaip bėdų ir problemų sukėlėjas. Jis būna visiška priešingybė pirmajam vaikui, “šeimos didvyriui”.

c). Tylenis arba užmirštasis – jo šeimoje tarsi nėra, jis nesukelia jokių problemų, nepridaro jokių rūpesčių. Tai vaikas, kuris priima gyvenimą tokį, koks jis yra. Galbūt, būtent dėl šių savo savybių jis yra labiausiai mylimas savo tėvų ir dažnai vadinamas vaiku – angelu.

d). Juokdarys – šis vaikas dažniausiai yra apibūdinamas kaip hiperaktyvus, visuomet įsitemęs ir neramus. Savo poelgiais jis stengiasi atkreipti dėmesį tik į save, taip tarsi mėgindamas užgožti geriančius tėvus. Nuolat sukeldamas naujas problemas stengiasi apeiti jau egzistuojančias – tai yra alkoholizmą šeimoje.

Tokia alkoholikų vaikų tipologija parodo, kokia skirtinga psichologine prasme gali būti reakcija į tą pačią problemą. Vieni ją bando pašalinti ar bent jau kiek įmanoma sušvelninti, kiti gi stengiasi ją ignoruoti, tikėdamiesi, kad tuomet ji išnyks savaime. Tačiau tiek vieniems, tiek kitiems reikalingas supratimas ir parama. Alkoholikų vaikai gali sumaniai keisti savo vaidmenis, nes jų elgesį diktuoja situacijos šeimoje. Tokie vaikai gyvena nenatūraliai, nes jų elgesys ir jausmai nėra tarpusavyje suderinti. Emocijos ir gyvenimas neina koja kojon (Lindstein, 1996).

Alkoholikų vaikai yra ypatingai jautrūs alkoholiui. Jiems rizika tapti priklausomiems nuo alkoholio yra 4 kartus didesnė, negu “normaliems” vaikams. Ir ne vien todėl, kad alkoholizmas yra genetiškai paveldimas. Jų šeimos gyvenimo stilius būdavo toks, kad visos problemos būdavo sprendžiamos su alkoholio pagalba (Gimtasys kraštas, 1997).

Tuo remiantis, galima teigti, kad paauglio gyvenime vyksta jo autonomiškos asmenybės tapsmui reikšmingi socialiniai ir emociniai sukrėtimai. Vadinasi, paauglio socialinės raidos ypatumus turime sieti su itin ryškiais jo autonomiškos asmenybės tapsmo aspektais tam tikroje jį supančioje socialinėje aplinkoje, o ypač šeimoje.

1.5. SOCIALINIŲ PROGRAMŲ ALKOHOLIKŲ VAIKAMS TAIKYMAS

Pagalba vaikams, augantiems alkoholikų šeimose - dar vis naujas ir nelabai išvystytas dalykas. Tiesa, vakarų šalyse tai naudojama daug plačiau nei Lietuvoje. Mūsų valstybėje tokiose šeimose didžiausias dėmesys vis dar yra skiriamas alkoholi vartojančiam asmeniui, o ne su juo kartu gyvenantiems.

Darbai su alkoholikų vaikais yra žinomos tokios programos kaip “Linas”, “Alateen” programa, besiremianti 12 žingsnių filosofija, gyvenimo įgūdžių ugdymo programa, dailės terapijos bei kt. programos, tačiau jos nėra taip plačiai taikomos.

Programa “Linas” skirta alkoholikų šeimos vaikams, buvo sudaryta Švedijoje. Ją parengė švedų kompanijos “Mote och Dialog” (Susitikimas ir dialogas) vadovė profesorė Nomi Tönnäng. 1997 metais “Lino” programą ji pristatė Lietuvoje, o 1998 metais pravedė pirmos pakopos seminarą, kurio metu socialiniai darbuotojai išklausė profesorės paskaitų kursą, gavo metodinę medžiagą ir buvo mokomi dirbti su alkoholikų vaikais. “Lino” programos esmė – tai vaikystės sugražinimas vaikui. Siekiama išsaugoti vaiko teisę būti vaiku, kol jis yra vaikas, o atsakomybę už tai, kas vyksta aplink jį, palikti suaugusiems.

Šios programos tikslas – sudaryti vaikams grupėje sąlygas, savo sielvartu ir skausmu pasidalinti su kitais vaikais bei vadove. Taip pat žaisti, lavinti savo sugebėjimus per įvairių darbų atlikimą, piešimą ir bent iš dalis atsikratyti atsakomybės ir kaltės jausmo dėl tėvų gyvenimo būdo. “Lino” programa įgyvendinama pagal išsamiai aprašytą 18 susitikimų, kurių metu vyksta užsiėmimai pagal iš anksto paruoštas temas (Leliugienė, 2002).

Programos metu sudaromos grupės, kuriuose yra iki 12 vaikų, nuo 7 – 12 ir 13 – 15 metų amžiaus. Jie susitinka du kartus per savaitę. Užsiėmimo metu vyksta diskusijos, pasikalbėjimai, jausmų, emocijų atpažinimas bei įvardinimas, taip pat įvairūs pratimai, kurių metu vyksta pasaulio pažinimas. Tai realių buitinių situacijų atkūrimas grupėje ir mėginimas išspręsti

problemas, kurias sukelia toji situacija. Anonimiškumas ir konfidencialumas šiose grupėse garantuojamas.

Kiekviena paskaita yra organizuota taip, kad vaikas lengvai viską suprastų. Pačioje pradžioje yra pristatoma dienos tema. Vėliau yra skaitoma paskaita, kurią lydi įvairios grupinės užduotys bei žaidimai. Jaunesniųjų grupėse didesnio efektyvumo buvo pasiekta užsiėmimus pradėdant žaidimais ir taip sudominant vaikus. Žaidimai nebūtinai turi būti susiję su dienos tema, o gali tiesiog skatinti bendravimą bei draugiškus santykius grupėje.

Bent jau dviejuose viso kurso užsiėmimuose yra kviečiami vaikų šeimos nariai. Tai būna vadinamos “Šeimos arbatos šventės”. Jomis siekiama parodyti programos naudą ir tai, kad pagalba yra prieinama kiekvienam norinčiam. Bandoma suvienyti šeimą, paskatinti bendravimą bei atvirumą, o per tai bandyti motyvuoti tėvelius gydymui.

Kitų užsiėmimų metu vaikams yra aiškinamas alkoholizmo, kaip ligos, o ne problemos šeimoje egzistavimas. Yra neigiama bet kokia jų kaltė dėl to, kad vienas iš tėvų ar abu geria. Jie yra mokomi neslėpti jausmų, nesvarbu kokie jie – teigiami ar neigiami. Jie tiesiog yra.

Viena svarbiausių programos temų yra vaiko, kaip vertingos asmenybės, buvimas. Vaikai skatinami lavinti savo teigiamus gebėjimus, asmens bruožus. Jokiu būdu negalima vaikui leisti pasijausti auka. Jis, kaip ir visi, yra veikli ir vertinga asmenybė.

Programos “Linas” susitikimų temos:

- visi kartu;
- aš ir mano šeima;
- mano jausmai;
- piktnaudžiavimas svaigalais ir priklausomybė nuo jų;
- mano kasdienybė ir mano aplinka;
- paslėpti, pamiršti arba išėiti...;
- draugystė, vienatvė, liūdesys;
- aš esu nepakartojamas, tu esi nepakartojamas.

Visos šios temos kartojamos du kartus. Pirmą kartą temos liečiamos atsargiai, kad vaikai būtų apsaugoti nuo didelio atsivėrimo. Ypatingas dėmesys kreipiamas į vadovų nustatytus rėmus, korektiškai ir subtiliai pakreipiant pokalbį tinkama linkme. Antrą kartą tos pačios temos pasidalinti gimsta natūraliai. Po pasidalinimų ir pokalbių vaikai jaučiasi saugesni, nes bendraudami jie vienas kitą išlaisvina iš kaltės ir gėdos jausmo (Tönnäng, Seminaro medžiaga, 2002).

Socialinių darbuotojų bei programos dėka vaikai sužino, kad:

- jie nėra vieniši. Daugeliui – tiek vaikų, tiek suaugusių – gyvenančių alkoholikų šeimose, kyla panašūs rūpesčiai;

- jie nėra kalti dėl to, kad vienas iš tėvų geria;
- jie negali išspręsti tėvų alkoholizmo problemos. Tik pats alkoholikas yra atsakingas už savo gėrimą;
- alkoholizmas – tai pirmiausia liga, o ne šeimos gėda bei nelaimė. Ir šeimos nariai negali jos išgydyti;
- apie alkoholizmą yra daug literatūros, kuri padės atsakyti į iškilusius klausimus;
- nereikia visko užgniaužti savyje, būtina susirasti žmogų, kuriam gali išsipasakoti savo rūpesčius, jausmus, su kuriuo gali atvirai apie viską pasikalbėti;
- svarbiausia, ką galima ir reikia padaryti - tai padėti sau, daugiau rūpintis savimi, savijauta, jausmais.

Socialinių įgūdžių ugdymo programa. Šios programos dėka SBI socialinės paramos centro tarnyboje “Parama” bandoma padėti alkoholikų vaikams integruotis į visuomeninį gyvenimą. Programos tikslas – lavinti vaikų gyvenimo įgūdžius, siekiant paskatinti jų sėkmingesnę integraciją bei adaptaciją visuomenėje. Socialiniai įgūdžiai leidžia žinias “Ką aš žinau” ir nuostatas bei vertybes “Ką galvoju, jaučiu, tikiu” pakeisti į veiksmus – “Ką daryti ir kaip daryti” (Bulotaitė, 2004). Socialiniai įgūdžiai siaurąja prasme, tai įgūdžiai, kurie padeda žmonėms lengviau bendrauti tarpusavyje, prisitaikyti; plačiąja prasme – tai gebėjimas įsigyti profesiją, susirasti darbą, mokėjimas elgtis su pinigais, išmintingai pirkti tai, ko labiausiai reikia, ir tvarkytis savo aplinkoje, palaikyti švarą, paisyti higienos reikalavimų.

Pagrindiniai gyvenimo įgūdžių programos uždaviniai:

- ugdyti vaikų socialinius įgūdžius, pvz. pokalbio užmezgimas, konfliktų sprendimas, pagalbos prašymas;
- ugdyti vaikų asmeninius įgūdžius, pvz. tvarkos palaikymas, asmens higienos įgūdžiai;
- didinti vaikų pasitikėjimą savimi bei skatinti savęs pažinimą;
- užtikrinti saugią bei kūrybiškumą skatinančią aplinką.

Tinkamų socialinių įgūdžių formavimas – vienas efektyviausių būdų gerinti vaikų prisitaikymą bendruomenėje, užkirsti kelią konfliktams bei smurtui. Vaikai mokomi konstruktyviai bei efektyviai spręsti iškylančias problemas. Įvairūs žaidimai padeda vaikams išbandyti naujus elgesio būdus (Pedagoginis psichologinis centras, 2001).

Darbas su vaikais vyksta mažose grupėse (8 –12 vaikų). Vaikų amžius nuo 8 –14 metų. Kaip jau buvo minėta, tai vaikai iš šeimų, kur tėvai piktnaudžiauja alkoholiu arba yra priklausomi nuo narkotikų. Užsiėmimų trukmė: 6 –8 mėnesiai, priklausomai nuo įvairių ekskursijų, išvykų, švenčių, vykstančių programos vykdymo metu, skaičiaus. Grupiniai

užsiėmimai vyksta 2 kartus per savaitę po 2 valandas. Pirmoje užsiėmimo dalyje vyksta darbas pagal atitinkamą tos dienos temą, antra valanda skirta vaikų laisvalaikiui, pvz. įvairūs žaidimai, piešimas ir pan. Jų metu vyksta diskusijos, žaidimai, socialinių situacijų modeliavimas, vaidmenų žaidimai, situacijos analizė ir pan.

Priėmus vaiką į grupę yra atliekamas jo socialinis bei psichologinis vertinimas. Esant galimybei, renkama informacija iš tėvų, pedagogų ir kitų su vaiku vienaip ar kitaip susijusių asmenų apie vaiko situaciją, t.y. jo gyvenimo sąlygas, mokymosi rezultatus, bendravimą ir pan. Vėliau atliekamas vaiko psichologinis įvertinimas, remiantis galių ir sunkumų klausimynu. Prieš darbo pabaigą vaiko vertinimas yra atliekamas iš naujo, siekiant nustatyti pokyčius bei įvertinti metodikos efektyvumą (Leliugienė, Klemkaitė, 2004).

Pagalba alkoholikų vaikams Švedijoje.

Pirmi darbai su alkoholikų vaikais Švedijoje prasidėjo 1989 metais. Tai buvo "pirmoji kregždė" ne tik Švedijoje, bet ir visoje Europoje. Programa, skirta alkoholikų šeimos nariams, buvo sudaryta Švedijoje 1986m. ir buvo įkurta prie Ersto vienuolyno. Nuo to gimė vaikų programos pavadinimas "Ersto posūkis". Programa darbui su alkoholikų vaikais buvo parengta iš Minesotos modelio, kuris taikomas priklausomiems nuo alkoholio asmenims stacionarinėse ligoninėse. Ji buvo sudaryta iš dviejų dalių: "Vaikai irgi žmonės" ir "Vaikai, tai ne suaugę". Antroji dalis, t.y. "Vaikai, tai ne suaugę" buvo žinoma jau 1975 metais. Ja išleido anoniminių alkoholikų draugija, besiremianti savo patirtimi, tad ir pati vaikų programa buvo sudaryta remiantis 12 žingsnių filosofija ir sveikstančių alkoholikų bei šeimos narių patirtimi. Jos pagrindinės idėjos - tai, kad alkoholikų artimieji turi išmokti gyventi savo gyvenimą. Po aštuonerių metų nuo grupės įkūrimo, jų skaičiai (grupių) užaugo iki šimto vienetų.

Programos metu sudaromos grupės, kuriuose yra apie 18 vaikų. Jie susitinka vieną kartą per savaitę maždaug 15 savaitių. Grupėse dirba vaikai suskirstyti pagal amžių į 6 – 8, 9 – 12 ir 13 – 17 metų grupes. Anonimiškumas ir konfidencialumas šiose grupėse garantuojamas, taip pat kaip ir alkoholikų gydymo programose. Vienoje grupėje paprastai yra 2 –3 profesionalai socialiniai darbuotojai arba psichologai ir 6 –8 savanoriai, priklausomai nuo žmonių grupėje skaičiaus. Grupės vadovai taip pat dalyvauja pasisakymuose bei įvairiuose užsiėmimuose kaip grupė nariai.

Kiekviena paskaita yra organizuota taip, kad vaikas lengvai suprastų. Viskas prasideda nuo pasisveikinimų. Dar tarpdury vaikas sutinkamas ir su juo individualiai pasisveikinama, toliau užsiėmimų pradžioje vėl su kiekvienu sveikinamasi, tai lyg ritualas, kuris yra kartojamas kiekvieną kartą. Pačioje pradžioje yra pristatoma dienos tema, jos devizas ir speciali užduotis: pvz. tema –viltis, devizas – yra viltis, tikslas – sužadinti viltį ir padėti vaikams suprasti, kad jie yra ne vieni. Vėliau yra skaitoma paskaita, kurią lydi įvairios užduotys bei žaidimai. Per

pertrauką yra vaisės, arbata, sultys, saldumynai. Ši programa turi ir pedagoginių tikslų, nes užsiėmimų metu supažindinama su:

- pripratimu prie alkoholio, narkotikų ir kitų cheminių medžiagų;
- artimų šeimos narių įtaka, kuri gali pagerinti jų pačių savijautą bei gyvenimą;
- savo paties bei aplinkinių reakcijomis, tam kad padidinti pasitikėjimą savimi ir savo poelgiais;
- tam tikromis teisėmis, kad žmogus galėtų laisviau nustatyti asmenines ribas

Paaugliams programos temos skiriasi, jos šiek tiek sudėtingesnes, pvz. piktnaudžiavimas/priklausomybė, supratimas apie bejėgiškumą prieš alkoholizmą kaip ligą, kaltė ir gėda, gynyba ir kt. (Стокгольмский университет Факультет социальной работы, 1996).

Šios programos pagrindas ir esmė yra tai, kad vaikai pradeda laužyti stereotipus, jog alkoholizmas tai pasileidimas ir gėda visai šeimai. Čia jie išmoksta šnekėti tai, ką jie nori, nebijodami būti pasmerkti.

Labai svarbu, kad alkoholikų vaikai suprastų, kad yra žmonių, kuriems yra įdomu, kas vyksta jų gyvenimuose, kad jiems rūpi, apie ką jie kalba. Vaikui svarbu jausti supratimą ir paramą, tuomet jis nesijaučia vienišas ir iškilus problemoms nesigriebia iš pirmo žvilgsnio lengviausio jų pašalinimo ar tiksliau pabėgimo nuo jų būdo – alkoholio vartojimo, kaip tai darė jų tėvai. Vaikui svarbu suprasti, kad yra žmogus, kuris iškilus problemai gali jam padėti ar bent jau išklausti.

2. ALKOHOLIKŲ ŠEIMOSE AUGANČIŲ VAIKŲ PATIRIAMAI EMOCINIAI SUNKUMAI BEI SOCIALINIO DARBO SU JAIS YPATUMŲ ANALIZĖ

2.1. Tyrimo metodika

Siekiant atskleisti, kokius emocinius sunkumus išgyvena vaikai gyvenantys alkoholikų šeimose, kiek svarbi ir ypatinga yra jiems teikiama socialinė pagalba, šių metų spalio bei lapkričio mėnesiais buvo atliktas tyrimas. Tyrimas truko du mėnesius. Tyrimo metų buvo apklausiami:

- SBĮ Socialinės paramos centro tarnybos “Parama” grupinius užsiėmimus lankantys alkoholikų vaikai. Šių vaikų apklausos rezultatai padės susidaryti realų vaizdą apie alkoholikų šeimose gyvenančių vaikų patiriamus sunkumus tiek šeimoje, tiek už jos ribų. Apklausos tikslas – nustatyti, ar grupinių užsiėmimų dėka, taikant įvairias socialinės programos, alkoholikų vaikams lengviau nugalėti emociniame lygmenyje patiriamus sunkumus. Atliekant tyrimą, pasirinktas anketinės apklausos tyrimo metodas, kadangi jis geriausiai tinka apklausiant įvairaus amžiaus žmonių grupes. Apklausoje dalyvavo 55 vaikai, 13 – 18 metų amžiaus, gyvenantys šeimose, kuriose tėvai piktnaudžiauja alkoholiu. Vaikai buvo pasirinkti atsitiktinės atrankos būdu. Apklausos metu vaikams buvo suteikta informacija apie apklausos anonimiškumą, teisę nesutikti dalyvauti apklausoje. Anketa vaikams sudaryta iš dvidešimt vieno klausimo (žr. 1 priedą); dauguma klausimų joje yra pusiau uždari su keliais galimais atsakymų variantais ir keletas klausimų yra atviri, paliekant išsakyti respondentams savo nuomonę. Po grupinių užsiėmimų vaikams anketas dalino grupės vadovė, pildoma buvo raštu. Apklausos metu keturios anketos buvo sugadintos. Ne visi vaikai, dalyvaujantys grupinėse užsiėmimuose, panoro dalyvauti apklausoje.
- Vilniaus, Kauno, Panevėžio, Šiaulių bei Švenčionių miestų socialinio darbo specialistai, dirbantys su alkoholikų vaikais. Iš jų tyrime dalyvavo šios institucijos specialistai: Vilniaus miesto SBĮ socialinės paramos centro tarnybos “Parama”, viešosios įstaigos “Rafaelis” bei Vilniaus miesto priklausomybės ligų centro, Kauno miesto priklausomybės ligų centro, Panevėžio apskrities priklausomybės ligų centro, Šiaulių priklausomybės ligų centro bei Švenčionių rajono socialinių paslaugų centro socialinio darbo specialistai, dirbantys su alkoholikų vaikais pagal įvairias socialines programas. Apklausoje dalyvavo 32 socialinio darbo specialistai, dirbantys su alkoholikų vaikais. Tyrimas atliktas taikant anketinės apklausos metodą. Socialinio darbo specialistai buvo

pasirinkti atsitiktinės atrankos būdu. Anketa sudaryta iš dvidešimt vieno klausimo (žr. 2 priedą).

Dauguma klausimų anketoje yra pusiau uždari su keliais galimais atsakymų variantais ir keletas klausimų - atviri, paliekant išsakyti respondentams savo nuomonę. Institucijų, dirbančių su alkoholikų vaikais, adresai buvo gauti iš Socialinių darbuotojų rengimo centro, kuriame šitų institucijų darbuotojai stažuojasi.

Kadangi nemaža dalis respondentų gyvena kituose miestuose, buvo pasirinktas pildymo elektroniniu paštu būdas. Telefonu buvo susisiekiama su šių institucijų darbuotojais, paaiškintas apklausos tikslas bei koku būdu norima atlikti šią apklausą. Specialistams sutikus dalyvauti apklausoje, elektroniniu paštu buvo išsiustos anketos. Vieni respondentai anketas gražino pakankamai greitai, kitos dalies anketų teko palaukti ilgiau, tačiau iš esmės tyrimas praėjo sklandžiai. 2 anketos atsiustos pavėluotai, kai buvo pabaigtas anketų apdorojimas.

- Taip pat tyrime buvo naudojami stebėjimo bei pokalbio metodai. Darbo autorė turėjo galimybę dalyvauti alkoholikų vaikų “Alateen” programos grupiniuose užsiėmimuose bei individualiuose pokalbiuose su vaikais.

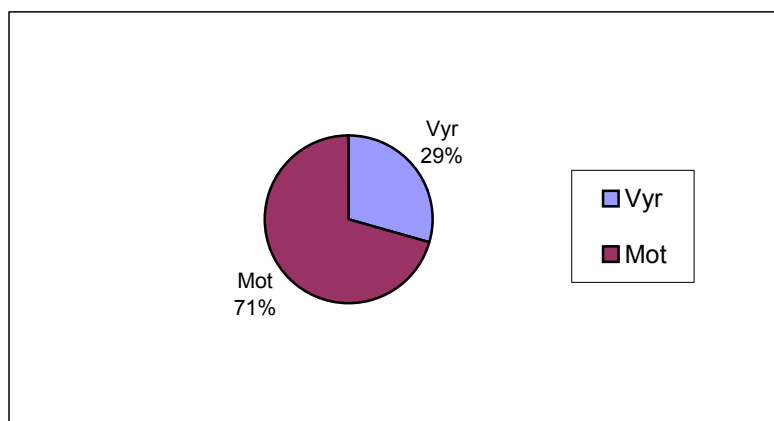
Statistinės analizės metodas – anketų duomenų analizė atlikta kompiuterine EXCEL programa, perskaičiuojant respondentų atsakymų į klausimus pasiskirstymo dažnius (procentines išraiškas), o kelių galimų atsakymų variantai sudėti pagal dažniausiai pasitaikiusius atsakymus. Individualaus pokalbio bei grupinių užsiėmimų metu gauti duomenys įkomponuojami į tolesnę šiame darbe atskleidžiamą tyrimo metu gautų duomenų analizės kontekstą.

Šio magistrantūros baigiamojo darbo dalies antrame skyriuje aptariama vaikų, gyvenančių alkoholikų šeimose, patiriami emociniai sunkumai bei jiems teikiamos socialinės - psichologinės pagalbos efektyvumas. Taip pat aptariamas socialinių darbuotojų požiūris į vaikų, gyvenančių alkoholikų šeimose, patiriamus emocinius sunkumus, susiformavusius bruožus dėl tėvų piktnaudžiavimo alkoholiu bei galimybes šiems vaikams padėti. Atlikta statistinė vaikų ir socialinio darbo specialistų požiūrių tyrimo duomenų analizė.

2.2. VAIKŲ, AUGANČIŲ ALKOHOLIKŲ ŠEIMOSE, PSICHOLOGINĖS BŪSENOS ANALIZĖ

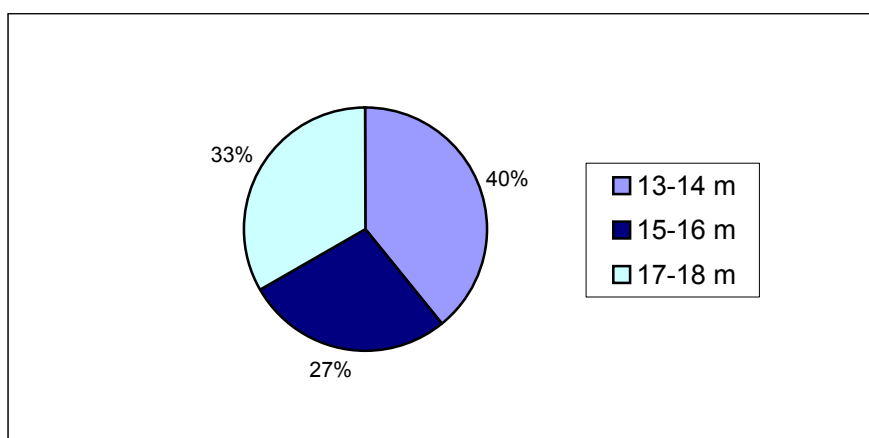
Kokius emocinius sunkumus patiria vaikas augantis alkoholiu piktnaudžiaujančioje šeimoje jo paties požiūriu? Siekiant atsakymo į šį klausimą, tyrimo metu buvo apklausti 55 vaikai nuo 13 iki 18 metų. Gauta 51 anketa.

Tyrimo rezultatai rodo (1 pav.), kad tyrime mergaičių dalyvavo žymiai daugiau nei berniukų. Mergaičių - 71 % , berniukų – 29 %. Darbo autorės pastebėjimu, panašus santykis yra ir grupėse, kur alkoholikų vaikai lanko įvairius socialinių programų grupinius užsiėmimus. Grupinių užsiėmimų metu mergaitės yra atviresnės ir drąsesnės nei berniukai, todėl pastarųjų mažiau lieka grupėse.

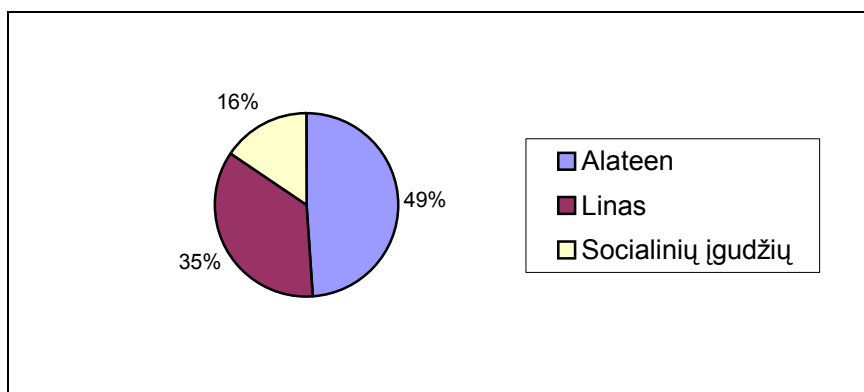
1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Tyrimo dalyvavo vaikai nuo 13 iki 18 metų amžiaus. Pagal amžiaus grupes vaikai pasiskirsto (2 pav.) taip: 13 –14 metų amžiaus grupė sudaro - 40%, 15 –16 metų amžiaus paauglių grupė sudaro - 27%, bei 17 – 18 metų –33%.

2 pav. Respondentų amžius

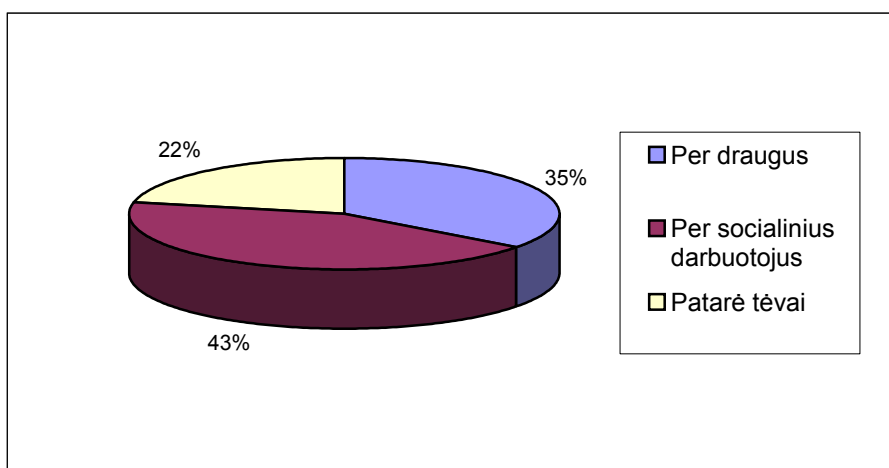
Tyrime dalyvavo 49% “Alateen” grupės dalyvių (3 pav.), šiek tiek mažiau respondentų pagal programą “Linus” - 35% bei 16% sudaro socialinių įgūdžių programą lankantys vaikai. Reikia pastebėti, kad grupė “Alateen” yra atvira, ją nuolat gali papildyti nauji nariai, todėl ir vaikų skaičius yra didesnis.

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lankomas grupes

Tyrime dalyvavę vaikai į grupes pateko įvairiai (4 pav.). Dalį jų pasikvietė draugai, kurie jau lankė grupinius užsiėmimus ir jie sudaro 35% visų apklaustųjų. Bendradarbiaudami tarpusavyje socialiniai darbuotojai dažnai rekomenduoja kolegoms priimti į grupes vaikus, kurių tėvai yra priklausomi nuo alkoholio, tačiau daugiausia socialiniai darbuotojai vaikus suranda patys per įvairias tarnybas (VTAT, mokyklas ir kt.). Tokie vaikai sudaro - 43%. Dalį vaikų į grupes nukreipia tėvai - tokių tyrime dalyvavo 22%.

Darytina prielaida, kad vaikus į grupes nukreipia tie tėvai, kurie jau bando spręsti alkoholizmo problemą.

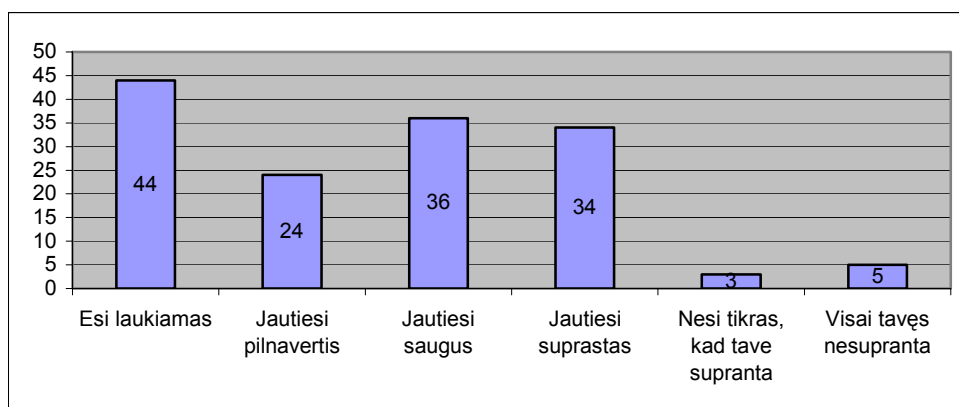

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal atėjimą į grupę

Grupės vadovo užduotis - sukurti tinkamą atmosferą, kad grupėje dalyvaujantys vaikai jaustusi saugiai ir gerai. Svarbu, kad vaikas pajustų, jog čia jis reikalingas bei svarbus. Tyrimo duomenimis iš visų tyrime dalyvavusių vaikų (5 pav.), net 44 vaikai atsakė, jog grupėje yra laukiami, 36 – jaučiasi saugūs, 34 – jaučia, kad juos supranta, 24 atsakė, kad grupėje jaučiasi pilnaverčiais piliečiais, 5 mano, kad grupėje jų nesupranta, 3 – nėra tikri, kad juos supranta.

Reikia pastebėti, kad dauguma vaikų grupėse jaučiasi laukiami bei saugūs, tad galime manyti, kad šiose grupėse vaikai nebijo dalintis savo išgyvenimais.

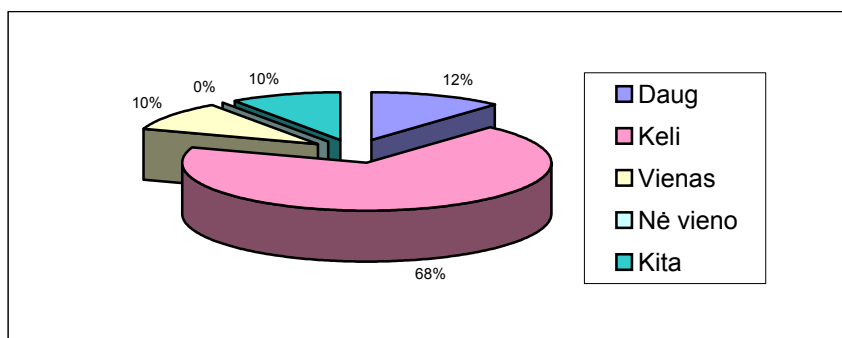
Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai.

5 pav. Respondentų nuomonė apie jų savijautą grupėje

Žmogui svarbu kam nors priklausyti, turėti artimų žmonių, kuriais gali pasitikėti, kurie rūpinasi tavimi. Ypač to reikia mūsų jauniems piliečiams, todėl, darbo autorės manymu, grupėje turėtų būti tokia atmosfera, kad vaikai joje jaustusi gerai bei galėtų kalbėti jiems rūpimais klausimais. Ar vaikai turi tokių žmonių grupėje, tyrimo metų paaikškėjo: turi po kelis tokius žmones (6 pav.), atsakė - 68% apklaustųjų. 12% vaikų, tokių žmonių turi daug, 10% vaikų, turi po vieną žmogų, su kurio gali būti atviri. Grafoje "Kita" respondentai pažymėjo, kad grupėje dar nespėjo susidraugauti, nes ją lanko neilgai.

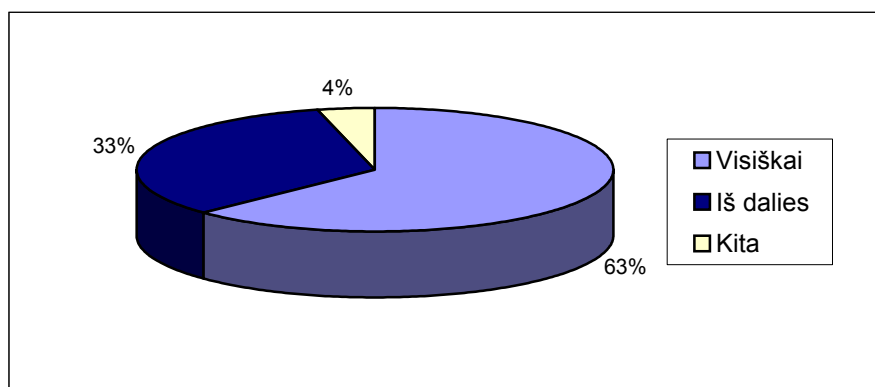
Kaip sako N. Tönnäng (2002), nereikia visko užgniaužti savyje, būtina susirasti žmogų, kuriam gali išsipasakoti savo rūpesčius, pasidalinti savo jausmais, su kuriuo gali atvirai apie viską pasikalbėti. Manoma, kad vaikams yra lengviau užmegzti ryšius bei bendrauti su tais bendraamžiais, kurie juos supranta bei kurie turi panašių problemų.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal turimų žmonių kiekį grupėse, kuriais pasitiki bei gali būti su jais atviri

Į klausimą, “Ar jautiesi grupėje saugus” (7 pav.), respondentai atsakė taip: grupėje jaučiasi visiškai saugiai - 63% , jaučiasi saugiai iš dalies - 33%. Grafoje “Kita” 4% respondentų nurodė, kad kartais nesijaučia saugūs, kai į grupę ateina nauji nariai (“Alateen” grupė yra atvira, ir į ją nuolat gali ateiti nauji nariai).

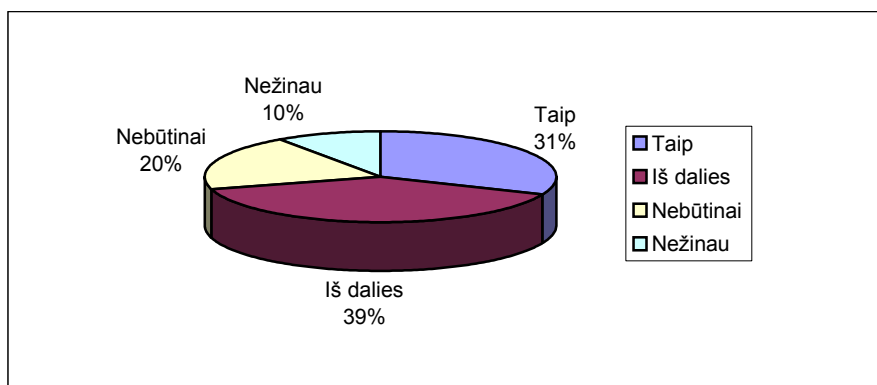
Reikia pažymėti, kad alkoholikų vaikai labai jautriai reaguoja į bet kokią pasikeitimą. Kaip atskleidė tyrimo rezultatai vaikai perdėtai jautriai reaguoja į permainas, kurioms jie neturi jokios įtakos, kaip, pavyzdžiui, naujų narių atėjimas į grupes. Tai patvirtina ir psichologė J. G. Woititz (1999).

7 pav. Respondentų atsakymai, ar jie grupėje jaučiasi saugūs

Darbo autorė buvo padariusi prielaidą, kad darbo grupėje sėkmė priklauso nuo vadovo. Tyrimo metu išryškėjo (8 pav.), kad 39% vaikų mano, kad grupės sėkmė priklauso nuo grupės vadovo tik iš dalies, grupės sėkmė priklauso nuo vadovo - 31%, grupės sėkmė nebūtinai priklauso nuo vadovo - 20%, neturi savo nuomonės –10%.

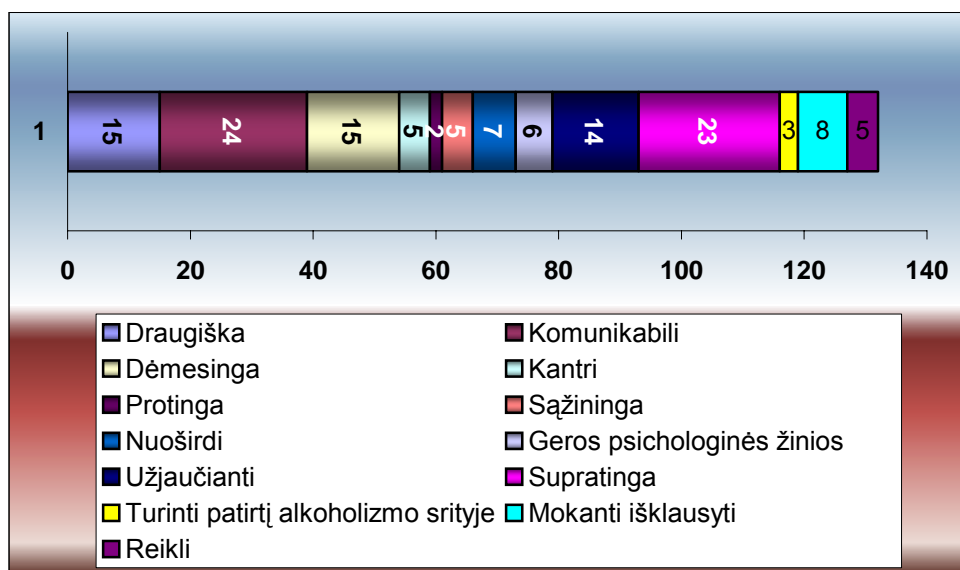
Apibendrinus gautus rezultatus, galime daryti prielaidą, kad vaikai prisiėmė sau atsakomybę dėl grupės sėkmės.

8 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas, ar grupės sėkmė priklauso nuo grupės vadovo

Vaikams svarbu, kad šalia jų būtų supratingas, šiltas, mokantis užjausti bei draugiškas vadovas. Remiantis atlikto tyrimo rezultatais (9 pav.) matyti, kad vietoj trijų svarbiausių vadovo savybių buvo paminėtos 13. Kiekvienas vaikas nurodė tris, jo manymu, svarbiausias savybes. Respondentai įvardino šias savybes taip: komunikabilumą - 24 vaikai, supratingumą - 23, vadovė turi būti draugiška - 15, vadovė turi būti dėmesinga - 15, vadovė turi būti užjaučianti - 14, mokanti išklaudyti - 8, vadovė turi būti nuoširdi - 7, vadovė turi turėti geras psichologines žinias - 6, vadovė turi būti kantri, sąžininga ir reikli - po 5, turinti patirtį alkoholizmo srityje - 3, vadovė turi būti protinga - 2 respondentai.

Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai.

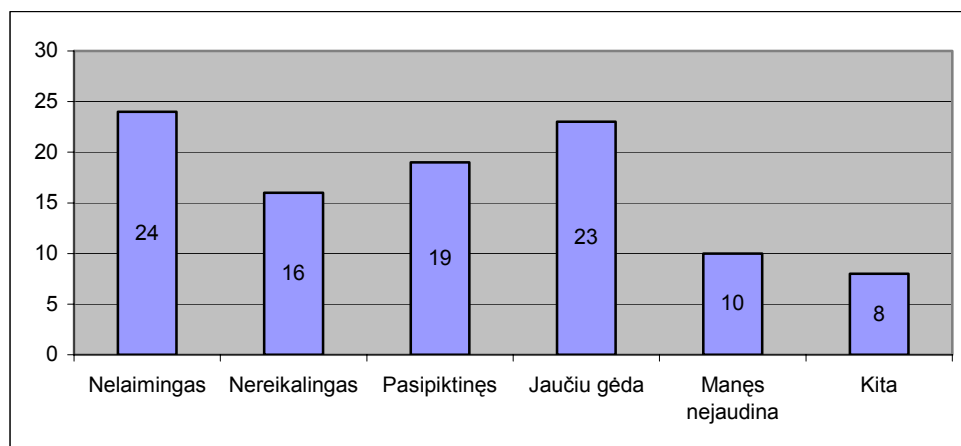
9 pav. Respondentų pasiskirstymas dėl jų manymu 3 –jų svarbiausių vadovo savybių

Šeimose, kur tėvai piktnaudžiauja alkoholiu, vaikai išgyvena daug neigiamų jausmų. Tyrimo rezultatai (10 pav.) atskleidžia, kad 24 vaikai dėl tėvų piktnaudžiavimo jaučiasi nelaimingi; jaučia gėdą – 23 vaikai, jaučia pasipiktinimą –19 vaikų, jaučiasi nereikalingi –16 vaikų, manęs nejaudina – atsakė 10 vaikų. Grafoje “Kita” vaikai pažymėjo: jaučiasi nesaugiai – 2, šiuo metu nejaučia pykčio bei kitų neigiamų jausmų, nes mama kelias dienas blaiva –3, jaučiasi atstumti – 2, jaučiasi sugniuždytas –1 vaikas.

Nuolatiniai nerimo, gėdos ir baimės jausmai, nežinia, kas jų laukia namie, atsiliepia vaiko psichikai. Šie vaikai greičiau pavargsta, išsenka, yra dirglūs, linkę į konfliktus (Bulotaitė, 2004).

Taigi, apibendrinus gautus rezultatus, galima teigti, jog alkoholikų vaikai dėl savo tėvų piktnaudžiavimo tikrai išgyvena daug neigiamų jausmų, todėl jiems reikalinga kvalifikuotų specialistų pagalba.

Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai.

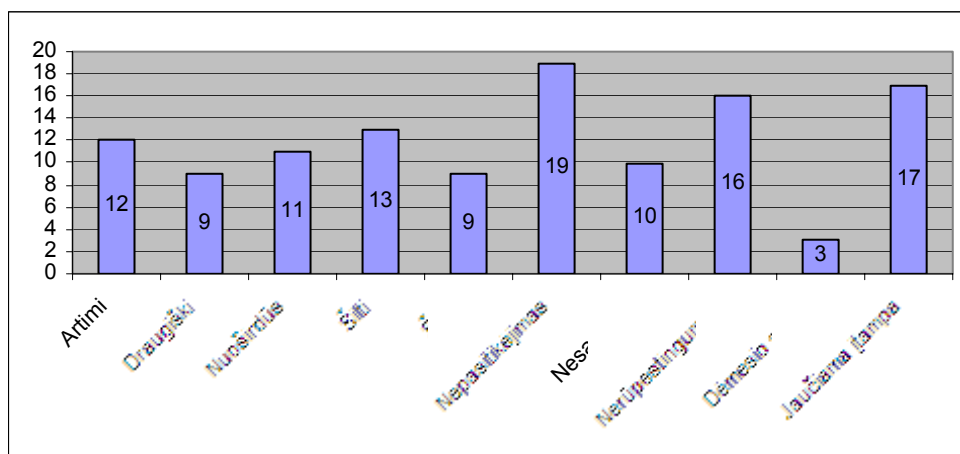

10 pav. Respondentų atsakymai apie išgyvenamus jausmus, kai jų šeimos nariai piktnaudžiauja alkoholiu

Kaip rodo tyrimo rezultatai (11 pav.), alkoholikų vaikų santykiai šeimoje labai skirtingi - nuo pačiu šilčiausių iki šaltų. Šeimoje vyrauja nepasitikėjimas - atsakė 19 tyrime dalyvavusių vaikų, šeimoje jaučiama įtampa –17, šeimoje nesirūpinama vieni kitais –16, šeimoje vyrauja nesantaika –10, šalti santykiai vienas kito atžvilgiu – 9, šeimoje vaikams trūksta dėmesio –3, šeimoje šilti santykiai – atsakė 13 vaikų, šeimoje vieni kitiems artimi –12 vaikų, santykiai šeimoje nuoširdūs –11, šeimoje draugiški santykiai - atsakė 9 vaikai.

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma vaikų šeimoje jaučia emocinį šaltumą, tačiau yra ir tokių, kurie savo gyvenimą šeimoje, piktnaudžiuojančioje alkoholiu, išivaizduoja kaip gerą. Tokį rezultatą galėjo nulemti ir tai, kad vaikai atsakė į norimą rezultatą, o ne į esamą.

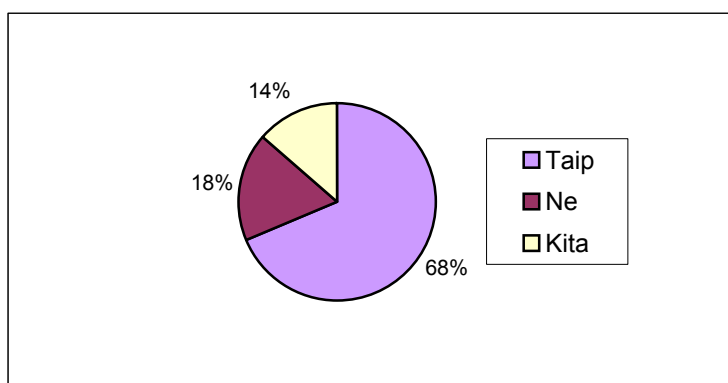
Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai

11 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apibūdinant santykius savo šeimoje

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais matyti (12 pav.), kad 68% visų tyrime dalyvavusių vaikų šeimose šiuo metu yra piktnaudžiuojama alkoholiu, 18% vaikų atsakė, jog šiuo metu tėvai visiškai nevalo alkoholio. Grafoje “Kita” respondantai atsakė: pora dienų tėvas blaivas, keletą dienų tėvai blaivūs, periodiškai užgeria; viena mergaitė atsakė, kad tėvas nustojo gerti, tačiau išėjo gyventi pas kitą moterį, o mama “pila” dar daugiau.

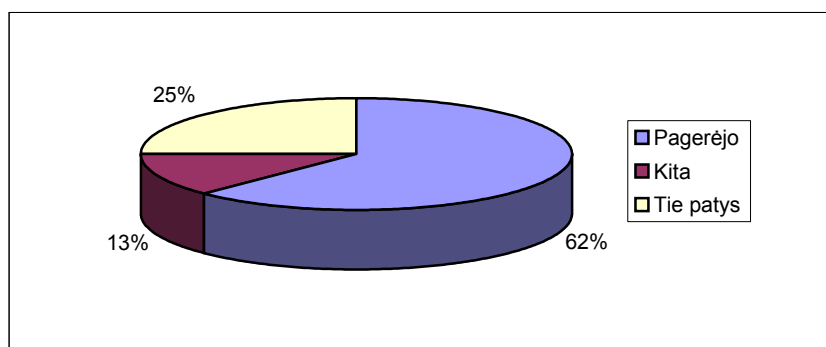
Taigi, iš atsakymų matyti, kad tik maža dalis tėvų šiuo metu nevalo alkoholio, dar mažesnė dalis bando nustoti, tačiau nesėkmingai ir didžioji dauguma tėvų yra piktnaudžiuojantys.

12 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas, ar šiuo metu jų šeimoje piktnaudžiuojama alkoholiu

Į klausimą, kaip galėtum apibūdinti santykius savo šeimoje, šeimos nariui nustojus gerti, didesnė dalis respondentų (62%) atsakė, kad santykiai šeimoje pagerėjo, santykiai šeimoje liko tokie patys - atsakė 25% vaikų. Grafoje “Kita” respondentai pažymėjo, “kad visada yra geriau, kai tėvai negeria, nors jie ir nepasikeičia”; “kai mama negeria, tampa labai pikta”, “vienas nustojo, kitas pradėjo”.

Pokalbio su vaikais metu darbo autorė pastebėjo, kad vaikai džiaugiasi ir tuomet, kai tėvai būna blaivūs bent pora dienų. Darytina prielaida, kad vaikai tiki, jog jų tėtė/mama nustos piktnaudžiauti alkoholiu ir gyvens visavertį gyvenimą.

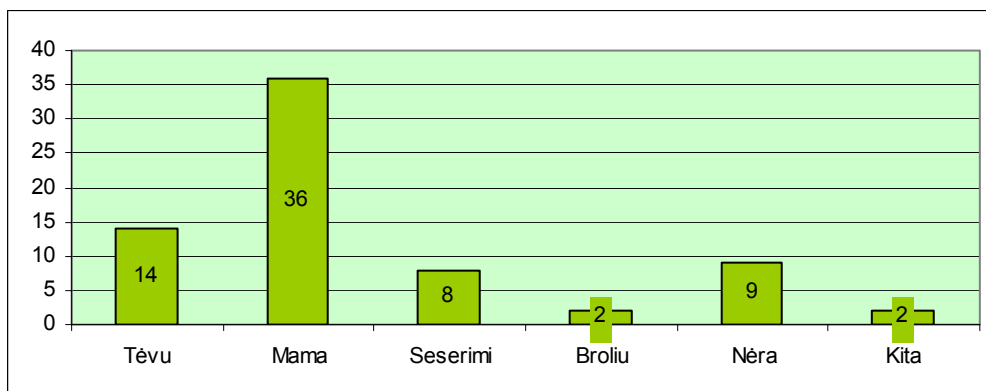

13 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas apie santykių pasikeitimą šeimos nariui nustojus gerti

Tyrimo rezultatai (14 pav.) rodo, kad didžioji dauguma tyrime dalyvavusių vaikų pasitiki mama: ja pasitiki – 36 vaikai. Kiti asmenys, kuriais pasitiki respondentai: tėvu – 14, tokio žmogaus, kuriuo vaikai galėtų pasitikėti nėra – 9, pasitiki seserimi – 8, pasitiki broliu – 2. Grafoje “Kita” respondentai pažymėjo, kad tiki tėvais tuomet, kai jie yra blaivūs.

Darbo autorė iš pokalbių su vaikais pastebėjo, kad dauguma vaikų gyvena nepilnose šeimose. Todėl apibendrinant galime manyti, kad didesnė dalis vaikų paminėjo mamą kaip žmogų, kuriuo gali pasitikėti, neturėdami kitokio varianto.

Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai.

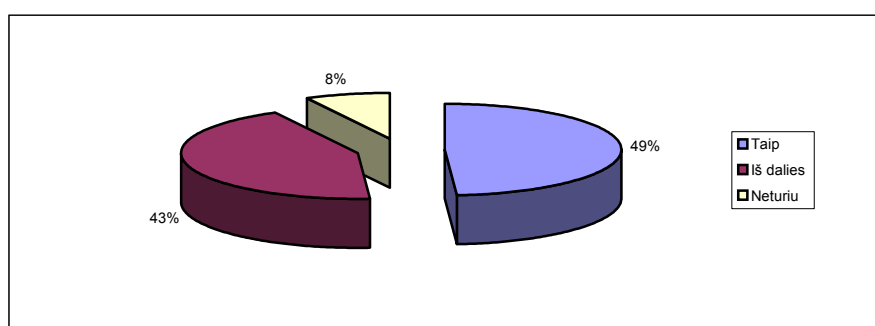

14 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, kuriuo žmogumi šeimoje jie gali pasitikėti

Į respondentams pateiktą klausimą, “ar turi namuose sąlygas ruošti pamokas” (15 pav.), gauti tokie atsakymai: turi namuose sąlygas pamokoms ruošti - 49%, iš dalies turi sąlygas – 43% vaikų, neturi namuose sąlygų ruošti pamokų – 8% vaikų. Taigi tik pusė vaikų turi sąlygas ruošti pamokas namuose, tačiau remiantis darbo autorės atliktu stebėjimu galima teigti, kad dauguma vaikų šeimų gyvena bendrabutyje viename kambaryje, keletas - vieno kambario bute.

Anot J. G. Woititz (1999), alkoholikų vaikai meluoja netgi tada, kai būtų paprasčiau sakyti teisybę. Be to autorė teigia, kad alkoholikų vaikai nežino, kas yra “normalu”.

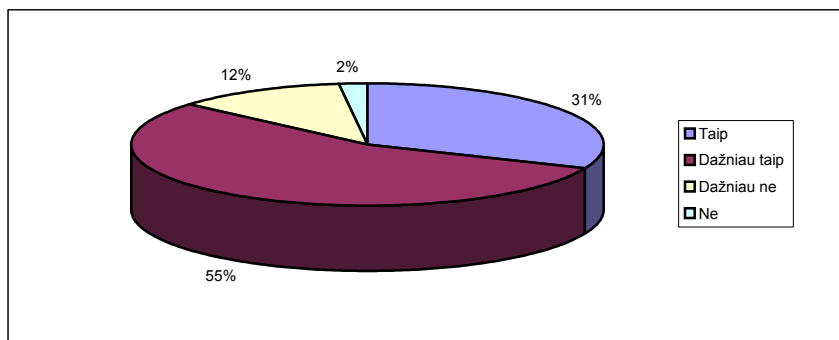
Todėl, apibendrinus gautus rezultatus, manoma, jog priežastis nulėmusi tokius atsakymų rezultatus gali būti ir tai, kad vaikai nėra realiai patyrę kitokio gyvenimo ir negali įsivaizduoti, jog gali būti kitaip, neturi su kuo palyginti esamos padėties.

15 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas apie turimas sąlygas ruošti pamokas namuose

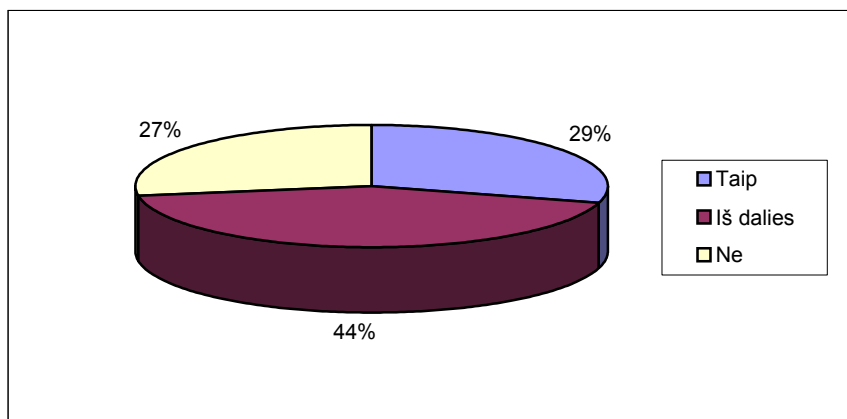
Kaip alkoholikų vaikams sekasi bendrauti su klasiokais bei kiemo draugais galima spręsti, išanalizavus 16 paveikslo tyrimo duomenis. 31% tyrime dalyvavusių vaikų atsakė, jog jiems sekasi bendrauti, 55% - dažniausiai jiems sekasi bendrauti su klasiokais bei kiemo draugais, 12% - dažniausiai jiems nesiseka su klasiokais bei kiemo draugais, 2% - nesiseka bendrauti. Taigi tyrimo metu gauti rezultatai atspindi, kad 86% vaikų bendrauti su klasiokais bei kiemo draugais sekasi ar dažniausiai sekasi. Taip yra todėl, J.G. Woititz (1999) teigimu, kad alkoholikų vaikams būdingas problemų neigimas.

Tyrimo rezultatai atskleidžia prieštaravimus teorinei daliai. K. J. Sher (1997) teigimu alkoholikų vaikai turi daug bendravimo sunkumų tiek mokykloje, tiek bendraamžių tarpe. Tai susiję su bendravimo įgūdžių neturėjimu, emocinių ryšių šeimoje stoka, su gėdos dėl tėvo ar motinos alkoholizmo jausmu.

16 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas, ar jiems sekasi bendrauti su klasiokais bei kiemo draugais

Ar alkoholikų vaikai jaučiasi išskiriami klasiokų bei kitų bendraamžių dėl savo tėvų piktnaudžiavimo alkoholiu? Tyrimo metu išryškėjo (17 pav.), kad 29% tyrime dalyvavusių alkoholikų vaikų jaučiasi išskiriami klasiokų ir bendraamžių, 44% - jaučiasi iš dalies išskiriami, 27% - nesijaučia išskiriami nei klasiokų nei kitų bendraamžių.

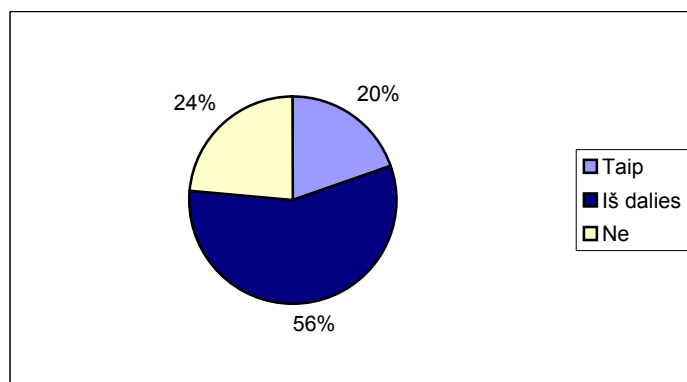

17 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas, ar jie jaučiasi išskiriami klasiokų ir kitų bendraamžių tarpe dėl tėvų alkoholizmo

Į respondentams pateiktą klausimą, ar jie klasiokų tarpe jaučiasi vieniši gauti tokie rezultatai: 20% tyrime dalyvavusių vaikų jaučiasi vieniši, 56% - iš dalies vieniši, 24% vaikų klasiokų tarpe nesijaučia vieniši.

Alkoholikų vaikai turi daug bendravimo sunkumų tiek mokykloje, tiek bendraamžių tarpe. Vaikai bijo, kad draugai, bendraklasiai sužinos apie jų šeimą, todėl vengia artimesnių draugysčių. Tai lemia šių vaikų uždaramą, baikštumą bei vienišumą (Sher, 1997). Todėl galime manyti, kad ne visi vaikai buvo atviri atsakydami į šį klausimą.

Kodėl vaikai jaučiasi vieniši savo klasiokų bei bendraamžių būryje sužinosime išanalizavus tyrimo metu gautus duomenis, pateiktus 19 pav.

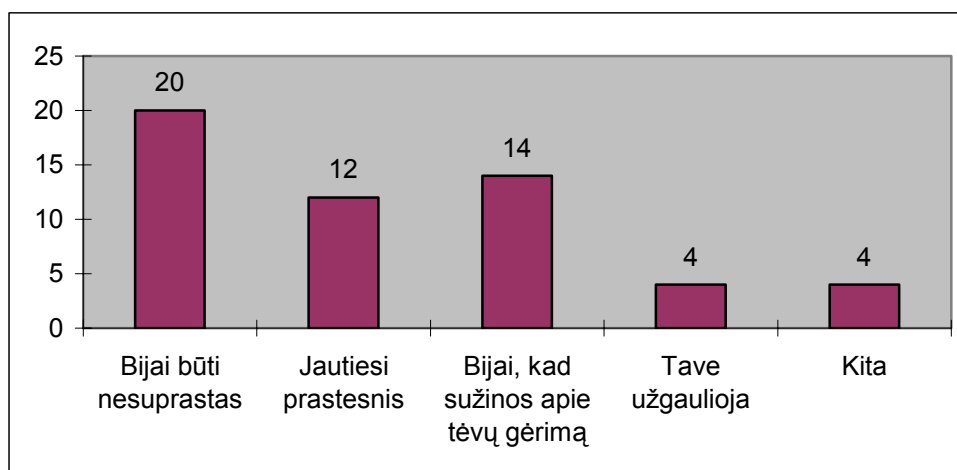

18 pav. Respondentai klasiokų tarpe jaučiasi vieniši (jei taip, tęsinys 19 paveikslėlyje)

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais matyti, kad alkoholikų vaikai klasiokų bei kitų bendraamžių tarpe jaučiasi vieniši, nes bijo būti nesuprasti - 20 tyrime dalyvavusių vaikų; bijo, kad klasiokai ar kiti bendraamžiai sužinos apie jų tėvus –14 vaikų, kitų vaikų tarpe jaučiasi prastesni –12 vaikų, yra užgauliojami, atsakė – 4 vaikai. Grafoje “Kita” respondentai pažymėjo: jaučiuosi vienišas, nes su manimi niekas nenori draugauti; jaučiuosi jų tarpe lyg balta varna; ne su visais klasiokais taip jaučiuosi.

Kaip alkoholikų vaikai apibūdino patys save, sužinosime išanalizavus 20 paveikslėlyje pavaizduotus tyrimo rezultatus.

Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai.

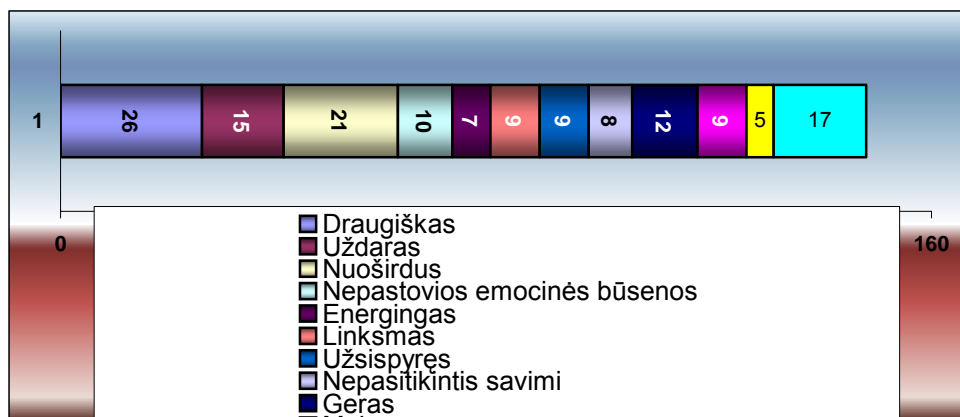

19 pav. Respondentai jaučiasi vieniši, nes:

Tyrimo rezultatai atskleidžia (20 pav.), kad 26 vaikai save apibūdino draugiškais, 21 - nuoširdūs , yra komunikabilūs –17, yra uždari –15, yra geri –12, yra nepastovios emocinės būsenos –10, yra linksmi, užsispyrę ir malonūs - atsakė 9, yra nepasitikintys savimi –8, yra energingi –7, yra pakankamai atviri - atsakė 5 vaikai.

J. G. Woititz teigimu visiems alkoholikų vaikams būdingas savęs nuvertinimas, uždarumas, polinkis į depresiją. Tyrimo rezultatai parodė, kad vaikai save apibūdino labai skirtingai. Manoma, kad prieštaravimus tarp teorinės ir praktinės dalies gali lemti tai, jog vaikų savęs vertinimas dažnai būna neadekvatus.

Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai

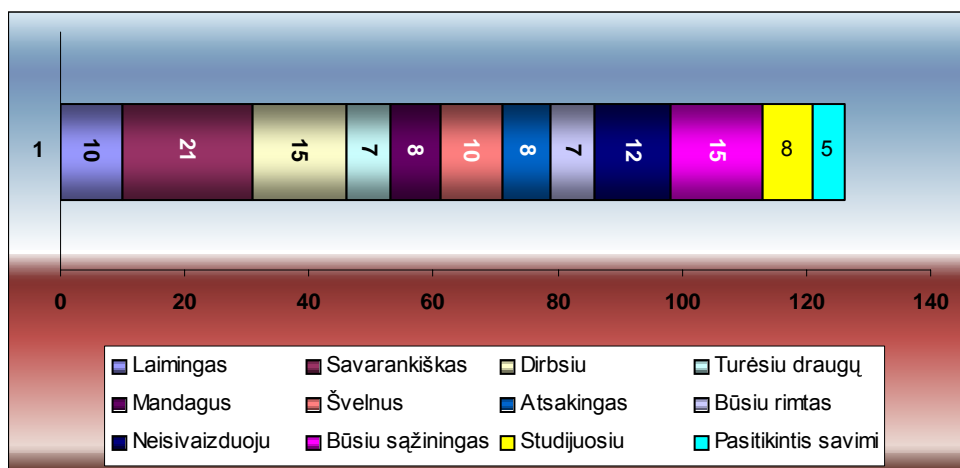

20 pav. Respondentų paties savęs apibūdinimas

Savo ateitį vaikai mato labai įvairiai. Vieni vardino konkrečią veiklą, kiti savo asmenybės pokyčius, kiti jos neįsivaizduoja, o gal bijo ją pamatyti. Remiantis atlikto tyrimo rezultatais matyti (21 pav.), kad matantys save savarankiškais - atsakė 21 vaikas, bus sąžiningi, dirbs –15 vaikų, neįsivaizduoja savęs po 3 – 5 metų -12 vaikų; bus laimingi bei švelnūs - atsakė 10, studijuos, bus mandagūs bei atsakingi - 8, kad bus rimti ir turės draugų - 7, bus pasitikintys savimi - atsakė 5 vaikai.

Apibendrinant galima teigti, kad nemaža dalis vaikų, savo ateitį mato pozityviai.

Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai.

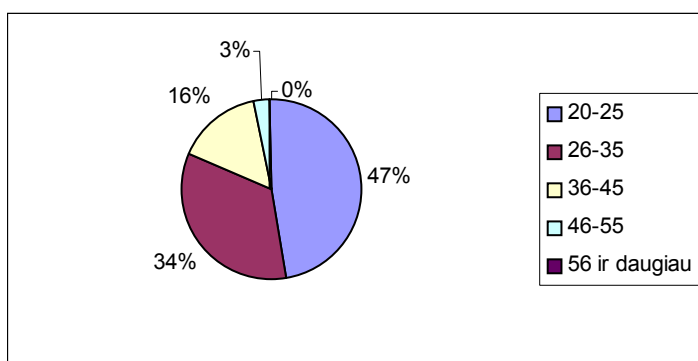

21 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal savęs įsivaizdavimą po 3 – 5 metų

2.3. SOCIALINIO DARBO SPECIALISTŲ APKLAUSOS REZULTATAI

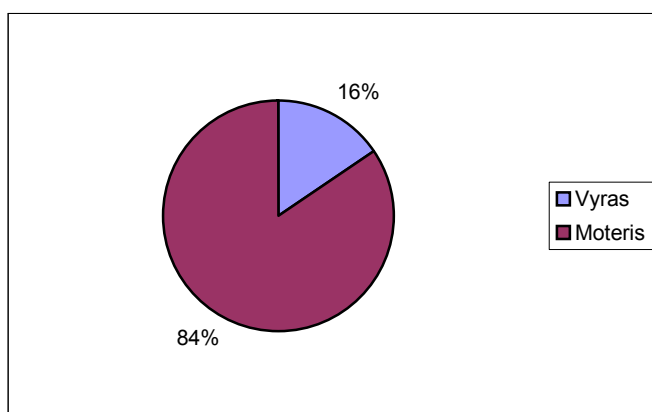
Tyrimo rezultatai rodo, kad apklausoje dalyvavo jauno amžiaus socialinio darbo specialistai, dirbantys su alkoholiškais vaikais. Pagal amžiaus charakteristikas respondentai susiskirstė: 20 –25 metų socialinio darbo specialistų grupė sudaro - 47 %, 26 –35 metų – 34%, 36 –45 metų – 16%, 46 – 55 metų - 3%.

Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad su alkoholiškais vaikais dirba jauni specialistai. Tai žinoma sveikintina, tačiau manoma, kad dėl mažų atlyginimų bei pačio darbo specifikos socialiniai darbuotojai tiesiog ilgai neužsibūna, o jų vietas papildo vis nauji, ką tik baigę studijas, o neretai dar studijuojantys jauni žmonės, kurie taip pat po metų kitų, įsigiję patirties, išeina į geriau apmokamas vietas.

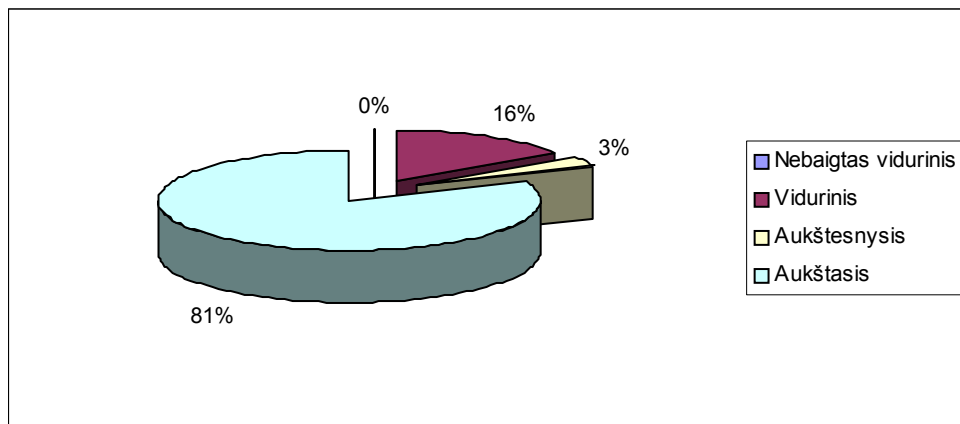
1 pav. Respondentų amžius

Tyrimas rodo (2 pav.), kad dauguma apklausoje dalyvavusių bei su alkoholiškais vaikais dirbančių respondentų yra moterys - jos sudaro 84%, to tarpu vyrai sudarė tik 16%. Darytina prielaida, kad dėl mažų atlyginimų, vyrai sudaro tikrai mažą socialinių darbuotojų kolektyvo dalį.

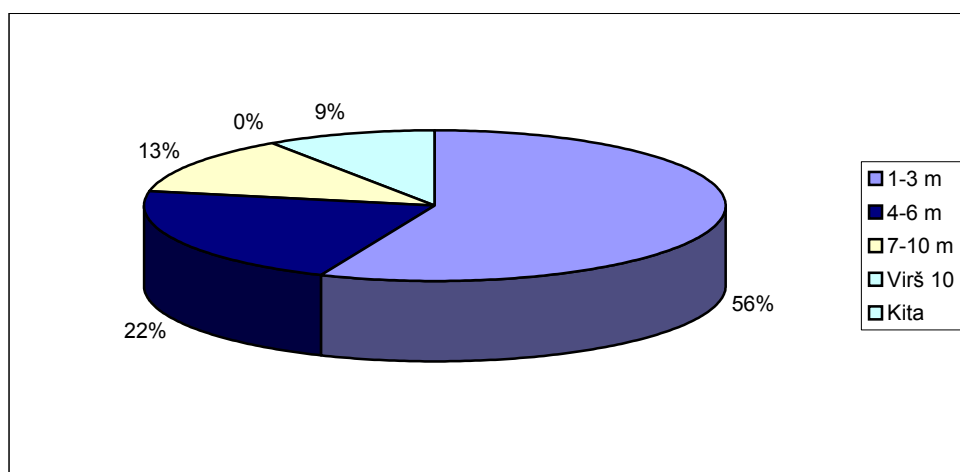
2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Kaip rodo tyrimo rezultatai (3 pav.), net 81% respondentų turi aukštąjį išsilavinimą, aukštesnįjį išsilavinimą turintys specialistai sudaro 3%, vidurinį išsilavinimą turintys socialiniai darbuotojai sudaro 16%, tačiau nemaža dalis jų pažymėjo, jog studijuoja aukštosiose mokyklose.

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą

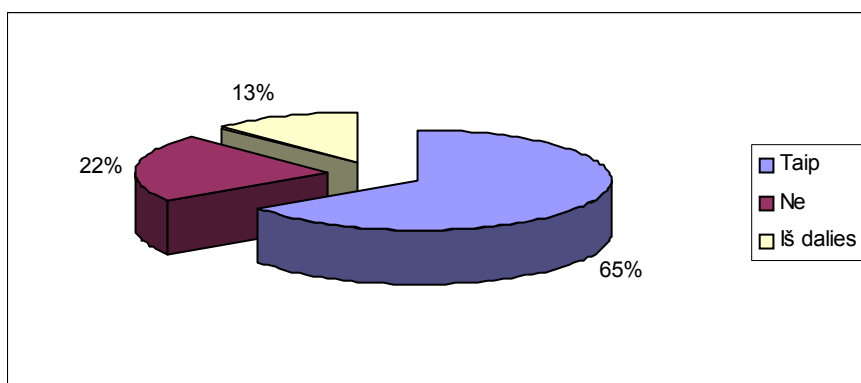
Remiantis atlikto tyrimo duomenimis matyti (4 pavyzdys), kad daugiausia sąlyčio su alkoholikų vaikais turi jauni specialistai, kurių darbo patirtis nuo 1 – 3 metų, jie sudaro 56%, specialistai, kurių darbo patirtis nuo 4 – 6 metų - 22%, turintys darbo patirties nuo 7 – 10 metų - 13%. Grafa "Kita" pažymėjo tie respondentai, kurių socialinio darbo su vaikais patirtis yra iki 1 metų.

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal turimą patirtį

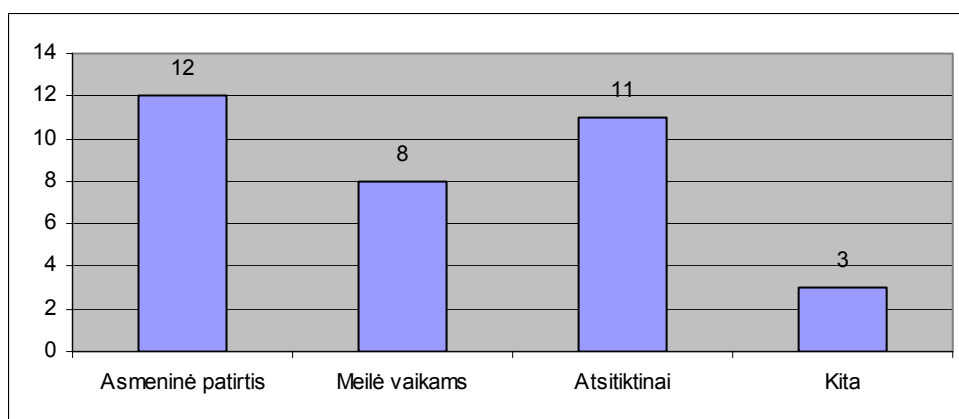
Ar respondentai turėjo asmeninės patirties alkoholizmo srityje iki šio darbo su vaikais: turėjo asmeninės patirties alkoholizmo srityje - 65%, asmeninės patirties turėjo iš dalies - 13%,

asmeninės patirties neturėjo - 22%. Atsižvelgiant į gautus rezultatus, galima teigti, kad didesnė dalis specialistų buvo susidūrę asmeniškai su šia liga.

5 pav. Asmeninė patirtis alkoholizmo klausimais

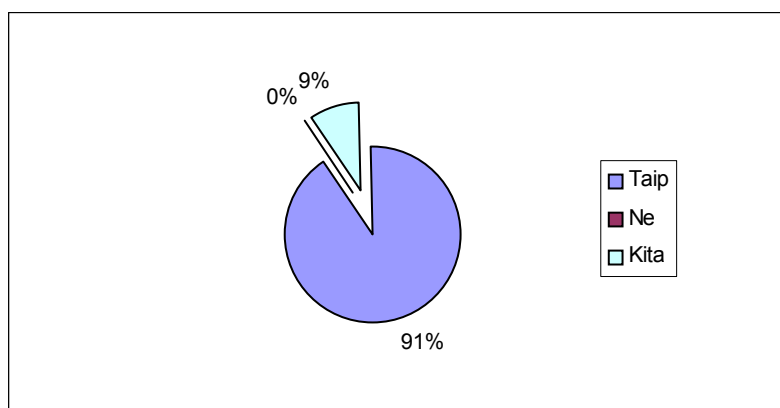
Kodėl socialinio darbo specialistai pasirinko darbą būtent su alkoholikų vaikais matome iš atlikto tyrimo rezultatų (6 pav.). Respondentų atsakymai viršija respondentų skaičių, kadangi galima buvo pasirinkti kelis atsakymus. 12 respondentų darbą su alkoholikų vaikais pasirinko todėl, kad turėjo skaudžios asmeninės patirties (šeimos nario arba giminaičio alkoholinė priklausomybė). Meilė šiems vaikams pastūmėjo juos dirbti šį darbą - atsakė 8 respondentai, šį darbą pasirinko atsitiktinai – 11 respondentų. Grafoje “Kita” respondentai pažymėjo, kad turėjo patys problemų dėl alkoholio. Šiuo metu jie yra sveikstantys alkoholikai. Džiugu tai, kad su vaikais pagal Al-Ateen programą dirba tie asmenys, kurie patys turėjo skaudžios patirties. Dažniausiai tai suaugę alkoholikų vaikai, arba alkoholikų žmonos.

6 pav. Respondentų atsakymai dėl pasirinkto darbo su alkoholikų vaikais priežasties

Į klausimą, ar socialinio darbo specialistui yra reikalingos asmeninės savybės, dirbant su alkoholikų vaikais, tyrimo rezultatai (7 pav.) rodo, kad respondentai beveik vieningai (91%)

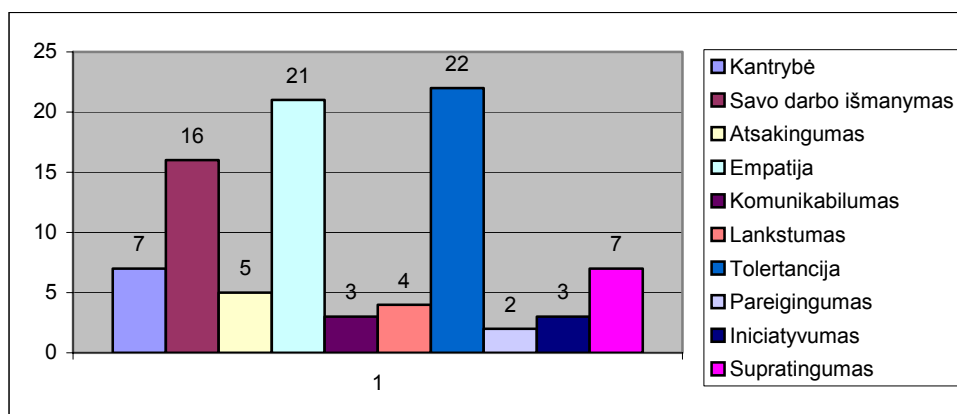
atsakė, taip, reikalingos. Grafoje “Kita” respondentai pažymėjo, asmeninės savybės reikalingos iš dalies.

7 pav. Respondentų nuomonė apie socialinių darbuotojų asmeninių savybių reikalingumą šiame darbe

Kokios asmeninės savybės reikalingos dirbant šį darbą? Tyrimo rezultatai rodo (8 pav.), kad dauguma (22) respondentų paminėjo toleranciją, empatiją – 21, savo darbo išmanymą – 16, supratingumą ir kantrumą – 7 tyrimieji; kad socialinis darbuotojas turi būti atsakingas – 5, turi būti lankstus – 4, iniciatyvus bei komunikabilus – 3, pareigingas – 1. Atsakymai skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymų variantai.

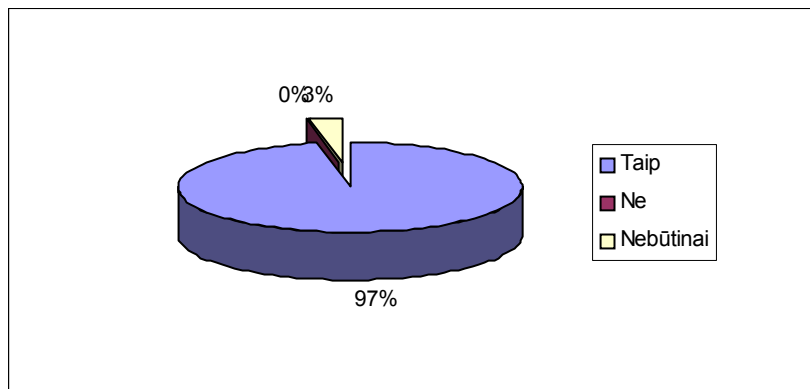
Reikia pažymėti, jog socialinio darbo specialistui vien asmeninių savybių nepakanka. Tačiau socialinis darbas neįsivaizduojamas be tokių savybių, kaip artimo meilė, kantrumas, tolerancija, atlaidumas bei supratingumas. Darytina prielaida, kad jų išmokti neįmanoma, jas tiesiog reikia turėti.

8 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas apie tai, kokios asmeninės savybės reikalingos dirbant su šia vaikų grupe

Ar socialinio darbo specialistams, dirbantiems su alkoholikų vaikais, yra būtinos specialiosios žinios bei kompetencija? Remiantis atlikto tyrimo rezultatais matyti (9 pav.), kad

97% respondentų mano, jog tiek kompetencija, tiek specialiosios žinios yra reikalingos. Tokių žinių nereikalingumą akcentavo 3% respondentų.

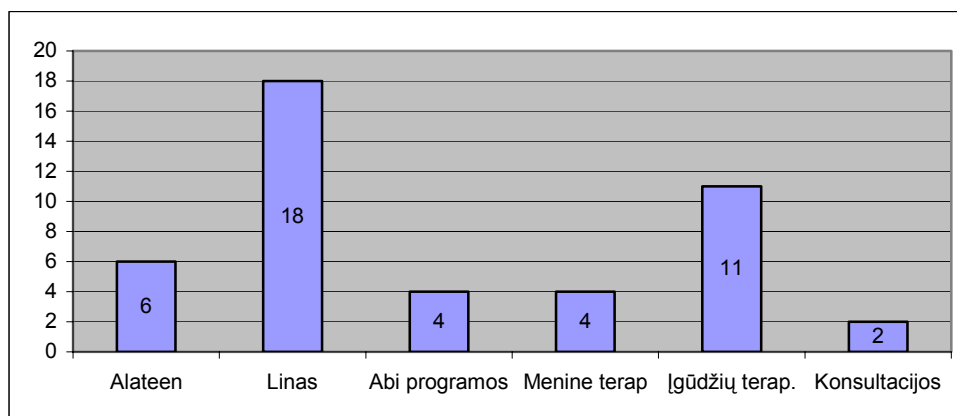

9 pav. Respondentų nuomonės dėl specialiųjų žinių bei kompetencijos būtinumo darbui su alkoholikų vaikais

Kokiomis socialinio darbo programomis vadovaujasi respondentai darbui su alkoholikų vaikais galime pamatyti iš atlikto tyrimo rezultatų (10 pav.). Praktikuoja programą “Linas” –18 respondentų, Alateen programą – 6, abi šias programas – 4, socialinių įgūdžių programą – 11, meno terapiją - 4, individualias konsultacijas – 2 respondentai.

Pastebėta, kad “Alateen” programa Lietuvoje mažai praktikuojama. Ją taiko dvi Vilniaus miesto institucijos, dirbančios su alkoholikų vaikais.

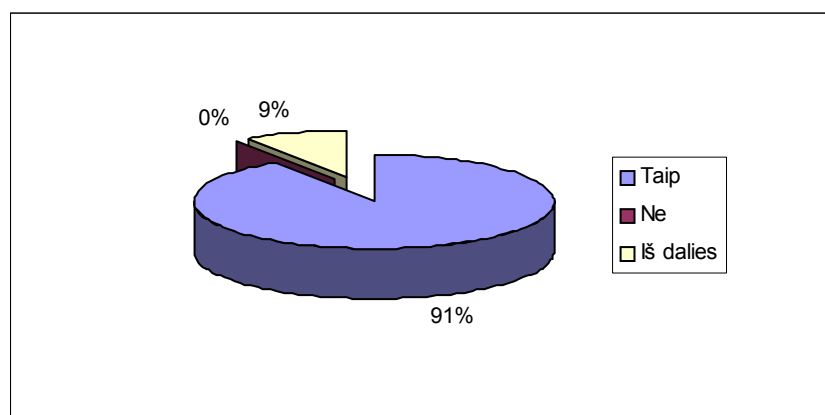
Atsakymų skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymo variantai.

10 pav. Respondentų atsakymai, kokiomis socialinio darbo programomis jie naudojami darbui su alkoholikų vaikais

Ar dirbant su šiomis socialinėmis programomis yra būtinas apmokymas, respondentai atsakė (11 pav.): taikant šias programas darbui su alkoholikų vaikais yra būtinas apmokymas - 91% , mano, jog apmokymai nėra būtini - 9%.

Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad respondentai beveik vieningai atsakė, jog taikant savo darbe įvairias socialines programas apmokymas yra būtinas.

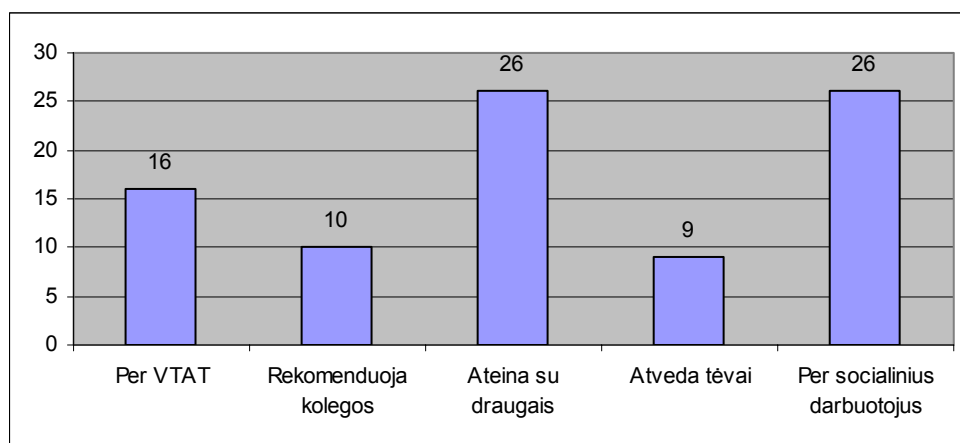

11 pav. Respondentų nuomonės dėl apmokymų reikalingumo darbui su šiomis programomis

Kaip vaikai patenka į grupes? Remiantis atlikto tyrimo rezultatais matyti (12 pav.), kad vaikai į grupes patenka labai įvairiai, tačiau daugiausia jų ateina su savo draugais bei socialinių darbuotojų pastangų dėka, atsakė – 26 respondentai, socialiniai darbuotojai juos suranda per VTAT, rekomenduoja kolegos – 10, atveda tėvai – 9.

Reikia pastebėti, kad dauguma vaikų ateina per savo draugus, todėl darytina prielaida, jog vaikai noriai eina į grupes pasikviesdami ir savo draugus. Be to, socialiniai darbuotojai (12 pav.) įneša didelį indėlį, kad rizikos grupės vaikas turėtų terpę, kurioje galėtų pažinti save, mokytusi socialinių įgūdžių, analizuotų savo jausminę pusę.

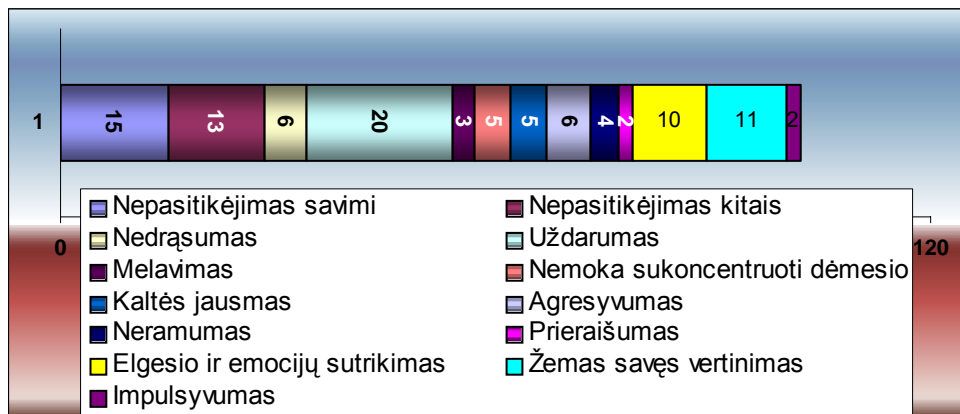
Atsakymų skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymo variantai.

12 pav. Respondentų atsakymai, kaip vaikai patenka į jų grupes

Tiriamųjų nuomone, alkoholikų vaikams būdingi šie bruožai: uždarumas – 20, alkoholikų vaikai nepasitiki savimi – 15, nepasitiki kitais žmonėmis – 13, žemas savęs vertinimas – 11, turi elgesio bei emocijų sutrikimų – 10, nedrąsumą ir agresyvumą paminėjo – 6 respondentai; nesugeba koncentruoti dėmesio bei jaučia kaltės jausmą – 5, vaikai neramūs – 4, vaikai meluoja – 3, vaikai prieraišūs – 2 respondentai.

Apibendrinus gautus rezultatus paaiškėjo, kad respondentų atsakymai sutampa su iškelta hipoteze, jog alkoholikų šeimose augantiems vaikams būdingas žemas savęs vertinimas bei uždarumas.

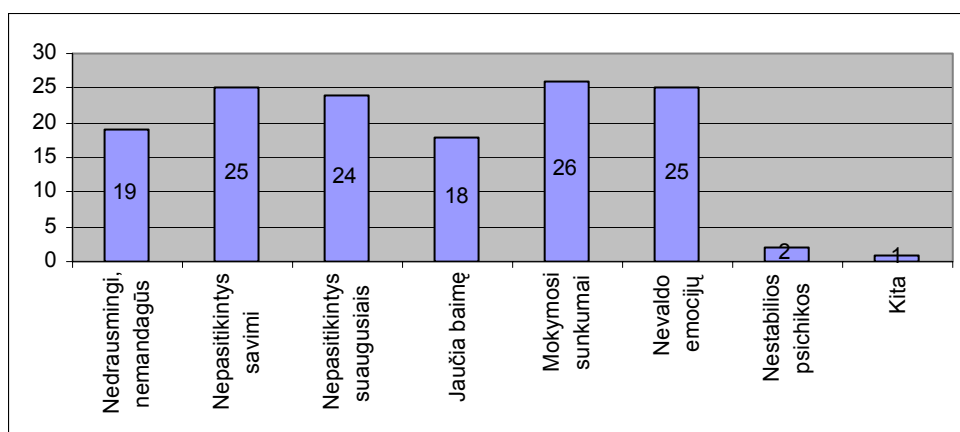

13 pav. Respondentų nuomonė apie alkoholikų šeimose gyvenantiems vaikams būdingus bruožus

Į klausimą, kaip galėtumėte apibūdinti vaikus, kurie ateina pas Jus į grupę, respondentai atsakė: vaikai turi mokymosi sunkumų – 26, alkoholikų vaikai yra nepasitikintys savimi bei nevaldo savo emocijų – 25, nepasitiki suaugusiais – 24, yra nedrausmingi bei nemandagūs – 19, nuolat jaučia baimę – 18, yra nestabilios psichikos – 2. Grafoje “Kita” vienas respondentas pažymėjo, kad alkoholikų vaikai kartais būna agresyvūs.

Atsakymų skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymo variantai.

Kaip keičiasi alkoholikų vaikai, lankantys socialinių programų grupinius užsiėmimus, sužinosime kitame skyrelyje.

13 pav. Respondentų nuomonė apie vaikų, gyvenančių alkoholikų šeimose, psichologinę bei emocinę būseną

Tyrimo rezultatai (15 pav.) rodo, kad vaikai lankantys įvairius grupinius užsiėmimus tampa labiau pasitikintys savimi - 26 respondentų, vaikai sugeba pareikšti savo nuomonę – 24,

tampa laisvesni – 22, sugeba išklaustyti kitus – 20, išmoksta dirbti grupėje – 19, įgyja žinių alkoholizmo klausimais – 18, pagerėja vaikų mokslo rezultatai – 8, vaikai lieka tokie patys, arba nepasikeičia, atsakė – 2 respondentai.

Apibendrinus gautus rezultatus, galima teigti, jog grupinis darbas su alkoholikų vaikais duoda nors ir nedidelių, tačiau akivaizdžius rezultatus.

Atsakymų skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymo variantai

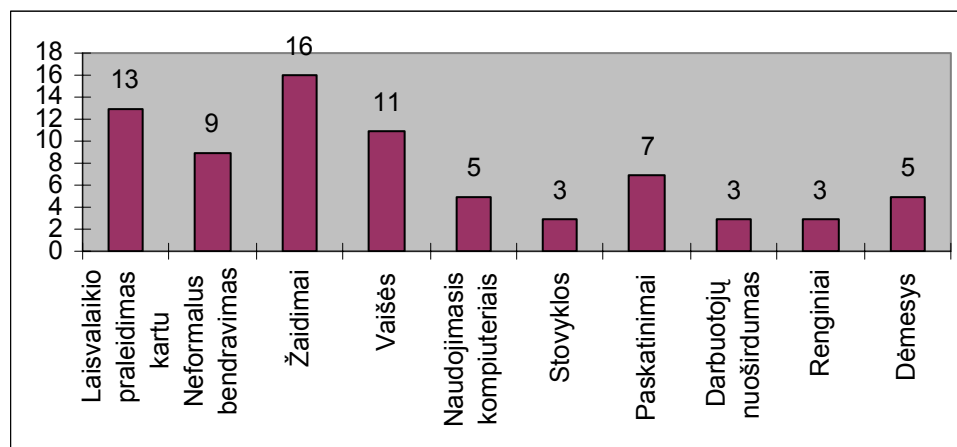

15 pav. Respondentų nuomonės apie vaikų pokyčius programos ciklui pasibaigus

Darbo autorė pastebėjo, kad vaikai be didelio noro ateina į grupes. Pradžioje jie tarsi tyrinėja naują aplinką, darbuotojus, grupės dalyvius, todėl tuo metu labai svarbu kuo nors vaikus suvilioti. Pasiūlyti jam įdomų stalo žaidimą ar kitą įdomią veiklą. Kiekvienas grupės vadovas tai daro savaip, atsižvelgdamas į savo galimybes bei sugebėjimus. Tyrimo rezultatai rodo (16 pav.), kad 16 respondentų mano, jog vaikus pritraukia per grupėje organizuojamus bei vykstančius žaidimus, kartu su jais praleisdami laisvalaikį - 13 respondentų; vaikams svarbu, kad grupėje vyksta arbatos gėrimas su saldumynais - 11, vaikai skatinami už gerus poelgius, darbelius – 7, kaip paskatinimą, leidžia vaikus prie kompiuterių, prie kurių pajungtas internetas – 5, mano, jog paprastas dėmesys taip pat yra svarbus - 5, renginiai, stovyklas, tiesiog nuoširdumas - 3.

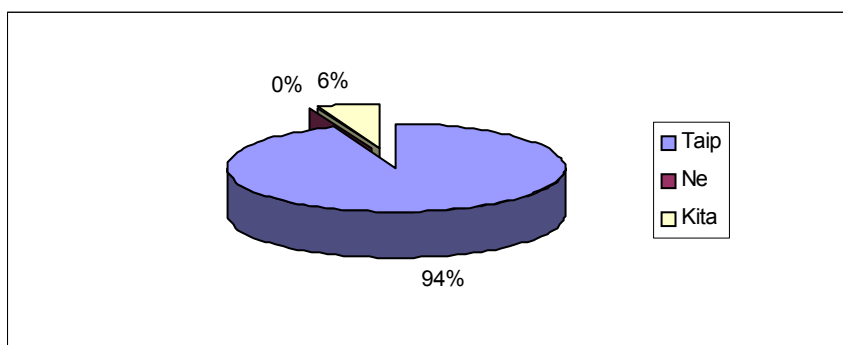
Apibendrinus galima teigti, kad darbui su alkoholikų vaikais, vien metodikų nepakanka. Pastebėta, kad nemaža dalis respondentų darbui su vaikais aukoja net savo laisvalaikį.

Atsakymų skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymo variantai.

16 pav. Respondentų atsakymai, kaip yra pritraukiami vaikai į grupinius užsiėmimus

Bendradarbiavimas su institucijomis, turinčiomis sąlyčio su vaikais bei šeimomis, yra labai svarbus ir būtinas. Kaip respondentams sekasi bendradarbiauti, ar ši sistema išvystyta, sužinosime iš pateiktų tyrimo rezultatų (17 pav.). Tyrimo rezultatai rodo, kad bendradarbiavimas yra - atsakė 94% respondentai. Grafoje “Kita” respondentai pažymėjo, kad trūksta bendradarbiavimo su VTAT, mokyklomis, ypač trūksta bendradarbiavimo su specialios globos mokyklomis.

17 pav. Respondentų atsakymai dėl bendradarbiavimo su kitomis institucijomis

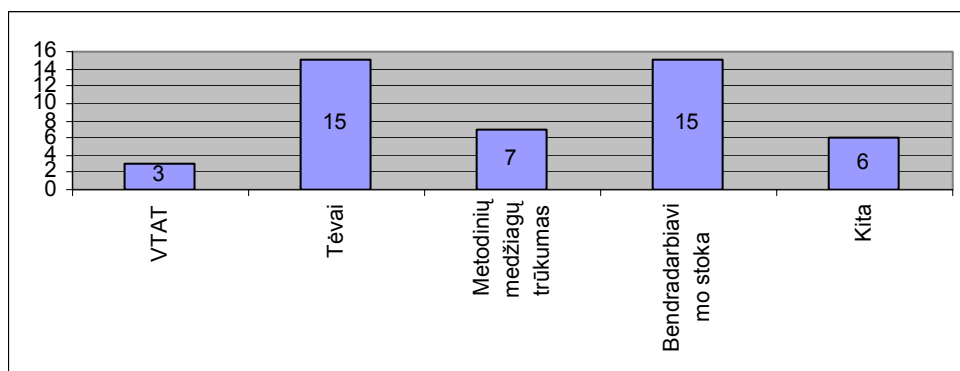
Kas trukdo darbo su vaikais efektyvumui, sužinosime išanalizavus kitos lentelės tyrimo duomenis.

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais matyti (18 pav.), kad į klausimą, kas trukdo darbo efektyvumui su alkoholikų vaikais, 15 respondentų atsakė, jog bendradarbiavimo stoka, 15 atsakė, jog trukdo tėvai, 7 atsakė, kad darbas nevyksta taip, kaip norėtų respondentai dėl metodinių medžiagų trūkumo, 3 respondentai, atsakė, jog darbo efektyvumui pasiekti trukdo VTAT.

Grafoje “Kita” respondentai pažymėjo, kad trukdo mokyklų vadovai, netobuli įstatymai, nėra skiriamos lėšos užsiėmimų būtinoms priemonėms įsigyti (arbata, cukrus, sausainiai, įvairios kanceliarinės prekės).

Atsižvelgiant į gautus rezultatus galima teigti, jog darbo su alkoholikų vaikais efektyvumui pasiekti trukdo neišvystyta bendradarbiavimo sistema.

Atsakymų skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymo variantai.

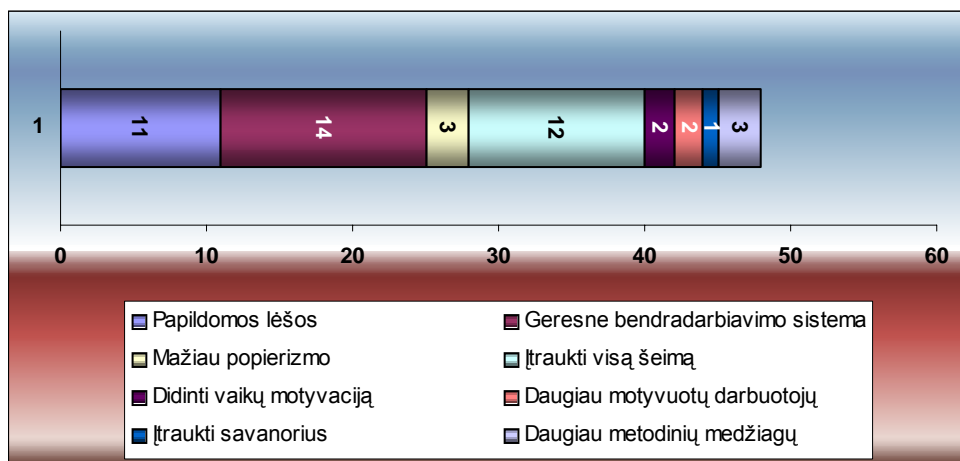
18 pav. Respondentų nuomonė, kas trukdo darbo efektyvumui su vaikais

Kokiu būdu galima padidinti darbo su alkoholikų vaikais efektyvumą (19 pav.).

Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad trūksta bendradarbiavimo – taip mano 14 respondentų, į sveikimo procesą įtraukti visą šeimą – 12 respondentų, didinti finansavimą – 11, sukurti vieningą sistemą darbui su priklausoma nuo alkoholio šeima – 4, padidinti įstaigų aprūpinimą metodine literatūra – 3, pamažinti biurokratinių ataskaitų skaičių – 3, daugiau motyvuotų darbuotojų - 2, didinti vaikų motyvaciją keistis - 2, įtraukti savanorius - 1 respondentas.

Atsakymų skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymo variantai.

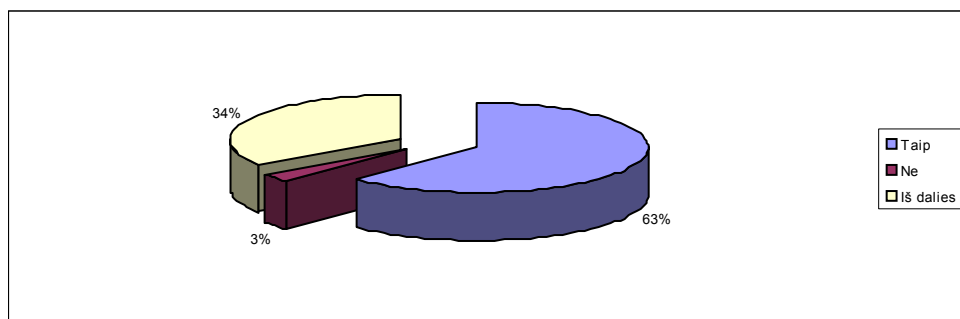
Iš pateiktų duomenų bei rezultatų matyti, kad socialinio darbo specialistams yra ko siekti bei tobulinti. Tačiau, ar darbo sėkmė priklauso tik nuo visuomenės įtakojamų veiksnių, kiek specialistai patys yra įtakoti ir kiek nuo jų pačių priklauso grupės darbo sėkmė, paanalizuosime kitame skyrelyje.

19 pav. Respondentų nuomonė dėl darbo su vaikais efektyvumo didinimo galimybių

Kaip sėkmingai vyksta darbas grupėje ir kiek jis priklauso nuo vadovo, respondentai atsakė sekančiai: 63% atsakė, jog darbo sėkme grupėje priklauso nuo vadovo, 34% respondentų mano, jog darbo sėkme grupėje nuo vadovo priklauso tik iš dalies ir 3% respondentų atsake, jog darbo sėkme grupėje nepriklauso nuo vadovo.

Apibendrinus gautus rezultatus reikia pastebėti, kad ne visi respondentai mano, jog darbo grupėje sėkmė priklauso nuo vadovo.

20 pav. Respondentų atsakymai, ar darbo sėkmė grupėje priklauso nuo vadovo

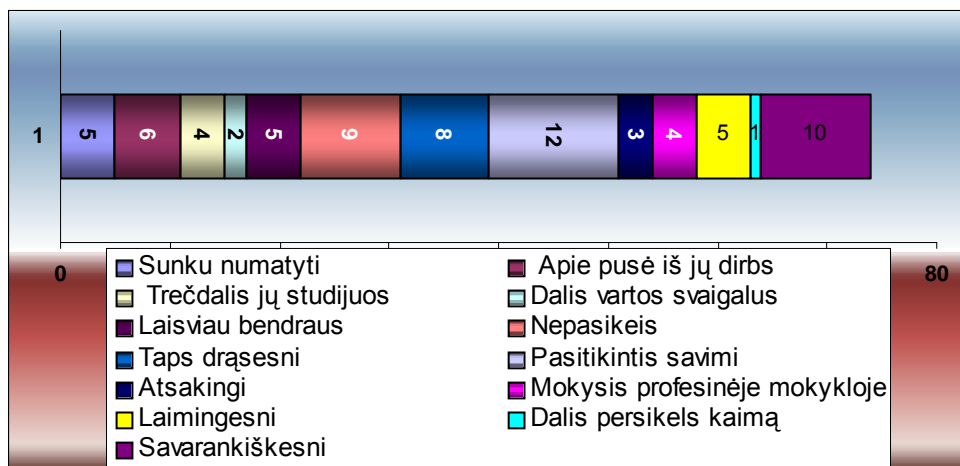
Tyrimu siekta išsiaiškinti, kaip savo grupės vaikus respondentai įsivaizduoja po kelių metų. Ta galime sužinoti, išanalizavus kito paveikslėlio tyrimo duomenis.

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais matyti (21 pav.), kad 12 respondentų mano, jog vaikai taps labiau pasitikintys savimi, kad taps savarankiškesni - 10, mano, kad vaikai nepasikeis - 9, mano, kad vaikai taps drąsesni – 8, mano, kad apie pusė iš jų taps eiliniaisiais darbuotojais - 6, mano, kad darbas grupėse veltui nenueis ir šitie vaikai taps laimingesni, laisviau bendraus, nebus tokie suvaržyti – 5, sunku numanyti vaikų ateitį – 5, 4 respondentai mano, kad dalis vaikų mokysis profesinėje mokykloje, kad trečdalis jų studijuos – 4, taps

atsakingesni – 3, respondentai mano, jog dalis vaikų vartos svaigalus – 2, dalis vaikų persikels gyventi į kaimą dėl pigesnio pragyvenimo – 1 respondentas.

Reikia pastebėti, kad dauguma respondentų mato savo grupės vaikų ateitį pozityviai, t.y. taps laisvesni, drąsesni, studijuos.

Atsakymų skaičius viršija respondentų skaičių, kadangi galimi keli atsakymo variantai.

21 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas, kokius jie įsivaizduoja savo grupės vaikus po 3 – 5 metų

APIBEDRINIMAS

Susumuodami tyrimo rezultatus aptarsime, su kokiomis problemomis susiduria alkoholikų šeimose augantys vaikai, kaip tėvų priklausomybė nuo alkoholio įtakoja vaiko psichinę, emocinę būseną, kokie pagalbos būdai vaikams teikiami, kiek jie yra veiksmingi, o taip pat aptarsime socialinio darbo su šiais vaikais ypatumus.

Gyvendami socialinės rizikos tėvų aplinkoje, vaikai tampa emociškai pažeidžiami, jie jaučiasi nelaimingi (24), dėl nežinojimo, informacijos trūkumo, visuomenės požiūrio alkoholikų vaikai tėvų problemas prisiima sau, dėl to jaučia gėdą (23). Vieni, be pagalbos gyvendami suaugusiųjų “balagane”, vaikai jaučiasi tiesiog nereikalingi (16). Gyvendami šalia tėvų alkoholikų, slėpdami nuo pašalinių akių viską, kas darosi jų namuose, vaikai tampa uždari (20), nepasitiki kitais žmonėmis (13). Ypač vaikams sunku klasiokų tarpe. Dėl nepritekliaus, tėvų nepriežiūros vaikai jaučiasi prastesni (12), bijo, kad nesužinotų, jog jų tėvai alkoholikai (14), mano, kad dėl to liks nesuprasti (20).

Pokalbio su vaikais metu darbo autorė pastebėjo, kad berniukai labiau nei mergaitės linkę nutylėti, nekalbėti apie tai, kas vyksta jų namuose. Retas berniukas šneka apie namuose vykstančius nesutarimus - jie linkę neigti arba tiesiog ignoruoti viską, kas dedasi aplink juos. Dažniausiai jų vartojamos frazės: “manęs tai nejaudina”, “man vienodai šviečia” (10 vaikų). Taip pat yra pastebėta, kad vyresnio amžiaus (15 – 18) vaikai yra žymiai atviresni ir objektyvesni nei jaunesnio amžiaus (13 – 14 metų).

Galima daryti prielaidą, jog vyresnio amžiaus vaikai dėl įgytų žinių apie alkoholizmą bei patirties suvokia, kad jie nėra atsakingi dėl tėvų ligos.

Darbo autorė, stebėdama vaikus grupinių užsiėmimų metu bei bendraudama su jais neformalioje aplinkoje suprato, jog didžioji dauguma vaikų su šeima iš keturių, penkių asmenų gyvena vieno kambario bute bendrabutyje, tad apie patogumus galime numanyti, tačiau vaikai atsakė (49%), kad pamokoms ruošti turi sąlygas, turi iš dalies (43%) ir tik maža dalis (8) jų buvo atviri iki galo ir pasakė tiesą, jog sąlygų neturi.

Alkoholizmas atskiria tėvus nuo vaikų, palieka juos vienus su savo likimu. Prarandamas emocinis prisirišimas, nepatenkinamas bendravimo šeimoje poreikis. Vaikai, apibūdindami savo santykius šeimoje, aiškiai patvirtina, kad šeimoje vyrauja nepasitikėjimas tarp šeimos narių (19), dėl nuolatinių tėvų nesutarimų bei ginčų namuose jaučiama įtampa (17). Tapdamas priklausomas nuo alkoholio žmogus galvoja kaip išgerti, kur gauti pinigų, tačiau jam visiškai neberūpi tokie dalykai, kaip rūpinimasis kitais. Tai daryti jis tiesiog nepajėgus, todėl 16 vaikų paminėjo, jog šeimoje jais nesirūpinama, santykiai šeimoje šalti (9). Dažna alkoholiu piktnaudžiaujanti šeima

yra nepilna, todėl vaikams tenka namuose matyti ne tik girtą mamą, bet ir nuolat besikeičiančius girtus jos sugyventinius, todėl pasirinkimo kuo pasitikėti vaikas neturi - lieka mama (36), kuri labai dažnai tuos vaikus paveda, tačiau jie nori turėti tą žmogų ir rašo tai, ko nori, o ne tai, ką turi. Tik drąsesni (9) vaikai išdrįsta pasakyti, kad neturi šeimoje tokių žmonių, kuriais galėtų pasitikėti.

Tyrimo metu pastebėta, kad alkoholikų vaikai ne tik nepasitiki kitais - jie nepasitiki savimi (8), jiems sunkiai sekasi mokytis, gal dar dėl to jie jaučiasi prastesni klasiokų tarpe. Apibūdinami save, vaikai patys įvardija, jog jų emocijos labai dažnai keičiasi (10), yra nepastovios būsenos. Nepriklausomai nuo to, kad jų gyvenimas nėra lengvas, jie stengiasi būti linksmi, malonūs (9), geri kitiems (12), nuoširdūs (21) bei draugiški (26).

Nesaugumas, baimė, vaikų dėmesio ignoravimas, dvasinio bei emocinio ryšio tarp tėvų atotrūkis lemia įvairius vaikų elgesio sutrikimus, žalą vaikų socializacijos procesui bei jų raidai. Todėl pagalba jiems yra būtina.

Dalyvaudama vaikų grupiniuose užsiėmimuose darbo autorė pastebėjo, kad vaikams labiau patinka būti grupėje su kitais vaikais, nei priimti individualią pagalbą. Jiems tarsi reikia patvirtinimo, kad ne jie vieni turi tokių problemų. Reikalingi šilti bei juos suprantantys (34) žmonės - tik šalia tokių žmonių jie jaučiasi saugūs (36). Kai saugumas garantuotas, vaikui nereikia apsimetinėti ir vaidinti kitokio, negu jis yra. Vaikams svarbu ir tai, kad susirenka panašaus likimo vaikai ir šalia jų jie jaučiasi pilnaverčiais piliečiais (24). Nuo vadovo priklauso, kokį klimatą grupėje jis sukuria, ar vaikai joje jausis gerai, ar bus laukiami (44), ar pasiliks joje.

Savo ateitį vaikai apibūdino gana optimistiškai. Po 3 – 5 metų jie save mato savarankiškais piliečiais (21) – dirbančiais - (15), studijuojančiais - (8), laimingais - (10), sąžiningais - (15), norinčiais būti tiesiog gerais, atsakingais - (8). Gal todėl, kad viso šito nebuvo jų namuose.

Kaip rodo tyrimas, socialinio darbo specialistai dirbantys su alkoholikų vaikais yra jauni žmonės, turintys aukštąjį išsilavinimą (81%), tačiau darbo patirties turintys nedaug - nuo 1 – 3 metų - jų yra 56%. Didžioji jų dalis - moterys (84%). Galima daryti prielaidą, jog dėl mažų atlyginimų patirties įsigiję specialistai palieka mažai apmokamas darbo vietas. Vyrai dėl tos pačios priežasties tiesiog neina dirbti šio darbo.

Nemaža dalis specialistų pasirinko šį darbą dėl asmeninės patirties (12), dalį jų į šį darbą pastūmėjo meilė vaikams (8). Žinoma, yra ir tokių, kurie tą darbą dirba visai atsitiktinai.

Darbo autorė mano, kad norint padėti vaikui, augančiam alkoholikų šeimoje, reikia turėti nemažai žinių bei kompetencijos (97%). Taip pat dirbant šį nelengvą darbą svarbu turėti asmeninių savybių, kurių kartais neįmanoma išugdyti. Labiausiai paminėtos, anot socialinio darbo specialistų, tokios savybės kaip empatija (21), tolerancija (22), supratingumas bei

kantrumas (7), be kurių šiame darbe būtų neįmanoma. Apklausoje dalyvavę specialistai dirbantys su alkoholikų vaikais atskleidė, kad dažniausiai yra taikoma socialinė programa “Linas”(18). Kiek rečiau socialinių įgūdžių programą (11), “Alateen” programa taikoma dar mažiau (6). Dėl resursų stokos specialistai negali taikyti meno terapijos (4), kadangi darbui su šia programa reikia dažų, specialių užtiesalų stalams, prijuosčių vaikams ir dar daug visokių priemonių, kurių socialinio darbo specialistai negali įsigyti. Tačiau nemažiau svarbu, kad socialiniai darbuotojai, vedantis grupinius užsiėmimus bei besinaudojantys įvairiomis socialinėmis programomis, būtų apmokyti su jomis dirbti ((91%).

Vaikai į grupes ateina prislėgti problemų, nepasitikintys suaugusiais (24), turintys mokymosi sunkumų (26), nedrausmingi (19), dažnai nevaldantys emocijų (25), nepasitikintys savimi (25). Atrodo, kad tokia gausybė emocijų vienoje vietoje neįmanoma, tačiau taip yra. Kad vaikai ateitų dar kartą, juos reikia kuo nors sudominti pvz., įdomiais žaidimais (16), kompiuteriais (5) bei sugebėti sukurti gerą atmosferą per neformalų (9), šiltą bendravimą, skatinimą (7) nors ir už smulkų darbėlį. Ir, žinoma, pasisėdėjimais prie stalo, arbatos gėrimas (11) ir kt. Kuo ilgiau vaikai užsilieka grupėje, tuo mažiau šansų, kad jie nueis į gatvę, tuo daugiau šansų, kad stiprės dvasiškai. Be to, jie išmoksta dirbti grupėje (19), išmoksta klausytis kitų (20), padidėja vaikų pasitikėjimas savimi (26), įgyja žinių apie priklausomybes (18), sužino, kaip vystosi liga, kiek ji pakeičia žmogų. Tačiau darbo efektyvumui pasiekti kartais trukdo patys tėvai, sužinoję iš savo atžalos, kad užsiėmimų metu kalbama apie alkoholizmą (15). Jiems nepatinka, kad vaikai išneša jų “paslaptis” už namų ribų. Tokiais atvejais yra būtinas bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, kaip pvz., VTAT, seniūnijos atstovais ir kitomis institucijomis, turinčiomis galių įtakoti tėvus gydymuisi. Apklausoje dalyvavę specialistai pripažįsta (15), jog nėra išvystyta bendradarbiavimo sistema. Taip pat darbui su alkoholikų vaikais trūksta metodikų (7) bei kitų priemonių. Tačiau didesnė dalis (63%) specialistų pripažįsta, kad darbo sėkmė grupėje visgi priklauso nuo vadovo ir savo grupės vaikų ateitį jie mato šviesesne, negu yra jų dabartis.

IŠVADOS

1. Gyvendami nuo alkoholio priklausomoje šeimoje, vaikai tampa emociškai pažeidžiami. Šalia tėvų alkoholikų, vaikai jaučiasi nereikalingi. Slėpdami nuo pašalinių akių viską kas darosi jų namuose, vaikai tampa uždari, jaučia įtampą, baimę, atsiranda nepasitikėjimas kitais žmonėmis, savo tėvais. Vaikai tampa nedrąsūs, nepasitikintys savimi, jų emocinė būseną labai dažnai keičiasi. Tai patvirtina hipotezę, kad alkoholikų šeimose augantiems vaikams būdingas žemas savęs vertinimas bei uždarumas.

Socialinio darbo specialistai tvirtina, kad alkoholikų vaikams yra būdingi tokie bruožai: nepasitikėjimas savimi, nepasitikėjimas kitais, uždarumas, nedrąsumas, melavimas, negalėjimas susikoncentruoti, kaltės jausmas, agresyvumas, neramumas, prierašumas, o tai patvirtina iškeltą hipotezę, Dėl nežinojimo, informacijos trūkumo, o dažnai ir dėl visuomenės požiūrio, alkoholikų vaikai tėvų problemas prisiima sau ir gyvena su kaltės bei gėdos jausmu.

2. Alkoholiu piktnaudžiaujančioje šeimoje vaikas stokoja dvasinio artumo, šilumos ir pasitikėjimo. Tai liudija vaikų apklausos ir pokalbio rezultatai. Vadinasi, alkoholio šeimoje nėra patenkinami priimtinos priklausomybės šeimai ir meilės poreikiai. Vidinės ir išorinės problemos, su kuriomis susiduria alkoholikų šeimoje augantis vaikas, žlugdo jį kaip asmenybę, visapusiškai kenkia jo sveikatai.

Vaiko socializacija, perimant šeimos gyvenimo ir elgesio modelį, yra iškreipta. Vaikas, augantis alkoholikų šeimoje, dažnai tampa socializacijos aplinkybių auka, didėja rizika svaigintis.

Vaiko socialinei raidai neigiamą įtaką daro alkoholikų šeimos socialinio funkcionavimo sutrikimai: prastos gyvenamosios sąlygos, tarpusavio nesutarimai, alkoholio vartojimas, nesaugumas, baimė, vaikų dėmesio ignoravimas, dvasinio bei emocinio ryšio tarp tėvų atotrūkis lemia įvairius vaiko elgesio sutrikimus, žalą vaiko socialinei raidai.

3. Dėl tėvų priklausomybės šie vaikai yra išskiriami klasiokų bei kitų bendraamžių tarpe. Dėl jiems būdingo uždarumo, bendravimo sunkumų, tiek mokykloje, tiek bendraamžių tarpe vaikai sunkiai pritampa. Jie bijo, kad kiti vaikai sužinos apie jų tėvus. Todėl hipotezę, kad alkoholikų vaikai savo bendraamžių bei klasiokų tarpe jaučiasi išskiriami, pasitvirtino.
4. Tarp grupinius užsiėmimus lankančių vaikų alkoholikų vaikai jaučiasi gerai. Dauguma vaikų jaučia, kad yra laukiami, saugūs, tiki, kad grupės nariai juos supranta. nes ten jie

yra tarp savų ir yra laukiami. Vaikai grupėje turi žmonių su kuriais gali kalbėtis jiems rūpimais klausimais.

5. Socialinio darbo specialistų dėka, grupinius užsiėmimus lankantys vaikai pagal socialines programas, tokias kaip „Linas“, „Alateen“, „socialinių įgūdžių“ bei kt., keičiasi. Jie tampa laisvesni, įgyja pasitikėjimo savimi, išmoksta klausytis kitų, dirbti kolektyve, įgyja žinių apie alkoholizmą bei kitas priklausomybes. Tai patvirtina keltą hipotezę, kad alkoholikų vaikai, lankantys grupinius užsiėmimus pagal socialines programas „Linas“, „Alateen“ ir kt., keičiasi. Įgytų žinių dėka jie ne taip skaudžiai reaguoja į tėvų piktnaudžiavimą alkoholiu.

REKOMENDACIJOS

Šio magistrantūros baigiamojo darbo išvados atveria galimybes socialinio darbo specialistams, dirbantiems su alkoholikų vaikais, pateikti keletą rekomendacijų.

- Siekiant užtikrinti palankias vaiko socializacijos bei socialinės raidos sąlygas, socialinio darbo su alkoholizmo sergančiomis šeimomis procese, būtina į šį procesą įtraukti visą komandą įvairių specialistų, pvz., socialinį pedagogą, psichologą, priklausomybių srities specialistą, VTAT ir kt.
- Siekiant padėti tėvams spręsti alkoholizmo problemas, tarpusavio nesutarimus, o ypač norint paskatinti tėvus daugiau dėmesio skirti vaikams, socialinio darbo specialistams rekomenduojama organizuoti įvairius švietėjiškus, laisvalaikio renginius ir sudaryti sąlygas bei galimybes tėvams su vaikais juose aktyviai dalyvauti.
- Siekiant teikti kokybišką pagalbą, rekomenduojama sudaryti sąlygas bei galimybes alkoholikų vaikams kuo ilgiau būti įvairiuose socialinėse programose, nes jie dėl savo uždarumo kartais tik po metų pradeda atvyrauti bei sakyti tai, ką jaučia iš tikrųjų.
- Siekiant kuo efektyvesnės pagalbos vaikams, rekomenduojama rasti tokią veiklos kryptį, kuri padėtų vaikams įgyti kitokią gyvenimo patirtį, pažinti save ir supantį pasaulį.
- Sudaryti sąlygas socialinio darbo specialistams, dirbantiems pagal įvairias metodikas su alkoholikų vaikais, kelti kvalifikaciją ir dalintis savo darbo patirtimi su kitomis Lietuvos miestų institucijomis.
- Siekiant didinti alkoholikų vaikų laisvalaikio užimtumą, siūloma socialinio darbo specialistams dalyvauti prevencinės veiklos projektų kūrime ir jų įgyvendinime.

LITERATŪRA

1. Adamonienė R., Daukilas S., Krikščiūnas B. ir kt. Profesinio ugdymo psichologija ir pedagogika. Utena, 2003.
2. Alkoholio vartojimas ir padariniai. Oficiali Lietuvos statistikos departamento internetinė svetainė: (<http://www.std.lt>).
3. American Medical Association News. 1993.
4. Beresnevičienė D. Jaunojo suaugusiojo psichologija. Presvika, 2003. P. 47.
5. Bitinas B. Ugdymo filosofijos pagrindai. Vilnius, 1996.
6. Braslauskienė R. Bešeimių vaikų ugdymo globos institucijose socialiniai ir psichologiniai ypatumai: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: edukologija(07s). Klaipėda, 1999.
7. Bulotaitė L. Lietuvos sveikata, 1997, birž., 26.
8. Bulotaitė L. Narkotikai ir narkomanija. Vilnius, 2004.
9. Bulotaitė L. Priklausomybių psichologiniai aspektai. Vilnius, 1998.
10. Bulotaitė L. Socialinės ir psichologinės alkoholizmo pasekmės. Vilnius, 1986.
11. Campbell R. Padėti vaikui nugalėti pyktį// Vaikai pavojuje. Kaunas, 2000. P. 14
12. Dodziuk A., Kamecki W. Wyjść z matni. Warszawa, 1994.
13. Earls F., Reich W. Psychopathology in Children of Alcoholics and Antisocial Parents. 1988.
14. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius: Valstybinės leidybos centras, 1996.
15. Gečėnienė S., Mališauskaitė S. Nacionaliniai tyrimai prekybos vaikais srityje. Mokslo tiriamasis darbas. Teisės institutas, Vilnius, 2003.
16. Giriūnas V. Gimtasis kraštas: "Padėk sau". 1997, Nr. 3.
17. Ignotavičienė S., Žukauskienė R. Rizikos grupės vaikai. Vilnius, 1999.
18. Jaffe, Wolfe and Wilson, Children of Battered Women. 1990.
19. Kolar A. F., Brown B. S. Children of Substances Users. 1994.
20. Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas. – Vilnius: Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija, 1998.
21. Lietuvos statistikos metraštis 2004. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2003.
22. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas, 1997.
23. Leliūgienė M., Klemkaitė J. Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais. Vilnius, 2004.
24. Lindstein, T. Working with children of Alcoholics, Stockholm, 1996.
25. Matulienė G. Šeimos psichologija. Kaunas, 1997.

26. Mikalkevičius A., Banaitis V., Kurtinaitis A. Alkoholizmas ir nikotinizmas: Klinika. Gydymas. Profilaktika – Vilnius, 1998.
27. Misiūnas J., Stašinskas J. Girtavimas ir atsakomybė. Vilnius, 1981.
28. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005 – 2007 metais programa. Lietuvos respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. Nutarimas Nr. 491//Valstybės žinios, 2005, Nr. 58 – 2021.
29. Navaitis G. Lietuvos šeima: Psichoterapinis aspektas. Vilnius, 1999.
30. Navaitis G. Psichologinė parama paaugliui. Vilnius, 2001. P. 11, 12.
31. Nissen Jorgen F. Nematomas dramblys: alkoholis, alkoholizmas, alternatyvos – Printed in Denmark 1997 by Central - Trykkeriet Nukobing F. a/s.
32. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Vilnius, 2000.
33. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Vilnius, 2000.
34. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. Vilnius, 2005.
35. Plužek Z. Pastoracinė psichologija. Vilnius, 1996.
36. Rimkutė J., Vološčiuk I. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2002 – 2003 m. Vilnius, 2003.
37. Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius, 2000.
38. Sher K. J. Psychological Characteristics of Children of Alcoholics. 1997.
39. Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. Pedagoginis psichologinis centras, 2001.
40. Sociologijos žodynas. Vilnius, 1993.
41. Suslavičius A. Socialinė psichologija. Kaunas, 1995.
42. Sutton C. Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius, 1999.
43. Terence T. Gorski i Marlene Miller. Jak wytrwać w trzeźwości. Warszawa, 1991.
44. Tönnäng N. Möte och Dialog. Seminaro medžiaga. Šiauliai, 2002.
45. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gegužės 20 d. nutarimo nr. IX-1569 priedelis// Valstybės žinios, 2003, Nr. 52-2316.
46. Valstybės žinios. 2004, Nr. 88 – 3208.
47. Valstybės žinios. 2004, Nr. 9 – 254.
48. Vaznelytė L. Aš vėl gyvenu... Vilnius, 2003.
49. Wegscheiger Sh. Another Chanse: Hope and Health for the Alcoholic Family. 1981.
50. Wojdyło Ewa. Podnieś głowę. Warszawa, 1998.
51. Wojdyło Ewa. Zgoda na siebie. Warszawa, 1998.

52. Woititz J. G. Małżeństwo na łodzi. Warszawa, 1992.
53. Woititz J. G. Suaugę alkoholikų vaikai. Kaunas, 1999.
54. Zaleckienė I. Piliečio ugdymas. Vilnius: Pilietinio ugdymo centras, 1997.
55. Želvys R. Bendravimo psichologija. Vilnius, 1995.
56. Želvys R. Paauglystės psichikos vystymasis. Vilnius, 1994. P. 64.
57. Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius, 1996. P. 46, 322.
58. Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius, 2001.
59. Егоров А. Ю. Возрастная наркология: лечение зависимостей. Москва, 2002.
60. “Социальная работа со злоупотребляющими алкоголем и наркоманамию”.
Стокгольмский университет Факультет социальной работы, 1996.
61. Воронович Б. Т. Алкоголизм: природа, лечение, выздоровление. Москва, 1999.

SANTRAUKA

Lietuvoje nuolat didėja šeimų, kenčiančių nuo alkoholio padarinių, skaičius. Vis daugiau vaikų kenčia nuo tėvų nepriežiūros, emocinio atstūmimo, prievartos ir skurdo. Šiuose socialiai pažeistose šeimose neužtikrinamas tinkamas vaikų auklėjimas, materialinis jų išlaikymas, sveikatos priežiūra, saugumas ir kt.

Nors vaikystė tokia trumpa, tačiau joje įgytas patyrimas, išgyventas džiaugsmas ir patirtas kartėlis palieka pačius ryškiausius pėdsakus ir dažniausiai nulemia visą tolimesnį kelią. Socialinio darbo srities specialistų uždavinys - padėti šiems vaikams nugalėti esminius keliančius grėsmę jų socialinei raidai sunkumus.

Šio magistrantūros baigiamojo darbo tikslas – atskleisti socialinio darbo su priklausomybę nuo alkoholio turinčių tėvų vaikais ypatumus. Norint vaikui padėti, būtina žinoti, kaip alkoholizmas įtakoja šeimą, su kokiais sunkumais susiduria alkoholikų vaikai ir kokie pagalbos būdai yra galimi. Šį tikslą leido pasiekti atliktas tyrimas, kurio metu buvo taikomi empiriniai mokslinių šaltinių studijos, apklausos raštu bei elektroniniu paštu, stebėjimo ir pokalbio metodai. Tyrimo rezultatai patvirtino šeimos socialinio funkcionavimo sutrikimus. Alkoholiu piktnaudžiaujančioje šeimoje vaikas stokoja dvasinio artumo, šilumos ir pasitikėjimo. Gyvendami socialinės rizikos tėvų aplinkoje, vaikai tampa emociškai pažeidžiami tiek namuose, tiek už jų ribų. Dėl tėvų nesutarimų bei ginčų vaikai jaučia nuolatinę įtampą. Taip pat vaikų bei socialinio darbo specialistų analizė parodė, kad socialinių programų dėka vaikams sudaromos sąlygos savo sielvartu ir skausmu dalintis su kitais vaikais, o tai, kas vyksta aplink juos šeimoje, palikti suaugusiems. Minėti duomenys šiame darbe analizuojami vadovaujantis statistinės bei lyginamosios analizės metodais.

Magistriniame darbe naudojami šios pagrindinės sąvokos: *alkoholizmas - liga, socialinės rizikos šeima, disfunkcinė šeima, alkoholikų vaikai, vaikų socializacija, paauglio socialinė raida.*

SUMMARY

KEY WORDS:

THE FEATURES OF SOCIAL WORK WITH THE CHILDREN DEPENDENT ON THEIR ALCOHOLIC PARENTS

A number of families suffering from alcoholic consequences constantly increase. More and more children suffer from the lack of their parents' care, emotional repulse, compulsion and poverty. In such families there is no appropriate upbringing, material maintenance, medical care, security etc.

Though the childhood is so short the experience gained at that period of time, joy survived and bitterness suffered leaves the foremost marks and most frequently decide the future ways. The aim of the specialists of the social spheres is to help these children to prevail the basic difficulties, which menace their social course.

The goal of this final post – graduate work is to disclose the features of social work with the children dependent on their alcoholic parents. In order to help a child it 's necessary to know how alcohol influences a family, what difficulties the children meet and aids possible. This goal was achieved by the help of research during which the empiric studies, written examination and E – mail, observation and interview methods have been used.

The results of the research confirmed the disorders of a family social functioning. In the alcohol-abused families a child lacks spiritual closeness, warmth and confidence. Living in the surroundings of social jeopardy children become emotionally vulnerable at their homes as well as outside. The children feel constant tension because of their parents' conflicts and quarrels. The analysis of children and specialists of social work also showed that due to the social programmes the possibilities for children's sharing their grief and pain with other children have been performed and all that is happening in their families leave for the adults.

Data mentioned in this work is being tested in accordance with the methods of statistics and comparative analysis.

In this post-graduate work the following concepts are used: *dependence, alcoholism, a family, a family of social venture, dysfunctional family, alcoholic parents' children, children's socialization.*

PAGRINDINĖS SAVOKOS

Priklausomybė – tai patologinis meilės ir pasitikėjimo santykis su objektu ar įvykiu. Asmuo suformuoja emocinį santykį su objektu ar įvykiu, kad pasiektų trokštamą nuotaikos pokytį. Priklausomybės pradžia – kai imama vartoti kokia nors medžiaga ar elgtis tam tikru būdu, siekiant gerai jaustis, patirti malonumą ar paprasčiausiai palengvinti sau gyvenimą (Bulotaitė, 2004). Anot I. Leliūgienės (2003), priklausomybė – tai pastovi minčių koncentracija į kažką.

Alkoholizmas – tai chroniškas potraukis gerti alkoholinius gėrimus, psichinė ir fizinė priklausomybė nuo jų, sukianti įvairius psichinius ir somatinius sutrikimus (Psichologijos žodynas, 1993). Tai klatinga, lėtinė, progresuojanti ir potencialiai mirtina liga. Vystydamasi ji pakerta fizinę bei psichologinę sveikata, dorovę, visuomeninę padėti (Nissen, 1997). Tai dvasios liga, nes vystantis alkoholizmo ligai, alkoholis tampa pačiu svarbiausiu gyvenimo faktoriumi, jo centru, kur susitelkia visas dėmesys; jis tampa bendravimo priemonė (Воронович, 1999).

“Alkoholikų vaikai” – vaikai, kurie gyvena šeimoje, kur vienas ar abu tėvai yra priklausomi nuo alkoholio (Alateen, nadzieja dla dzieci Alkoholików, 1997).

Šeima – maža socialinė grupė susidedanti iš drauge gyvenančių tėvų ir vaikų, kartais giminaičių, pagrįsta santuoka arba kraujo ryšiais; jos nariai tvarko bendrą ūkį, tarpusavio santykius daugiausia grindžia dorovine atsakomybe, savitarpio supratimu ir pagalba (Sociologijos žodynas, 1993).

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis arba (ir) yra priklausomi nuo azartinių lošimų, arba (ir) naudoja psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, arba (ir) gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams (Žin. 2004, Nr. 88 – 3208).

Disfunkcinė šeima - šeima, kuri nefunkcionuoja kaip turėtų, nes kažkas kitas užima didžiąją dalį šeimos narių laiko, šiuo atveju - priklausomybė nuo alkoholio. Šeimos nariai gyvena kito žmogaus gyvenimą, rūpinasi juo ir pamiršta save, savo poreikius, interesus bei emocijas (Nissen, 1997).

Socializacija – žmogaus vystymasis per visą jo gyvenimą, sąveikaujant su aplinka, įsisavinant socialines normas, kultūros vertybes, save tobulinant ir realizuojant toje visuomenėje, kuriai individas priklauso (Leliūgienė, 1997).

Priedas 1

Sveiki. Esu Mykolo Romerio universiteto magistrantė ir man labai reikalinga Jūsų pagalba. Prašau nuoširdžiai ir išsamiai atsakyti į visus klausimus, kadangi nuo to priklausys tyrimo tikslumas. Šiuo tyrimu siekiama išanalizuoti su kokiomis problemomis susiduria vaikai, augdami nuo alkoholio priklausomose šeimose.

Anketa anoniminė, pavardės rašyti nereikia. Atsakyti labai paprasta – tereikia pažymėti šalia atsakymo esanti langelį (galima kelis).

Iš anksto dėkoju už atsakymus.

1. Tavo lytis _____
2. Tavo amžius _____
3. Pagal kokią programą vyksta užsiėmimai grupėje?
 - Alateen programą
 - Programą "Linas"
 - kitą _____
4. Kaip patekai į šią grupę?
 - per draugus
 - per socialinius darbuotojus
 - patarė tėvai
 - kita _____
5. Kaip galėtum apibūdinti santykius savo grupėje?
 - esi laukiama (-as)
 - jautiesi pilnaverte (-čiu) grupės nare (-iu)
 - jautiesi saugi (-us)
 - jauti, kad Tave supranta
 - nesi tikra (-as), kad Tave supranta
 - visai Tave nesupranta
 - nesijauti laukiama (-as)
 - nesi saugi (-us)
 - nesijauti pilnavertė (-is)
 - kita _____
6. Ar yra grupėje žmonių, su kuriais gali būti atviras, t.y. kalbėtis Tau rūpimais klausimais?
 - turiu daug
 - turiu kelis
 - turiu vieną
 - neturiu nė vieno
 - kita _____
7. Ar jautiesi grupėje saugus?
 - visiškai
 - iš dalies
 - nesijaučiu saugus
 - kita _____
8. Ar manai, kad grupės sėkmė priklauso nuo grupės vadovo?
 - taip
 - iš dalies
 - nebūtinai
 - nežinau
 - kita _____
9. Kokios Tavo manymu savybės reikalingos vadovui? Paminėk tris svarbiausias.

-
10. Kaip Tu jautiesi dėl savo šeimos nario (-ių) piktnaudžiavimo alkoholiu?
- nelaimingas
 - nereikalingas
 - pasipiktinęs
 - jaučiu gėdą
 - tai manęs nejaudina
 - kita _____
11. Kaip Tu galėtum apibūdinti santykius savo šeimoje?
- labai artimi
 - draugiški
 - nuoširdūs
 - šilti
 - šalti
 - nepasitikėjimas
 - nesantaika
 - nerūpestingumas
 - dėmesio stoka vienas kito atžvilgiu
 - jaučiama įtampa
 - kita _____
12. Ar tavo šeimoje šiuo metų tėvas (patėvis) / motina (pamotė) vartoja alkoholį? Jeigu atsakymas NE, atsakyk į 13 klausimą.
- taip
 - ne
 - kita _____
13. Kaip pasikeitė santykiai šeimos nariui nustojus gerti?
- pagerėjo
 - pablogėjo
 - išliko tokie patys
 - kita _____
14. Kuriuo žmogumi šeimoje Tu gali pasitikėti?
- tėvu
 - mama
 - seserimi
 - broliu
 - močiute
 - seneliu
 - neturiu tokio žmogaus
 - kita _____
15. Ar turi namuose sąlygas ruošti pamokas?
- taip
 - iš dalies
 - neturiu
 - kita _____
16. Ar Tau lengvai sekasi bendrauti su klasiokais, kiemo draugais?
- taip
 - dažniausiai taip
 - dažniausiai ne
 - ne

- kita _____
17. Ar jautiesi vienaip ar kitaip išskiriama (-as) klasiokų bei kitų bendraamžių dėl savo šeimos nario (-ių) alkoholizmo?
- taip
 - iš dalies
 - ne
18. Ar klasiokų tarpe jautiesi vieniša (-as) ? Jeigu atsakymas TAIP, atsakyk į 19 klausimą.
- taip
 - iš dalies
 - ne
19. Jautiesi vieniša (-as), nes:
- bijai būti nesuprasta (-as)
 - manai, kad esi prastesnė (-is) už kitus
 - bijai, kad sužinos apie tavo tėvus, todėl vengi bendravimo
 - tave užgaulioja ir atvirai duoda suprasti, kad esi nepageidaujama (-as)
 - kita _____
20. Kaip galėtum apibūdinti save? _____
21. Kokia (-iu) save įsivaizduoji po 3–5 metų?
- _____
- _____
- _____
- _____

Dėkojame už atsakymus

ANKETA

Gerbiama (-as) respondente, būtume labai dėkingi, jeigu Jūs užpildytumėte šią anketą, kurios tikslas – išanalizuoti socialinio darbo su priklausomais nuo alkoholio tėvų vaikais ypatumus.

Maloniai prašome atsakyti į žemiau pateiktus klausimus. Anketa yra anoniminė, ir gauti duomenys bus panaudoti studijų baigiamajam darbui.

Iš anksto nuoširdžiai dėkojame už sugaištą laiką ir bendradarbiavimą.

1. Jūsų amžius :
 - 20 – 25
 - 26 – 35
 - 36 – 45
 - 46 – 55
 - 56 ir daugiau
2. Jūsų lytis:
 - vyras
 - moteris
3. Jūsų išsilavinimas :
 - nebaigtas vidurinis
 - vidurinis
 - aukštesnysis
 - aukštasis
 - kita _____
4. Jūsų darbo patirtis šioje srityje :
 - 1 –3
 - 4 –6
 - 7 –10
 - virš 10
 - kita _____
5. Ar turėjote asmeninės patirties su priklausomais nuo alkoholio asmenimis bei jų šeimos nariais iki šio darbo su vaikais?
 - taip
 - ne
 - iš dalies
 - kita _____
6. Kokios priežastys paskatino Jus pasirinkti darbą su vaikais iš priklausomų nuo alkoholio šeimų?
 - asmeninė patirtis
 - meilė šiems vaikams
 - atsitiktinumas
 - kita _____
7. Kaip Jūs manote, ar asmeninės savybės yra reikalingos dirbant šį darbą? Jeigu TAIP, atsakykite į 8 klausimą.
 - taip
 - ne
 - kita _____

8. Kokios, Jūsų manymu, asmeninės savybės reikalingos socialiniam darbuotojui dirbant su šia grupe?

9. Ar dirbant su šia vaikų grupe yra būtinos specialiosios žinios bei kompetencija?

- taip
- ne
- nebūtinai
- kita _____

10. Koku (-ais) psichologinio ir socialinio darbo metodu (-ais) Jūs remiatės savo darbe su šios grupės vaikais?

- Alateen programa
- Programa "Linus"
- abi programas
- kita _____

11. Ar būtini yra specialūs mokymai/ kursai dirbant pagal metodus?

- taip
- ne
- iš dalies
- kita _____

12. Kaip vaikai patenka į jūsų grupę?

- per VTAT
- kolegos rekomenduoja
- ateina kartu su draugais
- tėvai atveda
- patys ieškote
- kita _____

13. Kokie, Jūsų nuomone, pagrindiniai bruožai yra būdingi vaikams iš priklausomų nuo alkoholio šeimų ? _____

14. Kaip galėtumėte apibūdinti vaikus, kurie ateina pas Jus į grupę :

- nedrausmingi, nemandagūs, įžūlūs
- nepasitikintys savimi
- nepasitikintys suaugusiais
- nuolat jaučiantys baimę, nerimą
- turintys mokymosi sunkumų
- nesugebantys valdyti savo emocijų
- nestabilios psichikos
- kita _____

15. Kaip pasikeičia vaikai programos ciklui pasibaigus ?

- išmoksta dirbti grupėje
- išmoksta išklaudyti kitus
- sustiprėja pasitikėjimas savimi
- išmoksta išreikšti savo nuomonę
- tampa laisvesni, atviresni
- įgyja žinių apie priklausomybes
- sustiprėja motyvacija mokytis
- pasikeitimai nepastebimi
- nepasikeičia visai
- kita _____

16. Kokiais būdais pritraukiate vaikus, kad jie pasiliktų Jūsų grupėje?

17. Ar vyksta bendradarbiavimas su kitomis institucijomis ?

taip

ne

kita _____

18. Kas trukdo darbui su vaikais efektyvumui?

VTAT

tėvai

metodinės medžiagos stoka

bendradarbiavimo stoka

kita _____

19. Koku būdu galima padidinti darbo su šiais vaikais efektyvumą ?

20. Kaip manot, ar darbo sėkmė grupėje priklauso nuo vadovo?

taip

ne

iš dalies

kita _____

21. Pabandykite įsivaizduoti grupės vaikus po 3-5 metų. Aprašykite trumpai.

Dėkojame už atsakymus

Priedas 3 lentelė 1

**Sergamumas ir ligotumas psichikos sutrikimais 2000-2004m.
(SAM sistemoje)**

	Sergamumas					Ligotumas				
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2001	2002	2003	2004
Psichikos sutrikimai - iš viso	11933	11038	9362	9004	9167	158505	162038	163512	160467	161511
100000 gyv.	341.0	317.1	269.9	260.7	266.8	4545.6	4662.2	4722.3	4656.8	4715.2
Psichikos ligos	8679	7741	6594	6487	6535	89014	92070	93368	91436	92858
100000 gyv.	248.0	222.4	190.1	187.8	190.2	2552.7	2649.0	2696.5	2653.5	2710.9
Iš jų šizofrenija	527	408	370	355	369	16686	17020	16878	16268	16086
100000 gyv.	15.0	11.7	10.7	10.3	10.7	478.5	489.7	487.4	472.1	469.6
Priklausomybės ligos	3254	3297	2768	2517	2632	69491	69968	70144	69031	68653
100000 gyv.	93.0	94.7	79.8	72.9	76.6	1992.9	2013.1	2025.8	2003.3	2004.3
alkoholinės psichozės	764	783	831	778	927	2065	2129	2250	2412	2790
100000 gyv.	21.8	22.5	24.0	22.5	27.0	59.2	61.2	65.0	70.0	81.5
narkomanija, toksikomanija	546	653	471	356	424	3521	4087	4405	4689	5011
100000 gyv.	15.6	18.8	13.6	10.3	12.3	101.0	117.6	127.2	136.1	146.3

Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenys

Priedas 4 lentelė 2

Sergamumas priklausomybėmis nuo alkoholio¹

Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenys

	2003	2004
Įrašyti į įskaitą pirmą kartą susirgę:		
alkoholine psichoze	778	927
lėtiniu alkoholizmu	1383	1281
Sergantys metų pabaigoje:		
alkoholine psichoze	2412	2790
lėtiniu alkoholizmu	61930	60852
100 000-ių gyventojų tenka pirmą kartą susirgusių:		
alkoholine psichoze	22,5	27,0
lėtiniu alkoholizmu	40,0	37,3
100 000-ių gyventojų tenka sergančių:		
alkoholine psichoze	70,0	81,5
lėtiniu alkoholizmu	1797,2	1776,5

¹ Ligoniai, įrašyti į sveikatos priežiūros įstaigų įskaitą.

Sergamumas priklausomybėmis nuo alkoholio pagal lytį

Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenys

	2003		2004	
	vyrų	moterys	vyrų	moterys
Įrašyti į įskaitą pirmą kartą susirgę:				
alkoholine psichoze	639	139	765	162
lėtiniu alkoholizmu	1108	275	1038	243
Sergantys metų pabaigoje:				
alkoholine psichoze	1947	465	2312	478
lėtiniu alkoholizmu	54599	7331	53469	7383
100 000-ių gyventojų tenka pirmą kartą susirgusių:				
alkoholine psichoze	39,6	7,5	47,7	8,8
lėtiniu alkoholizmu	68,7	14,9	64,7	13,3
100 000-ių gyventojų tenka sergančių:				
alkoholine psichoze	121,0	25,3	144,7	26,1
lėtiniu alkoholizmu	3394,0	399,0	3345,7	404,1

Priedas 6 lentelė 4

Socialinės rizikos šeimos

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys, metų pabaigoje, tūkst.

	2003	2004
Šeimų skaičius	17,9	16,9
Jose vaikų	39,2	36,9